

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The church seen from the south east.*

FRAUGDE KIRKE

ÅSUM HERRED

Fraugde Kirke var i middelalderen viet til Skt. Laurentius.¹ Den er nævnt første gang 1239, da pave Gregor IX gav aflad til kirken.² Patronatsretten lå til biskoppen i Odense, indtil biskop Peder Pagh 1314 skænkede kirken til Skt. Knuds Kloster.³ 1317 tillagdes den provsterne ved Vor Frue Kirke, hvor indtægterne skulle bidrage til at holde en magister ved et nyoprettet kollegium. Herefter skulle en vikar fra Vor Frue betjene Fraugde Kirke. 1386 lejede hr. Herman Heyse gods og indtægter tilhørende kirken af provst Johan Bützow.⁴

Med reformationen 1536 overgik kirken til Kronen. Fra 1546 lå provsteembedet ved Vor Frue Kirke i Odense til rigets kansler, der derved også havde ejerskabet over Fraugde Kirke (jf. s. 1015); således anfører biskop Jacob Madsen 1590, at patronatsretten lå til rigets kansler, Arild Huitfeldt.⁵ 1674 solgtes kirken til Anne

Margrethe Götzen til Findstrupgård og Holstenshus sammen med kirkerne i Svanninge, Vester Skerninge, Ulbølle (alle Svendborg Amt), Vigerslev og Veflinge (begge Skovby Hrd.); på dette tidspunkt udgjorde kirkens tiende 31 hartkorn og 2 tdr.⁶ Samme år blev den imidlertid solgt videre til Christoffer Pedersen Balslev til Fraugdegård, og kirken lå til denne herregård indtil 1853.⁷ Blandt de i kirken mest fremtrædende af Fraugdegårds ejere var Claus Daa (jf. s. 3567), biskop Thomas Kingo (s. 3579) og admiral Frederik Christian Kaas (jf. s. 3588).⁸ Ved salget 1853 erhvervedes kirken af R. C. Langkilde,⁹ hvis familie ejede den frem til 1913, da den blev selvejende.¹⁰

Igennem hele 1300-tallet blev der løbende givet aflad til kirken, herunder i 1326, 1333, 1355, 1377, 1391,¹¹ 1398, 1419 og 1430,¹² som bortset fra de to sidstnævnte ikke synes at kunne sættes i forbindelse med

de senmiddelalderlige om- og tilbygninger af kirken (jf. s. 3521).¹³ 1564 var en hovedreparation nødvendig, eftersom taget var ødelagt under en storm,¹⁴ og under Karl Gustav-krigene ødelagdes kirkegårdsmuren flere steder,¹⁵ ligesom der blev brudt huller i tårnet.¹⁶

En *helligkilde*, kaldet Holekilde, er beliggende vest for vejen fra Fraugdegård til Birkum.¹⁷ Den synes i løbet af 1500-tallet at have taget over efter den udtørrede Skt. Lauritskilde, der løb umiddelbart øst for kirken.¹⁸

Sagn. En præst, der blev begravet i våbenhuset, havde for vane at vandre at rundt i kirken om natten, hvor man også ofte så lys.¹⁹

Det anseelige Fraugde Sogn omfatter en stor del af egnen sydøst for Odense. Selve landsbyen Fraugde er beliggende centralt i sognet og har status af satellitby til Odense, mens bebyggelserne vestligst i sognet nu er indlemmet i købstaden. Kirken er rejst på en lav bank sydvestligt i den gamle landsby; indtrykket af kirkens beliggenhed i landsbyens yderkant er yderligere forstærket ved etableringen af nye parcelhusområder i landsbyens nordøstlige del i løbet af 1900-tallet. *Kirkegården* har bevaret sine gamle skel, bortset fra mod vest, hvor den er udvidet med et smalt stykke i 1885,¹⁰ ligesom betragtelige arealer er tilføjet 1950 (i vest)²⁰ og 1974 (i sydvest); endvidere er der i det nordøstlige hjørne etableret forbindelse til en privat jord, hvor Bille-Braheslægten 1922 indrettede sit gravsted (s. 3597).²¹ Et lapidarium er indrettet i den sydvestlige del af kirkegården.

De ældre dele af kirkegården hegnes af *kampestensdiger*. En bred trappe leder fra de ældre

arealer til de vestligste udvidelser, der hegnes af levende hegn, herunder liguster, og mod syd af en smal bræmme af tætplantede træer (birk og især bøg). Digerne har gammel hævde og nævnes første gang 1590.⁵ De krævede til stadighed vedligeholdelse, eksempelvis var hele muren 1631 brøstfældig og 'nedblæst' flere steder,¹⁵ og den tog atter skade under Karl Gustav-krigene 1657-60. Den seneste større reparation af digerne fandt sted 2003, da diget vest for hovedindgangen blev omsat, således at nogle ældre, kløvede sten erstattedes af ukløvede.²²

Den nævnte *hovedindgang* er beliggende nord for kirken ved en halvcirkulær plads og har dobbeltfløjet køreport med stakitlåger hængt i rektangulære granitpiller. Desuden er der adgang til arealerne øst for koret ad en dobbelt fodgængerlåde med stakitfløje hængt i træpiller. Endelig er der adgang til kirkegården ad en brunmalet stakitlåde ved en brolagt trappe i kirkegårdens vestlige ende ved sognegården, samt fra vejen mod syd, hvor der er en køreport med dobbelte, brunmalede stakitlåger. †*Indgange*. Kirken havde 1791 en hovedindgang og tre låger.²³ Hovedindgangens låge er fornyet 1888, 1935 og 1971-73.²⁴

Beplantning. Da biskop Jacob Madsen visiterede Fraugde 1590, talte han en lind og tre asketræer på kirkegården samt yderligere 19 asketræer plantet langs diget.⁵ 1880 fik kirkeejeren tilladelse til at fælde seks piletræer og fire kastanjer, mod at han erstattede dem med elmetræer og plantede andre elmetræer ved stien til kirkegårdens hovedindgang.²⁵

Bygninger på kirkegården. Et ligkapel af munkesten med kamtakkeblændingsgavle og tag af røde vingetegl er opført 1905 ved hovedindgangen (arkitekt N. Jacobsen, Odense). 1965 indrettedes der toilet i en del af bygningen.⁹ En materialbygning af gule tegl med masonittag blev opført i kirkegårdens sydøstlige hjørne o. 1974,¹⁰ hvor der i nyere tid også er opført en carport. Sogne- og præstegården er opført o. 1990 i røde teglsten med rødt tegltag vest for kirkegården (arkitekt E. Lehn Petersen, Odense).²² En †*toiletbygning* ('nødtørftshus') er nævnt 1938, men formentlig opført allerede o. 1904.¹⁰

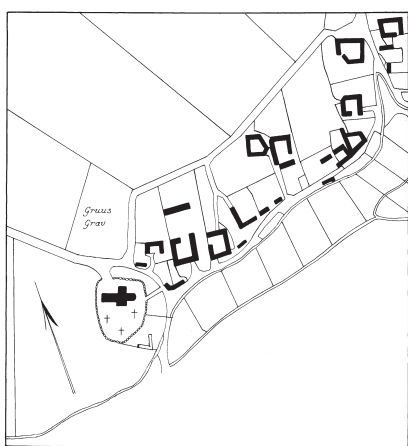

Fig. 2. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af A. Preurt 1794. – Cadastral map.

BYGNING

Den store kirke er i sin kerne en traditionel romansk kvader- og kampestensbygning, opført i 1100-tallets sidste del, med apsis i øst. Små ændringer i tegl blev udført i løbet af de følgende to århundreder, hvor gavltrekanterne blev udskiftet og apsisen overhvalvet. I senmiddelalderen skete der store forandringer med bygningen, der blev udvidet flere gange. Først blev våbenhuset opført mod syd, dernæst overhvalvede man koret o. 1420-30. Efter dette blev skibet forlænget mod vest og overhvalvet o. 1445-55. Derefter blev søndre korsarm formentlig tilføjet, hvorpå den nordre korsarm kom til. Endelig opførtes tårnet i vest. Efter middelalderen blev der etableret gravkamre i begge korsarme og gavltrekanterne udstyret med en svungen barokprofil, der forsvandt under 1800-tallets istandsættelser. Orienteringen afviger en smule mod nord.

Den romanske kirke, rejst på en høj bakkeknold, har været en af Odenseegnens fineste kvaderstensbygninger med kultiverede vinduer, sokkel og kragbånd. Trods flere senmiddelalderlige ændringer kan det romanske udgangspunkt fortsat tydeligt udskilles. Den store bygning har stået med apsis, kor og et relativt bredt skib (kor og skib er hhv. 6,4 m og 15 m lange). *Grundplanen* er den traditionelle romanske med et beskedent spring mellem apsis og kor, mens springet mellem kor og skib har svaret til omtrent en murtykkelse. Centrum for apsis ligger i kormurens yderside. Skibets vestre afslutning er nu forsvundet, men dele af den gamle vestgavl står formentlig bevaret inde i det tredje par hvælpiller (s. 3523).

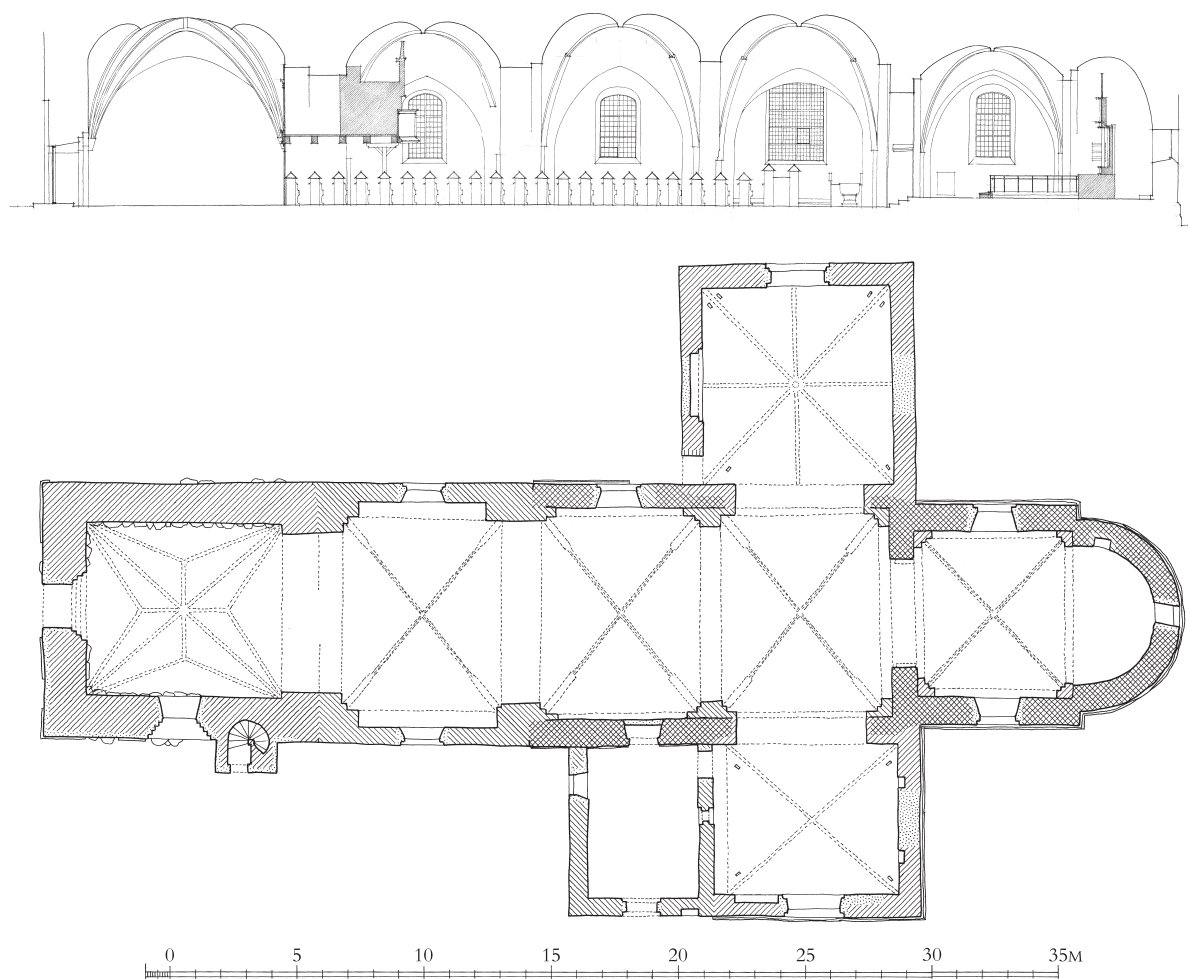

Fig. 3-4. Længdesnit og plan. 1:300. 3. Målt af Lehn Petersens Tegnesteue 1971. 4. Målt af Ebbe Lehn Petersen 1958, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2015. – *Longitudinal section and plan.*

Fig. 5. Apsis og kor set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Apse and chancel seen from the south east.*

Materiale og teknik. Murene, der hviler på en velforarbejdet *sokkel*, er opført dels af tildannede *granitkvadre*, dels af rå og kløvede *marksten*. Soklen er udført i to led (fig. 6, jf. s. 3446, fig. 2), hvoraf det øverste har vulst med rille og det nederste en skråkant. Ved tilføjelsen af korsarmene har man genanvendt kvadrene fra de gennembrudte mure, og her ses adskillige sokkelsten, hvoraf enkelte er af betydelig længde (op til 170 cm). Vestgavlens sokkel er genbrugt under den nordre del af tårnets vestmur; de skråkantede hjørnekvadre sidder i tårnets vestre hjørner, mens andre dele af soklen er indmuret højt oppe i tårnets nordfacade med profilen vendt på hovedet.

I koret er der både ude og inde brugt *granitkvadre* i regelmæssige skifter helt op til den teglmurede gesims fra 1800-tallets sidste tiår. Indvendig er apsidens vægge fornyet i *munkesten* omtrent i højde med vinduet (se ndf.), men oprindeligt har rummet sikkert også været helt beklædt med kvadre. Skibets facader er sat med

regelmæssige skifter af kvadre op til gesimsen, mens bagmurene er opført i hele og kløvede marksten.

Døre og vinduer. De identiske, blændede (†)dørsteder i syd og nord kan fortsat bestemmes. Syddøren er bedst bevaret (fig. 38). Den er blændet med gule sten af flensborgformat og står i facaden mod det gamle våbenhus siden 1998 som en glasbeklædt niche, der bruges som skab. Den rektangede døråbning, der gennembryder øverste sokkelled, er tildannet af store karmsten med smig og dækkes af en granitbjælke. I facaden måler dørstedet 121 cm i bredden, i bagmuren 171 cm. Døren er formentlig blændet i forbindelse med omdannelsen af våbenhuset til begravelseskapel for slægten Marsvin (s. 3591) og står nu (fig. 8) med kalkmalerier fra o. 1827 (s. 3547). Norddøren er tilmuret med munkesten og delvis ødelagt af et nyere vindue.

Fig. 6. Sokkel- og hjørnekvadre fra skibet genanvendt under søndre korsarm (s. 3525). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Foot and corner ashlar from the nave re-used below south transept.*

Fig. 7. Blændet romansk vindue i skibets sydmur (s. 3521). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Bricked-up Romanesque window in south wall of nave.*

Antallet af vinduer kan ikke afgøres, idet der kun er bevaret ét, der sidder vestligt i skibets sydmur (fig. 7). Den højsiddende åbning, der er blændet med munkesten i bagmuren, ses nu fra våbenhusets loft. Vinduet (102×70 cm) er rundbuet, dobbeltsmiget og dækket af to overliggere.

Indre. I det oprindelig fladloftede indre præges både apsis, kor og skib af senere omdannelser. Apsidens teglmurede halvkuppelhvælv er således en fornyelse (se ndf.), og det samme gælder apsisbuen. Gulvet i apsidens synes oprindelig at have ligget et *†trin* højere, idet det nederste kvaderskifte stikker uregelmæssigt frem fra vægplanet og næppe var tænkt til at skulle blive set (jf. fig. 41). Et trin mellem apsis og kor er et velkendt fænomen, som genfindes i andre romanske kirkerum.²⁶ Den runde korbue, dannet af kvadersten, er næsten intakt; kun buens øverste parti er som triumfvæggens top ommuret i tegl (jf. s. 3522 og fig. 28). Rigt

profilerede kragbånd af granit (fig. 29–30) markerer vederlaget; de er begge sekundært behugget mod vest, da der blev indsat en bjælke i korbuen.²⁷ Alle gavltrekanter er fornyet i tegl.

Middelalderlige tilføjelser og ændringer. De mange byggearbejder, der i løbet af et par århundreder helt ændrede kirken, er alle af *munkesten* og de fleste i munkeskifte. Rækkefølgen i de forskellige tilbygninger kan nogenlunde sikkert fastslås, ikke mindst på grundlag af de dendrokronologiske analyser af tagværkerne (jf. s. 3539). Ældst er fornyelsen af apsidens halvkuppelhvælv og de østre gavltrekanter, dernæst blev våbenhuset opført ved skibets syddør, hvorefter koret blev overhvalvet o. 1420–30.²⁸ Så blev skibet forlænget mod vest og overhvalvet o. 1445–55²⁸, hvorefter søndre korsarm formentlig er opført og den nordre kort efter. Endelig blev det store tårn bygget vest for det forlængede skib.

Fig. 8. Skibets blændede norddør (s. 3520). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Bricked-up north door of nave.*

Fig. 9. Korets indre set mod nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Interior of the chancel looking north east.*

Apsishvælvets fornyelse eller tilføjelse i tegl (fig. 9) må være sket forholdsvis tidligt, idet man i forbindelse med hvælvets opførelse også ommurede apsidens vægge i tegl og her indsatte nye, større $\uparrow$ vinduer mod øst og syd (jf. kalkmalerier s. 3547). Det teglsatte parti begynder ca. 160 cm over gulvet. I stedet for et tredje vindue mod nord valgte man at indsætte en *skabsniche* (104×70×34 cm), hvori der endnu sidder et træskab (jf. s. 3557).²⁹ Skibets og korets østgavle samt triumfmurens

øverste del, fra korbuens top, er ligeledes fornyet i tegl, før koret fik hvælv. Det er nærliggende at knytte de nye gavle til arbejderne på apsiden. En falset dør i den nye østgavl forbinder korets og skibets lofter. Døren er nu fladbuget, men det fladbuede stik stammer fra den senmiddelalderlige ommuring af gavltrekanten (jf. s. 3524).

Det tidligere *våbenhus* ved skibets sydside må være rejst først i 1400-tallet, mens den gamle syddør endnu var i brug og altså før vestforlængelsen

af kirken (fig. 13).³⁰ Bygningen, der i dag har tag fælles med korsarmen, hæver sig over en sokkel af små granitkvadre. Et lavtsiddende savskifte i facaden har strakt sig omkring hele bygningen, men brydes af våbenhusets dør.³¹ Mod vest afsluttes muren af en fornyet, dobbelt falsgesims. En nu rundbuet dør i spidsbuet spejl åbner ind i bygningen. Øst for døren er en lavtsiddende, spidsbuet niche, hvori en rektangulær forsænkning muligvis er en blændet glug. I østmuren er bevaret et fladbuet vindue med halvtstensfals til begge sider, mens rummet nu oplyses af et nyere, fladbuet vindue i vest, der må tilhøre de store renoveringer af kirken i 1800-tallet (jf. s. 3536). Rummet er dækket af et gråmalet træloft med synlige bjælker. Den oprindelige gavlspejs er stort set helt forsvundet, da våbenhuset blev sammenbygget med

Fig. 10. Højtsiddende dør til skibets loftsrum i vestforlængelsens sydmur (s. 3524). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *High-placed door to loft of nave in south wall of western extension.*

Fig. 11. Dør til skibets loftsrum i vestforlængelsen (s. 3524). Set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Door to nave loft in western extension, looking south.*

søndre korsarm (jf. s. 3525), og senere renoveringer har fjernet yderligere spor. En luge i gavlen er sikkert oprindelig, selvom stenene er helt fornyede. Våbenhuset fungerer nu som sakristi.

Korets *hvælv* er indbygget o. 1420–30, hvilket antydes af de dendrokronologiske dateringer af tagværket.²⁸ Hvælvet hviler på én sten dybe piller og buer. De skarpryggede ribber er udformet med en pærestavslignende profil. Over kirkerummet ses det, at kapperne er hugget ind i bagmurene.

I midten af 1400-tallet blev *skibet forlænget* mod vest med ca. 8 m.³² Dendrokronologiske prøver af tagværket fortæller, at tømmeret må være opstillet o. 1445–55 og angiver med al sandsynlighed tidspunktet, hvor hele bygningsafsnittet stod med hvælv.²⁸ Vestudvidelsens langmure, der er væsentlig slankere end de romanske, er opført over gen-

Fig. 12. Hvælvfortanding i skibets vestforlængelse (s. 3523). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Vault toothing in western extension of nave.*

anvendte sokkelsten fra den gamle vestgavl og står med flere skifter genbrugte kvadre (fig. 19). Murene afsluttes dog med munkesten i munkeskifte og præges nu i vid udstrækning af skalmurede partier. Vestenden af skibet er delvis forsvundet, da tårnet blev opført, og de oprindelige lysåbninger er ligeledes opslugt af de nye vinduer, kirken fik i 1800-tallet (jf. s. 3536). En højsiddende, smal og fladbuet døråbning i sydmuren blev genfremdraget 1967 (fig. 10–11).²² Døren, der gav adgang til kirkens lofter, åbner ind til et mindre trappeløb mellem skibets andet og tredje hvælvfag.³³ Hvor når døren blev blændet, er usikkert.

En stor del af den *vestre gavlspejs* er bevaret i tårnets østmur. Den enkle gavl har stået med åbne bomhuller i facaden og en falset, fladbuet (†)glug med flad sålbænk, der nu kun ses fra skibets loft (fig. 107).³⁴

Vestforlængelsen var planlagt med *hvælv*, idet den nordre langmur og det sydvestre hjørne er rejst med *hvælvfortandinger* (fig. 12). Som forbedelse til overhvælvningen blev de romanske langmure forhøjet med fem skifter i munkesten.

Det forlængede skib blev derefter udstyret med tre hvælv, der hviler på piller og halvanden sten dybe skjoldbuer samt meget brede gjordbuer, der på markant vis adskiller de tre fag (jf. fig. 72). De vestligste hjørnepiller er udstyret med små afsæt, hvis funktion ikke umiddelbart lader sig forklare.³⁵ Ribberne er en hel sten brede, retkantede forneden, mens den øvre del, som i koret, er halvstensbred med skarprygget, pærestavslignende profil.³⁶ Tilsvarende helstensribber kendes bl.a. fra Mesinge Kirke (Bjerre Herred), Ellinge Kirke (Svendborg Amt) og et sent eksempel i Skt. Hans Kirke i Odense (*DK Odense* 1308). I skibets vestre fag er de to østlige ribber borthugget fra deres udspring ved pillen og et stykke op i kappen, hvad der givetvis er sket i forbindelse med opstillingen af det store orgelpulpitur, som man 1771 beklagede sig over (jf. s. 3573).

Skibets forhøjelse betød, at der også blev bygget på den østre gavltrekan, hvis øvre halvdel blev nedtaget og genopført, og samtidig fornyede man toppen af den omtalte dør mellem kor og skib (se ovf.).

Søndre korsarm er formentlig rejst o. 1500. Bygningen hviler på våbenhusets østmur, hvis facadedekoration fortsat kan anes på korsarmens vestvæg (fig. 15). Facaderne er i vid udtrækning fornyede i 1800-tallet (jf. s. 3536), men det middelalderlige udseende kan nogenlunde fastslås (fig. 13). Murene er opført på en sokkel af genbrugte kvadre, hvorover der løber skiftende bæltter af gule munkesten i munkeforbandt og genanvendte kvadre. Mod øst afsluttes muren nu af en dobbelt falsgesims. Korsarmen fik lys gennem $\dagger$ vinduer i øst og syd. Det søndre er udvidet i højden og bredden, mens det østre er blændet med munkesten og granitkvadre.³⁷ I syd var vinduet flankeret af to ($\dagger$)fladbuede, en sten dybe nicher med bund omtrent i siddehøjde, hvoraf den vestre er delvis bevaret (fig. 15).³⁸ Det udvidede vindue har op-

slugt en fjerdedel af nichen, mens den østre niche er blændet og nu kun erkendes ved revnedannelser i muren. Rummet åbner sig mod skibet med en rundbuet arkade og dækkes af et samtidigt krydshvælv med halvstensribber, der mødes i en cirkulær slutsten. Hvælvet hviler i murene med en fals, som markerer skjoldbuernes yderkant.

Korsarm og våbenhus har oprindeligt stået med samme tagløsning som nu, men dette blev efter reformationen udskiftet med to selvstændige sadeltage.³⁹ I 1800-tallets sidste del kom de to bygninger imidlertid igen under samme tag. Hele den kamtakkede gavltrekan er fornyet under dette arbejde, men den nye blændingsudsmykning ligner formentlig den senmiddelalderlige.

I 1600-tallets slutning blev en krypt etableret i korsarmens gulv (jf. s. 3535).

Fig. 13. Søndre korsarm sammenbygget med våbenhuset (s. 3522). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *South transept built together with porch.*

Nordre korsarm er lidt yngre end den søndre, men næppe ret meget. Den markante bygning, der har haft store vinduer, hviler på genanvendte kvadre og sokkelsten. I facaden veksler bæltmurede kvadre og munkesten i polsk forbandt, der præges af en uregelmæssig skiftegang med flere udligningsskifter (fig. 17). Indvendig ses enkelte kvadre, men bagmurene er altovervejende af tegl. Over hvælvet står gavltrekanstens bagmur med åbne bomhuller. Sidemurene afsluttes med en dobbelt falsgesims. Store, spidsbuede og falsede (†)vinduer har oplyst rummet fra alle tre sider; hveraf er det vestre og østre blændet, mens det

Fig. 15. Søndre korsarms indre (s. 3525) set mod syd-vest. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Inside of south transept looking south west.*

nordre er blevet udvidet betydeligt ved at sænke sålbænken. Den oprindelige størrelse fremgår af vestvinduet, der indvendig ses som en falset niche. Det østre vindue forsvandt, da slægten Marsvin 1620 opstillede deres epitafium ved kapellets østvæg (jf. s. 3591). Rummet åbner sig mod skibet med en rundbuet arkade og dækkes af et samtidigt, ottedelt krydshvælv, der hviler i murene (fig. 18).

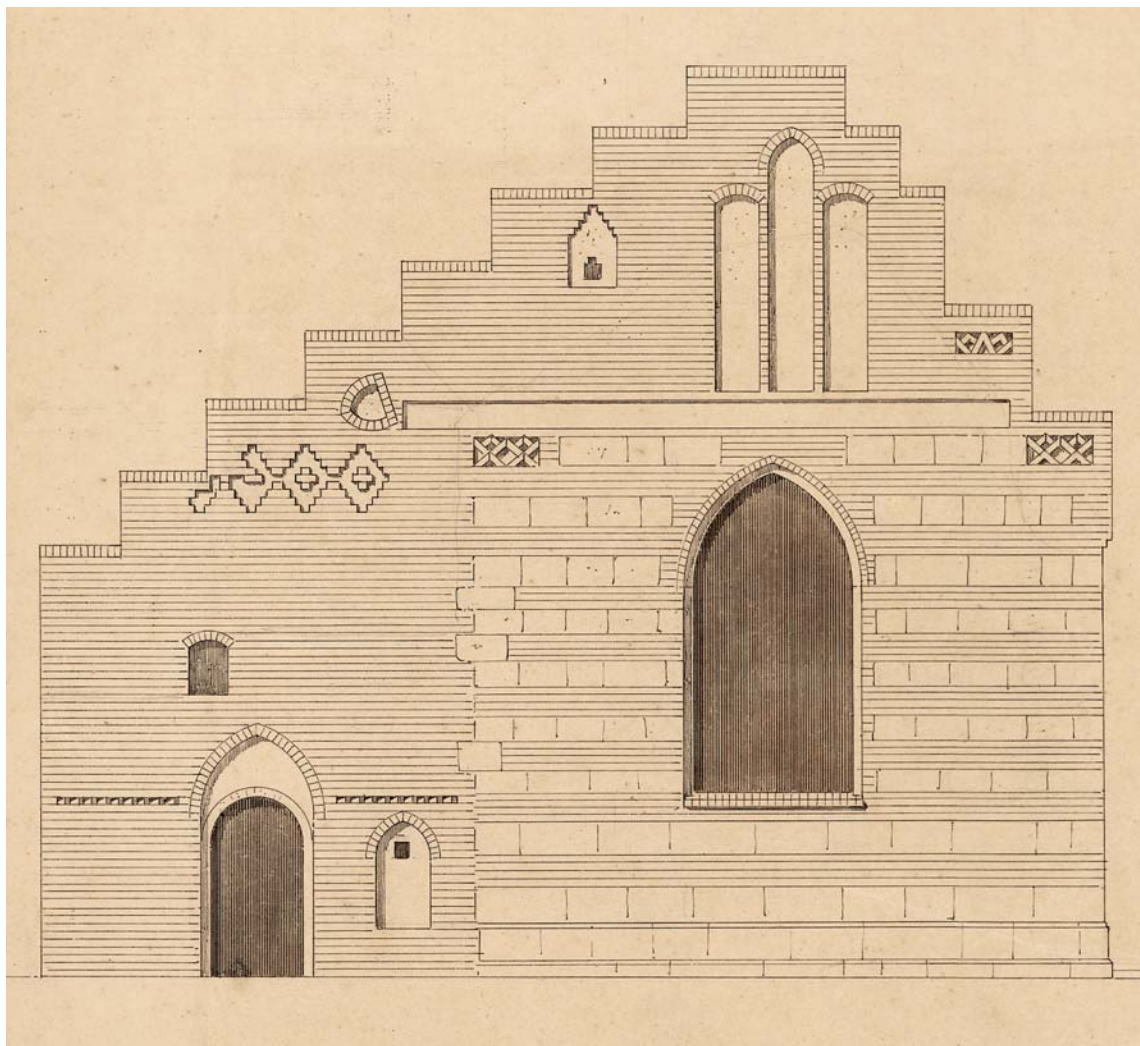

Fig. 14. Søndre kapel og våbenhus før restaureringen, o. 1883. 1:100. Tegningen er formentlig udført af Odensearkitekten Rasmus Alfred Petersen. – *The southern chapel and the porch prior to the restoration c. 1883.*

Den kamtakkeede taggavl er skalmuret i 1800-tallets slutning (jf. s. 3536), men blændingernes disposition kan føres længere tilbage end denne renovering (jf. fig. 25) og afspejler derfor sikkert den oprindelige udsmykning med stigende højblændinger. En frise af kvadratiske småblændinger, der markerer gavlfoden, kan imidlertid ikke verificeres. I gavlfoden sidder endvidere en glug med trappestik.

I 1600-tallets begyndelse blev en krypt etableret i korsarmens gulv (jf. s. 3534).

Det ganske betydelige *tårn* i vest, der er jævnbredt med skibet, er i tre stokværk, hvori klokkerne hænger i det øvre, og dækkes af et sadeltag med gavle i øst og vest (fig. 20). Grundplanen er kvadratisk, og østmuren hviler på skibets vestgavl. Tårnet er i facaden opført over en sokkel af genanvendte granitkvadre, der må være hentet fra det forlængede skib, mens der i det indre stikker store kampesten ud af væggen. Facaderne er delvis bæltmuret med genbrugte kvadre, men hovedsagelig opført i munkesten i polsk forbandt.

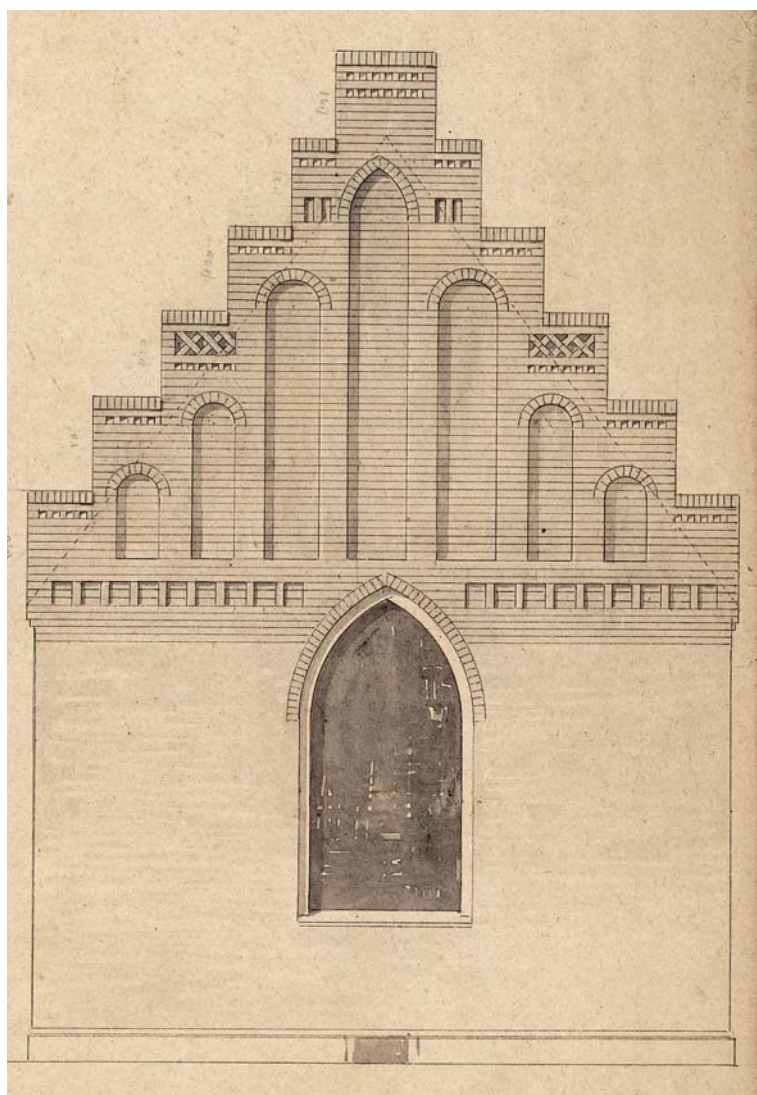

Fig. 16. Forslag til nordkappellets gavl efter restaureringen, o. 1883. 1:100. Tegningen er formentlig udført af Odensearkitekten Rasmus Alfred Petersen. — *The proposed appearance of the gable of the north chapel, c. 1883.*

Indvendig står de øvre stokværks bagmure med åbne bomhuller. Større partier af den søndre og vestre facade er skalmuret i nyere tid (jf. s. 3536).

En bred *vestportal* åbner ind til tårnrummet. I facaden er den fladbuede, falsede dør anbragt i et højt, spidsbuet spejl, hvis stik er udført med skiftende sorte og røde sten. I det indre står døren med tre false, den første er en sten dyb, mens de følgende to er en halv sten dybe (fig. 21-22).

Det høje tårnrum oplyses af et vindue i syd, hvis sider delvis er fornyet i nyere tid (fig. 20).

Den fladbuede åbning står i facaden med fem halvtstensfalse, mens det indvendig er smiget. Rummet dækkes af et stjernehvælv, der i vest hviler i væggen, mens det i øst er muret over en bred skjoldbue, jævnbred med arkaden ind til skibet. Buen må tillige opfattes som forstærkning af skibets relativt spinkle vestgavl, så den har kunnet modstå tårnets vægt. Tårnrummet var oprindeligt forbundet med skibet ved en spids åbning, der 1896 blev delvis lukket ved orgelpulpitrets opsætning (jf. s. 3573).²⁵ En stejl trætrappe i rum-

Fig. 17. Nordre korsarm. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – North transept.

Fig. 18. Nordre korsarms indre (s. 3526) set mod nord-vest. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Inside of north transept looking north west.*

mets søndre side leder op til pulpituret. Pladsen under trappen, der tidligere var skilt fra tårnrummet ved en bræddevæg, er nu udmuret i tegl, og det lille rum udnyttes som *materialrum*.¹⁰

Adgangen til de øvre stokværk sker via et samtidigt *trappehus*, der står som en solid murpille ved

tårnets sydøsthjørne (fig. 20). Det er ligesom tårnet opført over en sokkel af genanvendte kvadre og præges af skalmurede partier fra 1800-tallets istandsættelser. I det indre står bagmurene med åbne bomhuller. Mod syd afsluttes muren af en dobbelt falsgesims, mens en udvidet glug med trappestik giver lys til det snævre trappeløb fra vest. En fladbuet dør leder ind til den betonstøbte trappe, der har kvadratisk spindel og trappet loft, som fører op til den ligeledes fladbuede overdør.

Fig. 19. Vestforlængelse (s. 3523) af skibet og tårn (s. 3528) set mod sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *West extension of nave and tower looking south west.*

Mellemstokværket står uden gulvbjælker og får lys i de tre sider fra falsede og fladbuede glugger.⁴⁰ En rektangulær åbning er brudt fra stokværket og ind til skibets loft, formentlig som afløser for den omtalte dør i skibets sydside (jf. s. 3524). En ny trætrappe i fyr leder videre op i tårnet.

Det høje klokkestokværk har et nyt brædegulv i fyr, der ligger i samme niveau som det gamle, middelalderlige gulv.⁴¹ Rummet åbner sig mod hvert verdenshjørne med to falsede og fladbuede glamhuller, hvis åbninger er delvis fornyede under senere renoveringer af tårnet. Mod

Fig. 20. Tårnet set fra sydvest (s. 3528). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tower seen from the south west.*

nord er et tredje glamhul blevet brudt øverst oppe i muren, hvor det skærer gesimsen. Dette er sket i forbindelse med etableringen af en lille *†kvist* til ophængning af en klokke, der har strakt sig op i taget og haft gavl i nord (fig. 19). Kvisten nævnes i kilderne 1631 og var formentlig ikke meget ældre.⁴² Hvornår den blev nedtaget, vides ikke.

Mod syd og nord afsluttes murkronen af en treleddet falsgesims, der er fornyet i nyere tid. De senmiddelalderlige kamtakker forsvandt allerede i 1600-tallets midte (se ndf.), men blev genetableret 1884, da også blændingsudsmykningen blev fornyet (jf. s. 3536).²⁵ De nuværende blændinger er som kirkens øvrige gavlungsmykninger kommet til i 1800-tallet, men dispositionen er den middelalderlige (fig. 24–25). Stigende, koblede og fladbuede højblændinger rejser sig over et dobbelt savskifte,

Fig. 21. Tårnets vestportal (s. 3529). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *West portal of tower.*

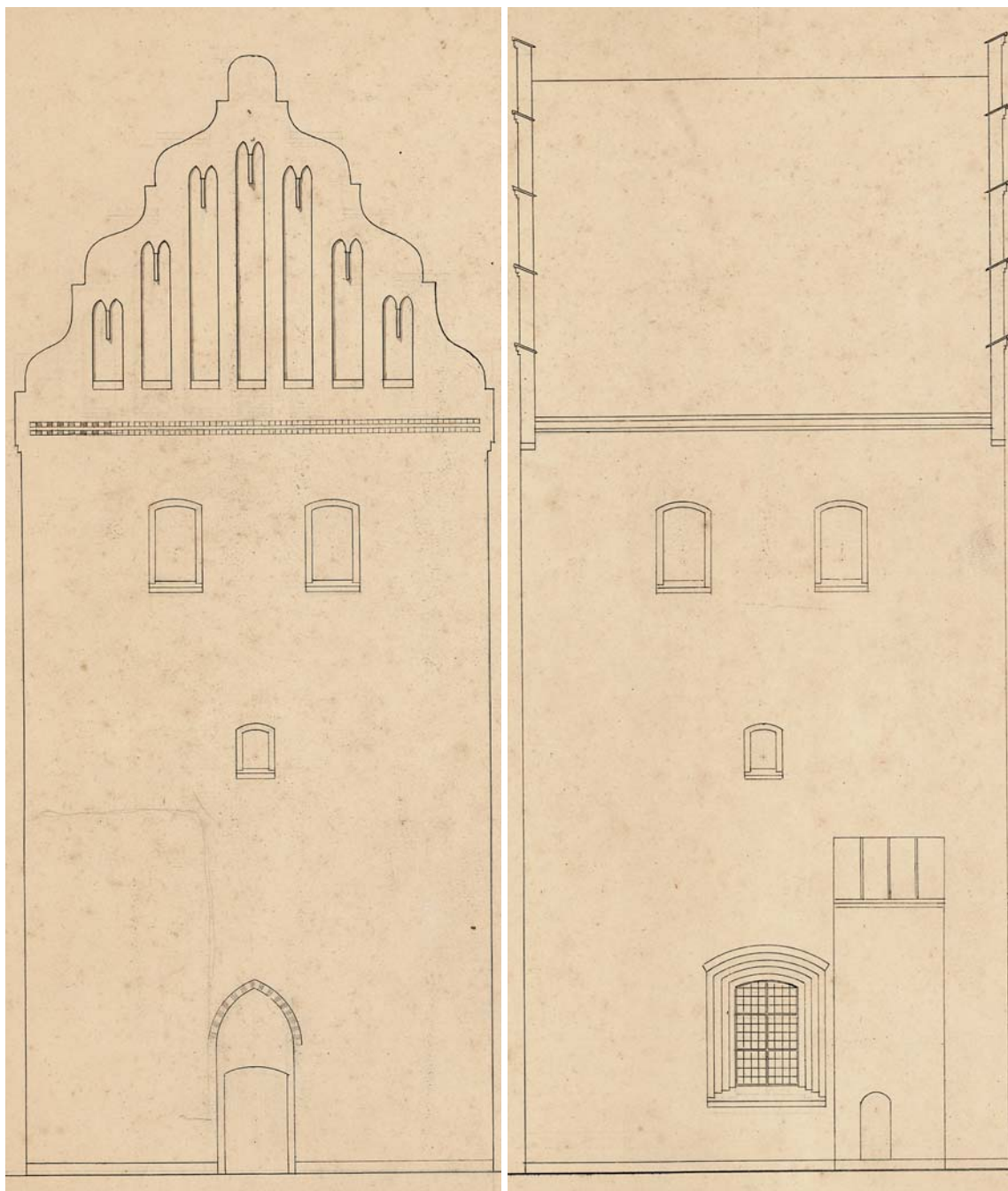

Fig. 22. Tårnrum og tårnrummets hvælv (s. 3528). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tower interior and tower vault.*

der markerer gavlfoden. De enkelte blændingspar adskilles ved hængestave. Savskifterne, der afslutter kamtakkerne, og en lille cirkelblænding øverst på gavlen må være tilføjelser fra 1800-tallet.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Kirken har efter middelalderen løbende gennemgået forandringer, og bygningen bærer i dag i høj grad præg af renoveringer i 1800-tallets sidste del. Under disse istandsættelser er en lang række ældre ændringer forsvundet, der nu kun kan påvises arkivalsk.

I 1600-tallets midte blev alle kirkens gavltrekanter moderniseret. Kamtakkerne blev erstattet af en langstrakt svungen gavlfod, der er i slægtskab med gavlene på Højby Kirke (Åsum Hrd.)

og eksempelvis Volsted Kirke (Hjørring Amt) fra o. 1626/27 (fig. 23a og 25). Barokgavlene forsvandt under kirkens renovering 1884-87, da der igen blev muret takkede gavle.²⁵

I 1600-tallet blev der indrettet *gravkrypter* under begge korsarme.

Krypten under nordre korsarm er senest etableret 1614 (jf. s. 3591). Man når kammeret via en trappe af egebjælker i syd. Det øst-vest-vendte gravkammer (5,1×3,7 m) er muret i munkesten i uregelmæssigt munkeforbandt og dækkes af et fladspændt tøndehvælv (fig. 97). Rummet, der

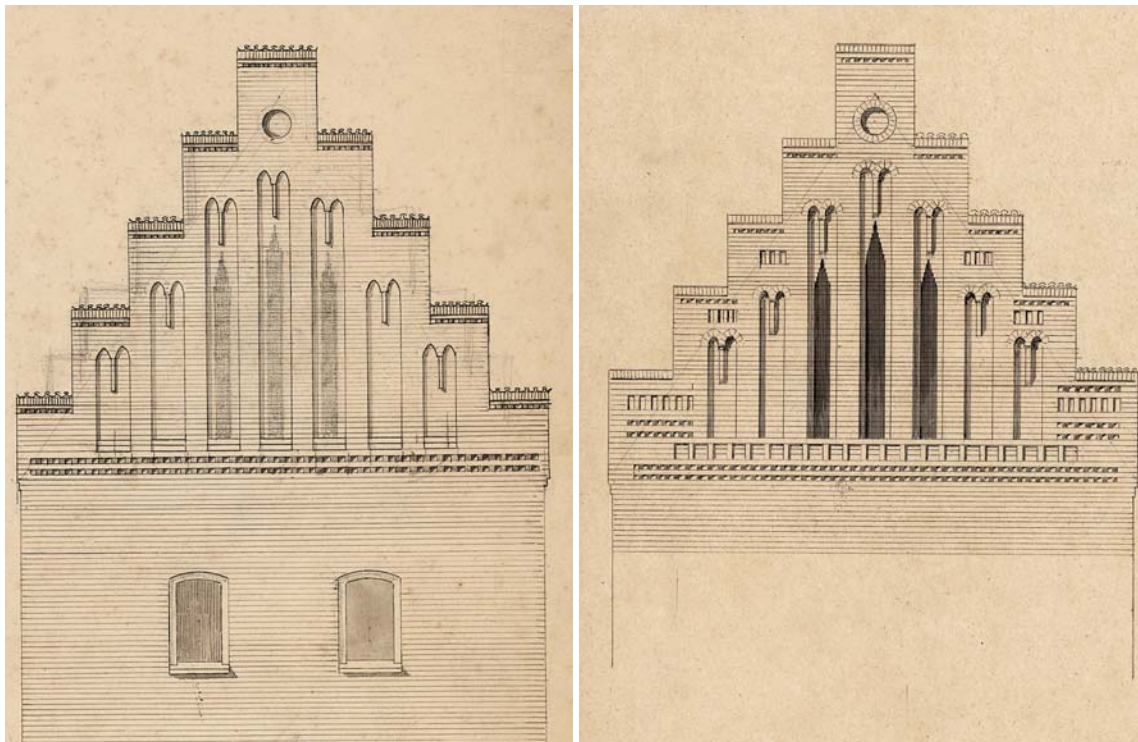

Fig. 23a-d. Tegninger af tårnet. 1:150. a. Vestfacaden før restaureringen o. 1883. b. Sydfacaden efter restaureringen o. 1883. c-d. Forslag til restauring af tårnets vest- og østgavl. Formentlig målt og tegnet af Odensearkitekten Rasmus Alfred Petersen. – *Drawings of the tower. a. West facade prior to the restoration c. 1883. b. South facade after restoration c. 1883. c-d. Proposals to the restoration of the west and east gable.*

står hvidkalket, får lys gennem lysskakter i øst, nord og vest, der bryder soklen i det ydre (fig. 17). Gulvet er dækket af munkesten.

I forbindelse med indretningen af krypten er korsarmen rumligt blevet skilt fra kirken, idet der blev skabt adgang udefra gennem en rundbuet dør i korsarmens vestmur. Tre trin fører fra begge sider op til døren.

Krypten under søndre korsarm er senest etableret 1693 (jf. s. 3586). En muret munkestenstrappe i nord leder ned til det nord-syd-orientrede rum. Gravkammeret (4,8×3 m) er muret i teglsten af normalstørrelse, lagt i blokskifte, og står med åbne bomhuller (fig. 92). Det hvidkalkede rum dækkes af et fladspændt grathvælv. Lysskakter i øst og syd bryder soklen i facaden (fig. 13). Gulvet dækkes af teglsten af normalformat lagt i kvadratisk mønster.

Våbenhuset blev o. 1797 omdannet til gravkapel for familien Marsvin (jf. s. 3591). Ved denne

lejlighed blændede man skibets gamle syddør, så at kapellet var adskilt fra kirkerummet. 1873 blev der også etableret et *ligkapel* i våbenhuset, hvorfor en *†muret skillevæg* blev opført på tværs gennem rummet, der delte det i to omtrent lige store dele.⁴³ En dør midt på skillevæggen forbandt ligkapellet og familien Borchsenius' gravkapel. 1913 var gravkapellet tømt og et separat ligkapel opført på kirkegården (jf. s. 3518). Våbenhuset kunne derfor indrettes som fyrrum for kirkens nyindkøbte, dampdrevne varmeanlæg (jf. s. 3539).⁴⁰ Da kirken 1981 fik tilsluttet fjernvarme (jf. s. 3539), blev skillevæggen i våbenhuset fjernet, funktionen som fyrrum sløjfet og rummet indrettet til *kontor* og efterfølgende *organistrum*, indtil man 1998 renoverede og omdannede rummet til *sakristi*; den funktion det har i dag.⁴⁴ En rektangulær dør blev ved den anledning brudt nordligst i væggen mellem våbenhuset og søndre korsarm,

Fig. 24. Kirken set fra sydøst. Tegning af J.G. Burman Becker 1858. — *The church seen from the south east.*

hvorved rummet atter stod i forbindelse med resten af bygningen.

Kirken har gennemgået flere *istandsættelser*, efter at den 1631 blev beskrevet som værende forfalden på både tage og murværk.¹⁵ Billedet var tilsyneladende helt ændret 1791, hvor den beskrives som: »[...] een af de smukkeste og best vedligeholdte Kirker her i Stiftet, som nesten Aarlig bliver efterseet og repareret, og er derfor ikke alleene smuk udvændig; men endog hviid og ziirlig indvændig.«²³

I perioden o. 1883-95 gennemgik bygningen en særdeles omfattende istandsættelse og fornyelse på foranledning af den historisk interesserede pastor Hans Jacob Julius Mygind, der havde til hensigt at tilbageføre bygningen til det middelalderlige udseende.⁴⁵ Renoveringsarbejderne har stort set berørt alle bygningens dele og udførtes under ledelse af Odensearkitekten Rasmus Alfred Petersen, der var bror til Kongelig Bygningsinspektør J. Vilh. Petersen.⁴⁶ Store partier af facaderne blev gradvist skalmurede med maskinstrøgne murestenen, bygningen udstyret med den nuværende, karakteristiske dobbelte falsgesims⁴⁷ og korsarmenes gavle fornyet (jf. s. 3525, 3528).⁴⁸ De svungne barakformer blev ændret til traditionelle kamtak-

ker, mens våbenhusets og søndre korsarms facader blev sammenbygget, således at de igen kom under samme tag. En helt ny gavltrekan blev opført over de to bygningsafsnit, som sikkert omtrent gentager dekorative elementer fra de to oprindelige gavle, hvilket forklarer det asymmetriske, sammenflickede udseende (jf. fig. 13-14). På korsarmen sidder en båndblænding et stykke over gavlfoden, hvorover tre stigende højblændinger rejser sig. Den midterste er spids, mens de to øvrige er fladbuede. En mindre blænding med trappestik sidder vest for højblændingerne. Over våbenhuset er der tre småblændinger udformet som sparrer, hvorover en skjoldformet blænding er anbragt. De østvendte kamtakker smykkes af korte båndblændinger udfyldt med diagonalt stillede sten i rude-mønster, en tilsvarende dekoration er også anbragt i gavlstykket mellem de to bygninger.

Den store renovering af kirkebygningen inkluderede også, at der blev hugget brede *vinduer* med kurvehanksbuet stik: to i koret og tre i skibet. Ap-sidens to vinduer blev formentlig helt fornyede ved samme lejlighed, mens korarmenes vinduer blev udvidet ved at sænke sålbænken.

1960-61 foretog arkitekt Knud Lehn Petersen, Odense, udbedringer på revnedannelser i kirkens

murværk, navnlig på tårnet, og udførte partielle udskiftninger af gulvenes belægning.⁴⁹ 1971 kunne Lehn Petersens tegnestue udføre endnu en stor istandsættelse af kirken, denne gang primært af bygningens gavltrekanter og de store skalmurede partier fra renoveringsarbejderne i slutningen af 1800-tallet.⁵⁰

Gulve. I koret ligger der rektangulære gule teglsten fra 1961-63⁹ i kvadratisk mønster, mens der i skibet ligger sorte og gule sekskantede fliser i sparremønster, der er lagt 1881.²⁵ I søndre korsarm dækkes gulvet af gule tegl i kvadratisk mønster, mens kisterne i rummet står på en hævet plint, dækket af røde og grå granitfliser, kantet med en træramme. Gulvet i nordre korsarm dækkes fra skibet og op til gravgitteret af mindre, sorte og gule kvadratiske klinker, lagt 1894, mens

rummet bag gitteret hæver sig med to trin og dækkes af grå granitfliser.²⁵ I våbenhuset ligger der teglsten⁵¹ i tværgående bånd, mens gulvet i tårnrummet er dækket af røde og grå granitfliser ligeledes lagt i bånd. Den ældste oplysning om kirkens gulve stammer fra 1791, hvor det oplyses, at der ligger granitfliser i hele kirken.²³

Tagværker. Apsidens tagværk på 15 fag, samlet med spærstivere, præges af udskiftninger. Kun syv fag er middelalderlige og hviler i en murrem af eg, der sikkert kan føres tilbage til apsidens opførelse. De øvrige fag er i nyere tid udskiftet i fyr.

Korets syv spærfag er af eg, dateret o. 1420-30 og med al sandsynlighed opsat i forbindelse med opførelsen af korhvelvet.²⁸ Fagenes to lag hanebånd og krydsbånd er samlet ved bladning fra vest mod øst og fortløbende nummereret med

Fig. 25. Kirken set fra nord. Akvarel af F. de Tengnagel 1826. – The church seen from the north.

Fig. 26. Skibets tagværk (s. 3538). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Roofing of nave.*

indridsede streger. Enkelte af de korte spærstivere er tydeligvis genanvendte tømmerstykker.

Skibets spærfag er af eg, bortset fra enkelte udskiftninger i fyr på de vestligste fag, og opsat o. 1445-55 i forbindelse med de indbyggede hvælv (fig. 26).²⁸ De 24 fag er samlet med to hanebånd og krydsende stivere, som er bladet på vestsiden.

Fagene er fortløbende nummereret fra vest mod øst med udstemte kvadrater.

Søndre korsarms seks spinkle fag er intakte og middelalderlige, men bærer præg af ældre skader og forstærkninger.²⁸ Fagene er samlet ved bladning fra nord mod syd med to lag hanebånd og krydsbånd. Fagene er fortløbende nummereret

med forskellige mærker i hver side; mod øst ses udstemte kvadrater, mens der i vestsiden bruges indridsede streger.

Nordre korsarms tagstol er helt udskiftet i fyr i tiden o. 1878.²⁵

Våbenhusets halvtæg er sammenbygget med søndre korsarms tagstol og fornyet i fyr, hvilket må være sket ved sammenbygningen af de to bygningsafsnit. Fra tilbygningens loft kan der iagttages et *tagspor* fra et ældre *†tagværk*, der stammer fra tiden efter reformationen, hvor bygningen stod med et selvstændigt sadeltæg.

Tårnets 11 fag af eg er samlet med tre lag hanebånd og krydsbånd. Tagstolen, der er samlet ved bladning fra øst mod vest, er formentlig middelalderlig. To *klokkestole* er delvis integreret i tagstolen. En konstruktion i to fag, der 2011 er udbygget med en omfattende understøtning i svære fyrretræsbjælker, strækker sig på tværs af hele tårnrummet og bærer klokke nr. 1 (jf. s. 3575).⁵² En mindre klokkestol på to fag i eg, sandsynligvis sammenbygget af ældre, genanvendt tømmer, er opstillet i tagrummets nordside og formentlig jævn gammel med den forsvundne kvist (jf. s. 3533) samme sted. Klokke nr. 2 (jf. s. 3575) hænger her.

Dendrokronologiske undersøgelser. Der er 2015 udtaget boreprøver af egetømmeret i apsis, kor, skib og søndre korsarm.⁵³ I hverken apsis eller søndre korsarm kunne tømmeret dateres, mens tømmeret over koret må være opsat o. 1420-30, da hvælvene blev indbygget. Skibets tagtømmer, formentlig opsat efter at vestforlængelsen var opført og hvælvene indbygget, stammer fra o. 1445-55.

Tagbeklædning. Alt er tækket med bly, undtagen korsarmene, der er dækket af vingetegl. Ifølge biskop Jacob Madsen var det kun apsis, kor og skib, der var tækket med bly, resten stod med tegl, da han visiterede kirken første gang i 1590.⁵ 1791 oplyses det, at hele kirken, ud over nordre korsarm, er tækket med bly.²³ Den nuværende fordeling af tagbeklædningen var etableret 1878, hvor kirken omtales med flere tegltage.²⁵ Senest er tagene gennemgribende renoveret 1976-77.⁵⁴

Opvarmning. Kirkens fjernvarmesystem stammer fra 1981.⁵⁵ 1879 blev der erhvervet to *†kakkelovne* til kirken.²⁵ Ovnene blev 1906 fundet utilstrækkelige, hvorfor der 1913 blev indlagt et

dampdrevet *†centralvarmeanlæg*, etableret i våbenhusets bagerste del, der i den forbindelse blev ryddet for kister (jf. s. 3535, 3594).¹⁰ Anlægget blev bekostet af fabrikant A. Jakobsen og fungerede kun frem til 1923, hvor et *†lavtryksanlæg* blev etableret samme sted i kirken.⁹ Dette anlæg blev udbygget 1960-61 og var i brug frem til 1971, hvor det blev afløst af et *†varmtvandsanlæg* ligeledes anbragt i våbenhuset.⁵⁶ Dette fungerede frem til 1981. Kirken fik indlagt *elektricitet* 1917.⁹

Den velholdte bygning står i blank mur ude, mens den er hvidkalket inde. 1826 var kirken endnu partielt hvidkalket i det ydre, således at kun partierne med kvadre var blotlagt (jf. fig. 25). En løsning, der endnu omtales i kilderne 1882, men som formentlig hurtigt derefter er blevet opgivet til fordel for helt blanke mure.¹⁰ Fra søndre korsarms sydfacade til tårnets vestfacade ligger der perlegrus omkring bygningen, mens en smal stribe græsplæne strækker sig omkring kirkens øvrige dele.

Solur (fig. 27), 1815, af sandsten, 39×39 cm. Langs kanten er hugget et kvadrat, uden for hvilket står timerne samt foroven: »S(o)m.ar... 1815«. I stenens centrum er hullet til montering af selve viseren, hvorfra udgår linjer til hvert timetal; over visershullet repræsenterer en cirkel solen. Repareret 1893.²⁵ Henstillet i nordre korsarm.

Fig. 27. Solskive, 1815 (s. 3539). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Sundial. 1815.*

Fig. 28. Triumfvæggens udsmykning, o. 1200 (s. 3544). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Decoration of chancel arch wall, c. 1200.

KALKMALERIER

Kirkens kalkmalede udsmykninger strækker sig fra tiden o. 1200 til 1800-tallets første fjerdedel. Billederne er drypvis opdaget. Tidligst fremkom en række senmiddelalderlige indvielseskors 1934, der blev istandsat af konservator Egmont Lind samme år.⁵⁷ De storslåede romanske malerier blev 1974 opdaget under en indvendig kalkning, hvorefter billederne blev fremdraget og restaureret af konservator Mogens Larsen 1975-77.⁵⁸ Endelig fremkom 1998 et våbenskjold, malet o. 1827, under istandsættelsen af det gamle våbenhus. Våbenskjoldet blev istandsat 1999 af konservator Karsten Larsen.⁵⁹

1) (Fig. 28-34) senromanske, o. 1200, bevaret i korbuen og på triumfinurens vestside. Udsmyk-

ningen som helhed er fragmentarisk, men hovedparten af de endnu eksisterende billeder er forbløffende velbevarede.

I *korbu*en ses mod *syd* en *psykomaki* (fig. 29), dvs. en kamp mellem godt og ondt, der her har antaget karakter af det godes entydige sejr.⁶⁰ Scenen er ikke fuldstændig, men er i hovedtræk bevaret.⁶¹ En kriger med spids hjelm, iklædt en hofte-lang, brunrød tunika og brune hoser, hæver et spyd mod en sammenkrøbet skikkelse, der knæler på jordsmonnet under ham. Den overvundne, iklædt hvid skjorte og tvefarvede hoser, griber øjensynlig om en sværdskede med omviklet bånd.

Mod *nord* vises *Isaks ofring* (fig. 30). Abraham er gengivet med glorie, langt, hvidt hår og skæg, og er iført en hvid og brun kjortel med rødbrune

Fig. 29-30. 29. Psykomaki, o. 1200. Korbuens søndre vange (s. 3540). 30. Isaks ofring, o. 1200. Korbuens nordre vange (s. 3540). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – 29. *Psychomachia*, c. 1200. South string of chancel arch. 30. *The Sacrifice of Isaac*, c. 1200. North string of chancel arch.

Fig. 31. De 24 ældste med Abraham, o. 1200. Triumfvæggen (s. 3544). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The 24 Elders with Abraham, c. 1200. Chancel arch wall.*

Fig. 32. De 24 ældste, o. 1200. Triumfvæggen (s. 3544). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The 24 Elders, c. 1200. Chancel arch wall.*

Fig. 33. Fragment (Apostel, Jesus eller engel), o. 1200. Triumfvæggen (s. 3545). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Fragment (Apostle, Jesus or angel), c. 1200. Chancel arch wall.*

folder ved ærmeender og krave, der er spættet af hvide nister. Med en elegant, svungen krop holder han et sværd hævet over Isak, mens der yderst på sværdspidsen anes rester af en hånd (Guds eller en engels), som griber ind og afbryder ofringen. Under Abraham knæler den lille, fragmentariske Isak i brun kofte og grønne hoser, der med spørgende gestus sidder på et muret, grønt alterbord, hvorpå der også ligger brænde til offerbålet. Begge korbuens billeder udspiller sig udendørs, hvilket angives ved tuet, brunt jordsmon.

Triumfmurens (fig. 28) udsmykning har mistet mange billeder, men er samtidig ganske velbevaret. Udsmykningen er inddelt i to vandrette storfriser, der deles lodret af korbuen. Kun den *nedre frise* i korbuens vederlagshøjde er bevaret. Her ser man en række siddende mænd, tre på hver side af

bueåbningen, med forskellige typer kroner. Mændene, der har blikket rettet mod korbuen, synes alle at være ældre, langskæggede og ikklædt kjortler og kapper. Mod syd holder manden nærmest korbuen en stav eller et scepter, og kan muligvis identificeres som præstekongen Melkizedek,⁶² mens den midterste mand (fig. 32) griber om et strengeinstrument (en rebec).⁶³ Yderst mod syd anes en harpe, mens manden, der holder harpen, er skjult bag hvælpillen. Mod nord sidder den gloriøse patriark *Abraham* nærmest korbuen med et svøb i skødet, hvori omridset af frelste sjæles hoveder endnu kan skelnes (fig. 31).⁶⁴ Manden i midten sidder med et uidentificeret stren-

Fig. 34. Indvielseskors, o. 1200 (s. 3545). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Consecration cross, c. 1200.*

geinstrument, mens figuren længst mod nord er næsten helt dækket af hvælvpillen. De siddende mænd må, trods deres reducerede antal, være en fremstilling af *de 24 ældste*, der sidder samlet omkring Kristus på tronstole i lovsang (Åb. 4,4).

Over de ældste løber et skriftbånd med rester af en næsten helt forsvundet *majuskelindskrift*.

Den øvre storfrise, der er bevaret nord for korbuen, er i en yderst fragmentarisk tilstand. I frisen, der må have haft samme bredde som kirken, øjnes det nederste parti af en barfodet, kjortelklædt skikkelse (fig. 33), der kan være Jesus eller en af disciplene.⁶⁵ Figuren står ved siden af en profileret base, hvorover et søjleskaft rejser sig.

Syd for korbuen, under den nedre billedfrise, er der malet et hvidt *indvielseskors* (fig. 34) udformet som hjul, der må være samtidigt med resten af udsmykningen.

Teknik og farver. Maleriet er udført på en typisk romansk, meget finkornet, brunlig puds med knust tegl og trækul.⁵⁹ Dekorationen, malet på den glittede malepuds lagt over den tørre bygningspuds, er udført i gråblåt, okkergult, okker-

rødt, grønt samt brunrød til opstregning, enkelte konturer og skyggevirkning i klædedragternes dråbeformede foldekast. Dertil kommer den intense ultramarin, der er benyttet som baggrundsfarve for billederne. Kropsmodelleringen, der nu bedst iagttages på storfigurerne i korbuen, er båret af hvidt højlys på den brunrøde karnationsfarve, ledsaget af mørkerøde konturstreger, der har gjort ansigtstræk og navnlig øjenpartiet let synlige, selv på afstand. Karakteristisk for periodens kunst er fremstillingens billeder ledsaget af et rigt udvalg af *ornamenter*. Billederne på korbuens vanger indrammes således af brune streger og musetrapper, mod øst er korbuens åbning markeret ved en palmetfrise. Triumfinurens nederste del, mod syd, er smykket med en bred mæanderbort, mens der mod nord ses rester af en marmorering.

Værksted, stil og datering. Generelt tilhører udsmykningen en lille gruppe af nærtbeslægtede senromanske malerier på Nordfyn, der også findes i Sanderum (s. 2931–38) og Sønder Nærå kirker.⁶⁶ Udsmykningens tilstand gør den dog vanskelig at jävnføre entydigt med de to andre

Fig. 35. Indvielseskors, 12-1300-tallet (s. 3547). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Consecration cross, 12-1300s.*

kirkers bemaling, hvorfor Sønder Nærå og Sanderum synes nærmere beslægtet med hinanden end med billederne i Fraugde. Ikke desto mindre må et værkstedsfællesskab betragtes som sandsynligt. Der ses således klare lighedstræk i billedernes opbygning, i udformningen af ornament og borter samt i persontegningerne.

Billederne er forankret i et romansk formsprog, hvor klædedragternes regelmæssige foldekast og især storfigurernes langstrakte, blødt krummende kroppe forlener billederne med en ro og oplevelse af stilstand på trods af motivernes både dramatiske og dynamiske indhold. Som i de andre udsmykninger fra værkstedsgruppen kan der dog også ses antydninger af en opblødning i figurfremstillingernes stivhed. Navnlig persontegningerne, i Fraugde især i Abraham med det hævede sværd og ansigtet vendt ned mod den knælende Isak, har en livlighed og et svaj, der peger ind i 1200-tallet og i sidste ende frem imod unggotikken. Billederne i Fraugde hører utvivlsomt til i tiden o. 1200.

Program. Alle dele af udsmykningen kan genfindes i andre af tidens romanske udsmykninger, men billedernes samlede budskab lader sig ikke længere bestemme med sikkerhed på grund af den fragmentariske bevaringstilstand. Korvæg-

gens overordnede ikonografiske tematik synes dog klar. Korbuen, forstået som åbningen ind til det helligste hellige og stedet, hvorfra det guddommelige viser sig i kirken, iscenesættes som en eskatologisk vision, centreret omkring det nu forsvundne krucifiks, der har hængt i buens åbning.⁶⁷ De 24 ældste har rettet deres musikalske lovprisning mod den forsvundne figur, mens vangernes udsmykning i korbuen beretter om korsofferets belønning, nemlig det godes sejr over det onde. Det har været fremført, at udsmykningen sandsynligvis også har indeholdt et billede af den dømmende Kristus, hvilket synes sandsynligt.⁶⁸ Men hvor Ulla Haastrup, der tidligst har arbejdet med udsmykningen, entydigt peger på fremstillingen som Dommedagsscene, synes det mere overbevisende at se billedet som fremstilling af den himmelske orden og, som Henrik Græbe, at relatere udsmykningen til nadverritualet.⁶⁹ Fremstillingen fokuserer således snarere på en synliggørelse af korsdødens frelsende betydning for menneskeheden end selve domsakten på den yderste dag. Korvæggens udsmykning er derved i dialog med den internationale romanske kunst, eksempelvis den berømte sydportal på Saint-Pierre i Moissac (Frankrig) fra 1115-30. Budskabet er ikke helt det samme, men den kalk-

Fig. 36. Indvielseskors, o. 1445-55 (s. 3547). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Consecration cross, c. 1445-55.*

Fig. 37. Kalkmalet †draperiudsmykning o. 1700 (s. 3547). Foto Poul Nørlund 1933. – *Wall-painted drapery ornament, c. 1700.*

malede udsmykning dokumenterer, at værkstedet arbejdede med samme tematikker, som også blev bearbejdet i eksempelvis Frankrig og Tyskland i 1100-tallet og var fuldt ud på omgangshøjde med tidens internationale, teologiske og stilistiske strømninger.

2) (Fig. 35), *indvielseskors*, 12-1300-tallet, på korets syd- og nordvæg, udført som hammerkors i et hjul, malet med okkergult og sort konturstreg. Indvielseskorsene er næppe romanske, men må være ældre end korsene fundet i skibets nordside (se ndf.). Korsene kunne stamme fra ombygningerne i koret (jf. s. 3522).

3) (Fig. 36), *indvielseskors*, o. 1445-55, på de nordre hvælpiller mellem skibets vestre fag. De har form som et hjulkors, hvorfra bladranker udgår. Små cirkelslag kanter selve de brunmalede kors, mens bladranker og ringen om korsene står i lys og mørk rød. Tilsvarende †indvielseskors blev påvist på begge korbuens vanger og på den østligste pille i skibets nordside.²² Alle tre kors blev overhvidtet igen, fordi de blev fundet for fragmentariske. Det er tænkeligt, at indvielseskorsene hører sammen med skibets vestforlængelse og overhvælving (s. 3523).

4) O. 1827, *våbenskjold og kvadring* (fig. 38). Da Andreas Michael Ali Sehested overtog våbenhuset som gravkapel (jf. s. 3594), lod han den blæn-

dede syddør udsmykke med sit hjelmprydede våben, hvorunder to korslagte palmeblade er vist. Våbenskjoldet er indpasset i en malet, rundbuet arkade, der sammen med resten af den blændede syddør er malet med kvadring.

†Kalkmaleri. 1) (Fig. 37), o. 1700, rødbrune draperier, opbundne med gule festonbånd blev 1934 påvist på korets vægge og korbuens vanger.

2) (Jf. fig. 39), *marmorering*, 1700-tallet, udført på murstykket mellem prædikestolen og lydhimlen som yderligere udsmykning af stolen. Bemalingen kendes kun fra et ældre fotografi, og farveholdningen er derfor uvis.

3) *Gråmaling af apsisrummet*, 1894, formentlig for at lade alter og altertavle fremstå tydeligere mod en mørk baggrund.²⁵

Fig. 38. Våbenskjold, o. 1827, på skibets blændede syddør, (s. 3547). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Coat of arms, c. 1827, on bricked-up south door of nave.*

Fig. 39. Kirkens indre set mod øst, o.1900. Foto Kristian Hude. – *Church interior looking east, c. 1900.*

INVENTAR

Kirkens ældste inventar er den romanske granitdøbefont af Højbytype, mens et skab i apsiden og det spektakulære korbuekrucifiks stammer fra senmiddelalderen. Fra tiden efter reformationen er bevaret de to malmlysestager, daterbare til o. 1550. Prædikestolen er fra o. 1575, den ældste klokke er støbt 1590 af Borchardt Jensen Quelligmeyer Gelgeter, og såvel pengeblokken som baldakinaltertavlen i to stokværk er fra tiden o. 1600; sidstnævnte er imidlertid først anskaffet 1672 fra Vor Frue Kirke, Odense. De rige herskabsstole forrest i stoleblokkene er indrettet 1637 af Claus Daa og Ingeborg Parsberg, mens de øvrige stole må stamme fra tiden o. 1650; en lysekroner og en degnestol, der nu er opstillet i korsskæringen, stammer fra samme århundrede.

Alterkalken er udført 1684 af Jesper Hansen Rust, Odense, og skænket til kirken af Christoffer Balslev og hustru Karen Riisbrigh, hvis datter Birgitte Balslev sammen med hendes anden ægtefælle, Christian Bircherød, 1707 skænkede en oblatæske udført af Christian Schrader. Fontehimlen må være omtrent samtidig. Fra det senere 1700-tal stammer tårnuret fra 1761, det nu ombyggede orgelpulpitur fra 1771,

og såvel et alterklæde som en messehagel af brunt fløjel med gyldent prikmotiv blev skænket af Frederik Christian Kaas 1786.

De to usigenerede altermalerier, der nu opbevares på orgelpulpituret, må være udført o. 1800, sygekalken er udført 1827 af Rasmus Møller Theilgaard og skænket af Andreas Michael og Wilhelmine Sehested, tindåbskanden er fra 1862, og M. P. Allerups klokke fra 1882 blev bekostet af enkefru Augusta Langkilde til Godthaab.

Af det nyere inventar skal nævnes lysekronerne, hvoraf to blev skænket af sognepræst Axel Gjerulff og hustru 1913. De nuværende altermalerier er malet af Rudolf Rud-Petersen i forbindelse med altertavlens istandsættelse 1931, hvor også alterbordet fornyedes. Smedejernsalterkranken er udført i nybarok stil af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad, 1954.

Farvesætning og istandsættelser. Inventaret er præget af hovedistandsættelsen 1960–61, da korbuekrucifiksets oprindelige farve blev fremdraget og prædikestolen nystafferet. Siden er altertavlen nymalet 1986 og stolestaderne 1990. Farvesætningen er domineret af dels havgrønt på fontehimmel, stolestader og degnestol, dels mørkerødt, der går igen på altertavle, prædikestol, herskabsstole og orgelpulpitur.

Fig. 40. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Church interior looking east.*

Undersøgelser af ældre farvelag viser, at de større inventarstykker – altertavle, prædikestol, fontehimmel, stolestader, herskabsstole og orgelpulpitur – i det senere 1700-tal har stået med marmorering i forskellige farver. O. 1850 var farvesætningen domineret af en lys, gullig egetræsådring, som ved istandsættelsen frem mod overgangen til selveje 1913 blev erstattet af en mørkere ådring. Seneste hovedistandsættelse fandt sted 1960–61 ved arkitekt Ebbe Lehn Petersen. Inventaret maledes 1980.¹⁰

Alterbordet, 1931 er et rammeværk af træ beklædt med fyrrepaneler, 175×142 cm, 96 cm højt.¹⁰ Det erstattede et 'gammelt, muret' *†alterbord*.⁷⁰

Om kirkens utvivlsomt talrige *†sidealterborde* vides, at et blev indviet 9. jan. 1429 af biskop Nafno.⁷¹ 1590 konstaterede biskop Jacob Madsen, at et alterbord 'opført nedenfor koret', men uden nogen altertavle, blev fjernet.⁵ Da dette bord nævnes umiddelbart forud for korbuekrucifikset, har der rimeligvis været tale om et Helligkorsalter (Corpus Christialter).

Alterklæder. 1) (Fig. 110), 1786, skænket af Frederik Christian Kaas, af brunt fløjls med gyldent prikmotiv, guldguloner og -årstal, »1786«. Istandsat 1969, bl.a. ved forstærkning med uld på bagsiden.²² Klædet, der var i brug indtil 2000, opbevares nu i præstegården.⁷² 2) 1900-tallet, af rødt fløjls kantet med guldguloner og forneden røde frynser. Opbevares i præstegården.

Af ældre *†alterklæder* kendes et af rødt fløjls med guldguloner, nævnt 1791; 1862 benyttedes ligeledes et af rødt fløjls med guldguloner, muligvis det samme.¹⁰

Altertavle (fig. 42), o. 1600, anskaffet 1672 fra Vor Frue Kirke (jf. s. 1083), med fornyede vinger og malerier af Rudolf Rud-Petersen, begge fra 1931. I tavlen er genanvendt dele af en senmiddelalderlig *†altertavle*, hvilket viser sig i de nu funktionsløse udskæringer i rammeværkets bagside samt i de malerifragmenter, der blev fremdraget på bagsiden af topstykkets rammeværk under restaureringen 1987 (fig. 43–44).²²

Fig. 41. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Interior of the chancel looking east.*

Den arkitektonisk opbyggede tavle er af bal-dakintype med fladt loft, tilbagetrukket storstykke og fire søjler, der bærer gesims og topstykke. De tre storfelter (det midterste bredest) adskilles af halv søjler, der ligesom de fire foranstående frisøjler er glatte med beslagværksornamenterede prydbælter og kompositkapitæler. Postamentet, stor- og topstykke har fornyede vinger i renæssancestil med rulleværk og frugtklaser, der er skåret af billedskærer Rasmussen, Odense.

Det lave postament har glatte fremspring, mens frisen har profilkantede felter, der adskilles af fremspringende bøjler. Topstykket omfatter et anseligt felt flankeret af udskårne karyatidehermer (fig. 45), der bærer den tandsnitsprydede

gesims, hvorpå der er fæstnet en stor, udskåret strålekrans med tetragram.

Tavlen fremstår i en staffering fra 1986 med rød bundfarve og detaljer i grønt, gråt og guld.⁷³ Felterne har forgyldte frakturindskrifter på sort bund; på postamentet fra Joh. 20, 21 og hen over frisens felter fra Joh. 6,35. De senmiddelalderlige malerier på bagsiden (fig. 43-44) af topstykkets rammeværk omfatter brudstykker af Gud Fader med Skt. Eligius under indskriften »S(c)... ius« og en kvindelig helgen med hovedlin ved sin side.

Altermalerierne er udført 1931 af Rudolf Rud-Petersen.⁹ I storstykket ses triptykonet 'Det Store Festmåltid', signeret »R^{ud}P. 1931«. I midtbilledets centrum står Jesus foran nadverbordet, hans hæn-

Fig. 42. Altertavle, o. 1600 (s. 3549). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altarpiece, c. 1600.*

der er rettet imødekommende mod to knælende kvinder og deres børn. I sidefløjene vises to ældre mænd, en med vandrestav og en vanfør med krykke, til bordet af to børn,⁷⁴ hvor en mangfoldig

skare af kvinder, børn og ældre mænd allerede sidder.

I topfeltet ses 'Englen ved den tomme Grav' (fig. 46), som sidder med løftet arm på den åbne sar-

Fig. 43–44. Fragmenter af senmiddelalderlige malerier på topstykkets rammeværk (s. 3549). 44. Detalje. Foto Bent Jacobsen 1986. – *Fragments of Late Medieval paintings on framing of top piece. 44. Detail.*

kofag og kigger direkte mod beskueren. Ved siden af sarkofagen ligger soldaternes efterladte våben. Forarbejder til altermalerierne er på Fraugdegård.

Maleriernes emner blev foreslået af Rud-Petersen selv, som ved at anvende den Thorvaldsen-inspirerede Kristus, der står med åbne arme (jf. *DK Kbh. By I*, 207), i fremstillingen af lignelsen om Det Store Festmåltid ønskede at udtrykke, at Kristus er opstanden fra de døde og tager imod alle, der accepterer indbydelsen.⁹ Det Store Festmåltid er i figurstil, farveholdning og i de tydelige referencer til Den Sidste Nadver stærkt påvirket af Joakim Skovgaards behandling af samme emne i et vægmaleri til Viborg Domkirke fra 1901, som Rud-Petersen havde et nært kendskab til, da han

var assistent for Skovgaard på udsmykningen af domkirken.

Altermalerier (fig. 47–48), o. 1800, tilsyneladende malet på altertavlens oprindelige, afrensede træpaneler. De forestiller hhv. »Jesus som velsigner brødet«, der er kopieret efter Carlo Dolci,⁷⁵ samt »Bønnen i Getsemane Have«. Storstykkets smalfelter rummer citater fra hhv. Joh. 14,6 og Matt. 28,20 malet i hvid skriveskrift på sort bund. Malerierne hænger siden 1931 på nordre korsarms vestvæg.⁹ Restaureret 1978.⁷⁶

Ændringer og istandsættelser. 1980 afdækkedes rester af det underste og muligvis oprindelige farvelag.⁵⁹ Søjlerne stod formentlig sorte med prydbælter i guld på grøn bund, mens baldakinens loft var brunt, og postamentfremspringene var rødmarmerede med sorte årer. Måske 1786, da kirkeejer, admiral Frederik Christian Kaas foranstaltede en fornyelse af såvel alterklæde som messehagel, tilføjedes udsavede topvinger formet som knælende engle (fig. 108), og tavlen blev nystafferet med grå og rød marmering på blegrød bund.⁷⁷ Indtil 1912 fremstod den i mørkebrun bemaling med lysegrå søjler med hvide prydbælter på okkergul bund, da den efter en mindre istandsættelse blev nystafferet i gråtoner, med okkergule prydbælter på søjlerne.²⁰ Endvidere blev tavlen stillet på et nyopmuret fundament lidt længere fremme i koret.¹⁰

Ved hovedistandsættelsen 1931 kasseredes topvingerne fra 1700-tallet, og tavlen fik sit nuværende udseende med nye altermalerier og vinger, bortset fra, at den stod i en let justeret udgave af 1912-stafferingen og med indskrift i postamentfeltet, der relaterede til de nye altermalerier, Luk. 14,17.

Tavlen kan i kraft af sin renæssanceopbygning med tilbagetrukne storfelter under et kassetteret loft ses som en videreudvikling af den veldaterede gruppe af baldakinaltertavler med kvartrund baldakin (jf. s. 3465) fra 1590'erne. En datering til o. 1600 eller kort efter understøttes yderligere af den tilsvarende opbygning af altertavlen fra Vor Frue Kirke i Svendborg fra o. 1604 (*DK Svendborg* 328).

†*Altertavle*, senmiddelalderlig med fremstilling af 'Kristus med scepter', dvs. som Verdens Frelser

Fig. 45. Karyatideherme fra altertavlens topstykke, o. 1600 (s. 3550). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Karyatid herm from top of altarpiece, c. 1600.*

(Salvator Mundi) omgivet af Skt. Laurentius og Skt. Katharina og på fløjene 'gamle ting'.⁵ Nævnt 1631 som gammel.¹⁵

Altersølv (fig. 49), 1681–84, udført af Jesper Hansen Rust, Odense, og skænket af Christoffer Pedersen Balslev og Karen Thomasdatter Riisbrigh.⁷⁸ Den er 23,2 cm høje kalk har sekstunget fod, der er drevet stejlt op i et skaft med linseformet, sekstunget knop med versaler, der danner navnet »Ihesvs«. På foden er monteret en utvivlsomt ældre krucifiksfigur, og standkanten er stemplet med Odenseliljen og et næsten udpudset mestermærke (*Bøje* nr. 4091). Bægeret er fornyet 1836 og er glat med profileret kant.

Fig. 46. Rudolf Rud-Petersens topfeltsmaleri 'Englen ved den tomme Grav', 1931 (s. 3551). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Rudolf Rud-Petersen's top panel painting, 'Angel at the Empty Tomb', 1931*

Under bunden er givernes initialer, »CB*KTD«, indgraveret sammen med deres hjelmprydede alliancevåben og årstallet »1684«. Endvidere står med skriveskrift: »Renovatum menh. Nov 1836 ab A.M. a Sehested« (renoveret i november måned 1836 af A. M. Sehested). Disken, der måler 16,5 cm i tværmål, prydes af et indgraveret, omtrent kvadratisk akantusmotiv. Under bunden ses samme indskrifter som på kalken, dog er giverindskriften dateret »1681«.

Af kirkens ældre *†altersølv* kendes et sølvsæt, nævnt 1590,⁵ samt et sæt af tin fra tiden efter Karl Gustav-krigene, nævnt 1660.⁷⁹

Alterkalk, 2013, udført af Fredberg. 18 cm høj med kuplet fod, hvorpå er indgraveret versalindskriften »Fraugde Kirke 2013«, skaft med midtled og glat bæger med markant hældetud. Under foden er indgraveret fabriks- og lødighedsmærke. Kalken benyttes til saft ved nadvergang.

Sygekalke. 1) 1800-tallet, af tin, 10 cm høj, med fladkuplet fod, lavt skaft med midtled og højt bæger med to indgraverede linjer under mundingsranden. Under bunden et kvalitetsstempel.

2) (Fig. 50), 1827, fremstillet af Rasmus Møller Theilgaard, Odense, og skænket af kirkeejer Andreas Michael og Wilhelmine Sehested til Fraugdegård.²⁰ Den 11,5 cm høje kalk har en let skrånende fod med kraftig standkant og indgraveret årstal, »1827«. Skaftet er cylindrisk med midtknop og bæget fladbundet med rette sider, hvorpå er indgraveret et hjelmprydet skjold med Sehesteds våben omkranset af kursivindskriften »Andreas Michael v. Sehested Vilhelmine v. Sehested«. Stemplet med mestermærke (*Bøje* nr. 4235) på standkanten. Den tilhørende *†disk* havde en fals, der passede i bæget, og sættet opbevarede i et ligeledes tabt 'smukt og stærkt Futteral af træ beklædt med skind ind- og udvendig'.²⁰

Alterkander. 1) (Fig. 51), o. 1850, af tin, 31 cm høj, sortmalet med guld Kors. 2) (Fig. 51), 1934,

Fig. 48. Storstykkets tidligere malerier, i storfeltet »Jesus som velsigner brødet« efter Carlo Dolci, o. 1800 (s. 3553). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Former paintings of main panel; in the large panel Institution of the Eucharist after Carlo Dolci, c. 1800.*

Fig. 47. Det tidligere topfeltsmaleri, Bønnen i Gethsemane Have, o. 1800 (s. 3553). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Earlier top panel painting, *The Agony in the Garden*, c. 1800.

Fig. 49. Altersølv, udført 1681–84 af Jesper Hansen Rust, Odense, og skænket af Christoffer Pedersen Balslev og Karen Thomasdatter Riisbrigh (s. 3553). Oblatæske, 1707, udført af Christian Schrader, København, og skænket af Christian Bircherød og Birgitte Balslev (s. 3556). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar plate, 1681–84 by Jesper Hansen Rust, Odense, and donated by Christoffer Pedersen Balslev and Karen Thomasdatter Riisbrigh. Wafer box, 1707, by Christian Schrader, Copenhagen, donated by Christian Bircherød and Birgitte Balslev.*

udført af R. A. Christophersen, Odense, og skænket af baron Oluf Bille-Brahe til Fraugdegård og hustru Agnes Marie Mathilde Almira Hansen i anledning af Kingofesten.¹⁰ Den er 30 cm høj med svunget korpus og en høj, omtrent cylindrisk hals med et korsrelief. Under bunden er indgraveret giverens våbenskjold under de sammenslyngede initialer »OA«. Endvidere er stempelt mestermærke, Københavns bymærke for 1934 og Johannes Siggaards guardejnsmærke.

Oblatæske (fig. 3556), 1707, udført af Christian Schrader, København, og skænket af Christian Bircherød og Birgitte Balslev. Æsken er oval, 12×10 cm, 5,5 cm høj, med et fladhvælvet låg, der prydes af en dråbebort. På lågets top er indgraveret givernes hjelmprydede alliancevåben, hvorom står med skriveskrift: »Christian Charl Bircherød«, »Birgitte Balslev« og »Til/ Fraudegaard« i skriveskrift. Under bunden ses mester-

mærke (*Bøje* nr. 244–246), Københavns bymærke for 1708, guardejnsmærke for Conrad Ludolph (*Bøje* I, s. 72) og månedsmærke (krebssens).

Alterstager (fig. 52), o. 1550, 34 cm høje med cirkulær, profileret fod med tre ben formet som løver hvilende på ottekantede konsoller. Skaftet er omtrent cylindrisk med base og to led, og lysseskålen tragtformet med profiler.

To *†alterstager*, måske fra 1700-tallet, af nåletræ, 31 cm høje og 5,5 cm i tværmål, hvidmalede, er senest nævnt 2000, hvor deres tilstand var yderst kritisk.⁸⁰ Stagerne var angiveligt det eneste bevarede sæt af en tidligere almindelig forekommende type.

En *syvstage*, 1946, af Knud Eibye, Odense, og ifølge versalindskriften på fødderne »Skænket til Minde om Lærer og Kirkesanger F F Smith og Hustruen Elisabeth Smith f. Meyland 1846–1946« af ægteparrets døtre.¹⁰ De syv lysearme er

monteret på en svungen bro stillet på to ottekan-tede fødder prydet af bladornamentik. Opstillet i ligkapellet.

Vægskab (fig. 53), o. 1500, i apsidens nordside. Murnichen er foret med planker, mens forsiden låge, 73×66 cm, og dens to sidestykker har vandrette jernbånd. Af tre gennemløbende gangjern slutter det midterste sig til et firkantet låseblik med konkave sider og to gamle nøglehuller. Et mindre låseblik nedenunder er sekundært, men gammelt og har yderligere et nøglehul med nøgle. Ved siden heraf er monteret en lille dørning. Mens træet står blankt, fremtræder beslagene rustne med spor af rødt. Istandsæt 1971.¹⁰

Fig. 50. Sygekalk, 1827, fremstillet af Rasmus Møller Theilgaard, Odense, og skænket af Andreas Michael og Wilhelmine Sehested til Fraugdegaard (s. 3554). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Chalice for the sick*, 1827, made by Rasmus Møller Theilgaard, Odense, and donated by Andreas Michael and Wilhelmine Sehested of Fraugdegaard.

Fig. 51. Alterkande, 1934, udført af R. A. Christophersen, Odense, og skænket af baron Oluf Bille-Brahe og hustru Agnes M. M. A. Hansen til Fraugdegaard (s. 3554), samt tindåbskande, 1862. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar jug*, 1934, by R. A. Christophersen, Odense, donated by Baron Oluf Bille-Brahe and his wife Agnes M. M. A. Hansen of Fraugdegaard, and pewter baptismal jug, 1862.

**Røgelseskar* (fig. 54), senmiddelalderligt, af bronze, 19,5 cm højt. Skålen står på en lav fod (3 cm i tv.m.), og er langs overkanten dekoreret med 2×2 ciselerede linjer, der danner en glat bort. Låget er hvælvet og har et lavt spir, der afsluttes af, hvad der synes at være et afbrækket kors? Låget smykkes af trekanter og dråber i gennembrudt arbejde, der danner en bort langs underkanten og blomstermotiver på hvælvingen. Hanken udgøres af en fornyet jernring, som via et beslag, ot-tetalsformede kædeled og jernstænger er hæftet til skålen. Restaureret 1968–69, idet afbrudte dele blev pålimet og afbrudte dele af skålen rekonstrueret. Frasolgt på et tidspunkt efter 1890 og erhvervet af Odense Bys Museer 1895 hos antikvitethandler Bolvig (inv.nr. 1895/2).⁸¹

Messehagler. 1) (Fig. 109), skænket 1786 af admiral Frederik Christian Kaas til Fraugdegård, af brunt fløjls med prikmotiv i guld, kors af guldgalon og for af gylden silke. Istandsæt 1953 (if. indsyet mærke) og 1969.²² Benyttedes indtil 1960'erne traditionelt ved højtider (jf. også alterklæde nr. 1). 2000 var det endnu i brug.²²

2) 1800-tallet, af rødt fløjls med guld-kors og kan-tet af smalle guldgalon. 3) O. 1900, af rødt fløjls med guld-kors og -galoner. 4) En nyere af violet

silke prydet med gentagne kolonner af ankre med fisk og Jesumonogram, der adskilles af lodrette guldborter. 4-7) Af kirkens nyere hagler i de liturgiske farver skal nævnes 'Kingo-messehagelen', udført af Lisbet Friis, Rådvad, 2003 i nuancer af violet lagt i lodrette bånd og kantet af en perlefarvet bort, hvorpå er syet et vers af Thomas Kingos salme 'Over Kedron Jesus træder' (Sl. 181, 8).

Den hesteskoformede *alterskranke* (jf. fig. 41 og 72), 1954, er udført af smedjern i barokstil af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad (jf. fig. 111), og skænket af baron Jørgen Christian Bille Brahe og Agnes Marie Mathilde Almira Hansen til minde om faderen og ægtefællen Oluf Bille Brahe, som anført med indridsede versaler på de to østligste stolper: »Oluf · baron Bille Brahe in memoriam« og »AH-JC BB · me donavit 1954« (Til minde om Oluf baron Bille Brahe. A(gnes) H(ansen)-J(ørgen) C(hristian) B(ille) B(rahe) skænkede mig 1954).⁹ Skranken omfatter 15 fag udformet som rosengrene omkring en medaljon, hvori der ses skiftevis plante- og korsmotiver, samt i den forreste medaljon et Jesumonogram. Knæfaldet er muret af maskinstrøgne munkesten. Hans Rasmussen udførte beslægtede *alterskranker* til bl.a. kirkerne i Vester Åby samt Ellinge (Svendborg Amt), Rynkeby (Bjerger Hrd.), Sdr Nærå Valgmenighedskirke (Åsum Hrd.) og Særslev (Skovby Hrd.).

Fig. 52. Alterstager, o. 1550 (s. 3556). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar candlesticks, c. 1550.*

Fig. 53. Vægskab i apsiden, o. 1500 (s. 3557). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Wall cabinet in the apse, c. 1500.*

†*Alterskranker*. 1) Nævnt 1789, da kirkeejeren, Frederik Christian Kaas, lod det 'bekvemme' knæfald ompolstre med læder.⁸² 2) (Fig. 39), o. 1862,⁸³ i nygotisk stil med drejede balustre, der fungerede som søjler for frisens rundbuede tympanoner med kløverbladsmotiv. 3) 1913 blev en ny skranke opstillet.¹⁰

Døbefont (fig. 55-56), romansk, af granit. Den 98 cm høje font har kedelformet kumme (75,5 cm i tværmål), der er glat bortset fra fire fremspringende mandsansigter, der er hugget langs kanten (fig. 56). I toppen af to af hovederne er huller til fastgørelse af fontelåget. Foden er formet som en base stillet på en kvadratisk standkant med hjørneblade, og en vulst formidler overgangen til det cylindriske skaft. Fonten er af den såkaldte Højbytype (Mackeprang, *Døbefonte* 108 ff.), der især var udbredt nordvest for Odense, og som især kendes ved dens enkle, ofte glatte kummer. Fonten er så nært overensstemmende med Ørsted Kirkes (Båg Hrd.), at begge må tillægges samme mester. Indtil 1882 fremstod den med bemaling.²⁵ 1590 var den opstillet i tårnrummet, hvor den hegnedes af et *fontegitter*.⁵ Efterfølgende blev den flyttet til 'korsarmen' og siden til koret. Nu opstillet nordøstligt i korsskæringen.

Dåbsfæde. 1) (Fig. 57–58), 1784, skænket af Frederik Christian Kaas og hustru Christine Elisabeth, hvis alliancevåben (Kaas og Juel) er indgraveret i bunden. Det måler 64 cm i tværmål, har flad bund og glat fane, hvori er stemplet Københavns bymærke. 2) O. 1893,²⁵ af messing, 47 cm i tværmål og bund med koncentriske bølger. Opbevares i våbenhuset. Det erstattede et †*dåbsfad* af porcelæn, formentlig fra tiden o. 1700.⁸⁴

Fontehimmel (fig. 55), 1700-tallets første halvdel. Den ottekantede himmel har en glat frise indrammet af to profillister og smal gesims. Den krones af topstykker udsavet i bladform, og bag disse rejser sig en baldakin af otte bøjler. Under himlens loft er monteret en due med udslåede vinger, og der er spor efter en omgivende strålekran. Himlen er stafferet med grå marmorering, mens bøjlerne er havgrønne. Den henstod på kirkeloftet frem til hovedstandsættelsen 1960–61, hvorefter den blev restaureret.⁹ Ophængt i jernstænger fra hvælvet.

Dåbskande, 1862, af tin, urneformet og 28 cm høj. På siden er med skriveskrift indgraveret »Fraugde Kirke 1862«. Stemplet under bunden med odenseliljen. Repareret 1978 og 2008.⁸⁵

Korbuekrucifiks (fig. 59–60), o. 1525. Kristusfiguren, 200 cm høj, er udsendt i skrå arme, hovedet hviler på den højre skulder og hoften let forskudt mod venstre; benene er svagt bøjede med højre fod lagt over venstre. Ansigtet udtrykker dødens smerte med tungen faldende frem i den åbne mund, brynene er lidelsesfuldt hævede og de tungt hængende øjne næsten lukkede. Den store tornekrone er flettet og sidder over det sirligt udskårne hår og skæg med dybt skårne, regelmæssige spirallokker. Hænderne krummer sig om naglerne, og den muskuløse torso med det fremskudte bryst er naturalistisk angivet, mens lændeklædet med de dybtskårne folder flagrer dramatisk om hofterne som en visualisering af selve øjeblikket, hvor Jesus opgav ånden (jf. Matt. 27, 50–52).

Korstræet måler 370×340 cm og består af to enkle, 17 cm brede planker, der er overskrammet. I korsenderne er der firpas med evangelistsymboler, alle med skriftbånd. Øverst Johannes og på hhv. Kristi højre og venstre side Markus og Lu-

Fig. 54. Senmiddelalderligt ★røgelseskar (s. 3557). Foto Odense Bys Museer 2015. – *Late Medieval censer.*

Fig. 55. Den romanske døbefont af Højbytype, samt fontehimlen fra 1700-tallets første halvdel (s. 3558). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Romanesque font of the Højby type, and font canopy from first half of 1700s.*

Fig. 57-58. 57. Dåbsfad, skænket 1784 af Frederik Christian Kaas og hustru Christine Elisabeth (s. 3559). 58. Frederik Christian Kaas og Christine Elisabeth Kaas' alliancevåben i dåbsfadets bund (s. 3559). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – 57. Baptismal dish, donated in 1784 by Frederik Christian Kaas and his wife Christine Elisabeth. 58. Alliance arms of Frederik Christian Kaas and Christine Elisabeth Kaas in the bottom of the baptismal dish.

Fig. 56. Udhugget ansigt på døbefonten (s. 3558). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Face carved on the font.

Fig. 59. Korbuekrucifiks, o. 1525 (s. 3559). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Chancel arch crucifix, c. 1525.

Fig. 60. Detalje af korbuekrucifikset, o. 1525 (s. 3559). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Detail of chancel arch crucifix, c. 1525.*

kas samt nederst Mattæus. Over Kristi hoved er skriftbåndet med malede versaler »INRI«.

Krucifikset fremstår med sin oprindelige staffering, der blev fremdraget og suppleret 1963.⁹ Den omfatter en lys karnation på Kristusfiguren med blålige toner i ansigtet og kraftige blodstænk fra panden og vunderne. Håret er mørkebrunt, tornekrone grøn med brune snører, lændeklædet forgyldt med blåt for. Korstræet er mørkegrønt og endemedaljonerne røde med blå detaljer; skriftbåndene hvide med sort versalindskrift. Krucifikset fremstod indtil 1963 med hvidmalet figur på sort kors.⁹ Herunder konstateredes ved en forundersøgelse 1959 flere ældre farvelag,

hvoraf det yngste var en lidt mere gullig karnation med zinnoberrøde blodstænk og en blå-sort bemaling af korstræet.⁹ Herunder lå en mere varieret staffering i varmere hudfarve, mørkebrunt, næsten sort skæg og hår og mørkeblåt lændeklæde med gyldent for, og underst den oprindelige staffering, der som nævnt blev fremdraget ved den efterfølgende restaurering.

Biskop Jacob Madsen nævner 1590, at krucifikset var opstillet foran triumfbuen på en »stilling« i forlængelse af Helligkorsalteret (jf. s. 3549); han bad samtidig om, at krucifikset blev fjernet fra denne plads.⁵ 1808 hang det fortsat foran korbuen.⁸⁶ Nu opsat på skibets sydvæg i det midterste fag.

†*Korskranke* (fig. 39), o. 1862, bestående af to lave skranker med cylinderbalustre og fremspringende, søjleformede mæglere mod den centrale åbning til koret. Den blev fjernet ved hovedstandsættelsen 1960–61.²²

Prædikestol (fig. 61–65), o. 1575/80, med fire fag med arkadefelter, der adskilles af hjørnefremspring. Storfelternes arkader har kannelerede pilastre og glat postament; i sviklerne er perspektiviske oculi. Hjørnesøjlerne har kompositte kapitæler og prydbælter med reliefskårne akantusblade. Såvel postament- som frisefelterne er ret høje og adskilles af glatte hjørnefremspring. Postamentfelterne er glatte, mens frisefelter rummer udskårne relieffer med svungne akantusornamenter, der udgår fra et centralt motiv; fra opgangen hhv. en krukke og en grøn mand (to gange), og et reliefskåret kerubhoved. Postamentet indrammes af en profileret fodliste og arkitrav, mens frisen har tandsnit. Den glatte underbal-dakin afsluttes af en fladoval hængekugle med knop. Opgangen fra 1961,⁹ af fyr, løber langs triumfvæggen.

Lydhimlen er ottekantet med glat, gennemløbende frise og tandsnit under gesimsen. Under hjørnerne er hængestykker udformet som hoveder. Topstykkerne er udsavede og adskilles af ovale knopspir. Loftet inddeles i seks felter af profilerede ribber, der udgår fra et centralt ottekantet felt med en reliefskåren roset.

I arkadefelterne er oprindelige malerier af evangelisterne Filip, Bartholomæus, Mattæus og Thomas, der blev fremdraget 1960–61 (fig. 62–65). Apostlenes navne er anført på postamentfelterne med gylden fraktur på sort bund: »S: Philip-pus, S: Bartholomæus, S: Mathæus, S: Thomas«.

Stolen fremstår i en broget bemaling, der stammer fra restaureringen 1960–61, og domineres af grøn, rød, lysegrå og guld. Arkadefelterne har lysegrå pilastre, rød bue med grønne detaljer og svikler, der er inddelt i trekanter af varierende gråtoner. Hjørnepilastrene er lysegrå med kapitæler i sort, sølv og guld, og prydbælter med akantusblade i sølv på sort bund. Postamentets

hjørnefremspring er illusionistisk malede som diamantbosser. Frisens ornamentrelieffer står i broget staffering, mens hjørnefremspringene er malet som postamentets. Himlen står i samme holdning som kurven; i frisen er en malet palmettebort i grønt og rødt på sort bund, topstykkerne er malet som englehoveder flankeret af planteornamentik, og loftets felter prydes af et planteornament i røde toner.

Ved en forundersøgelse 1959 konstaterede Mogens Larsen fem ældre †stafferinger. Af den oprindelige staffering var kun bevaret fragmenter af røde og grønne lasurer på sølv samt af forgyldning. Herover lå en staffering fra det sene 1600-tal, der omfatter de nu afdækkede storfeltmalerier, mens arkadefelterne var hvidgrå med forgyldning, sviklerne rummede en malet pyramidebosse i hvid, grå og blågrå, frisens ornamenter var sølv på sort bund, og postamentet rummede frakturindskrifter som de nuværende. Søjlerne var hvide med forgyldning og grøn lasur, hængestykkerne fremstod i grønt på skiftevis sølv, zinnoberrødt og hvidt.

I formentlig 1700-tallet stafferedes stolen med udpræget brug af marmorering med sorte årer på hvid bund, mens hjørnerne havde zinnoberrød marmorering og søjlerne var lysegrå med sorte prydbælter og kapitæler. De to yngste stafferinger var begge egetræsådringer. Den ældste var en lys gul ådring på gråhvid bund med detaljer i blågrøn på søjler og lister, der må stamme fra o. 1850, mens en mørkebrun ådring med detaljer i bronzeforgyldning formentlig stammer fra inventarets nymaling 1913.⁸⁷

Ændringer og istandsættelser. Biskop Jacob Mad-sen oplyser 1590, at stolen var opsat 'ved hjørnet nedenfor det søndre kapel', dvs. i korsskæringens sydvestlige hjørne.⁵ 1895 tilføjedes en ny, lidt bredere †opgang.²⁵ Som nævnt blev den nystafferet sammen med det øvrige inventar ved overgangen til selveje 1913 og igen 1960–61.⁸⁸

Prædikestolen hører til en almindelig forekom-mende renæssancetype fra tiden efter 1570, der især kendetegnes ved dels arkadefelterne med perspektiviske oculi i sviklerne, dels af frisefelternes ornamentrelieffer; inden for denne gruppe er stolen tættest beslægtet med Flødstrup (Svendborg Amt) og Brændekildes (jf. s. 2750).

Fig. 61. Prædikestol, o. 1575/80 (s. 3565). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Pulpit, c. 1575/80*

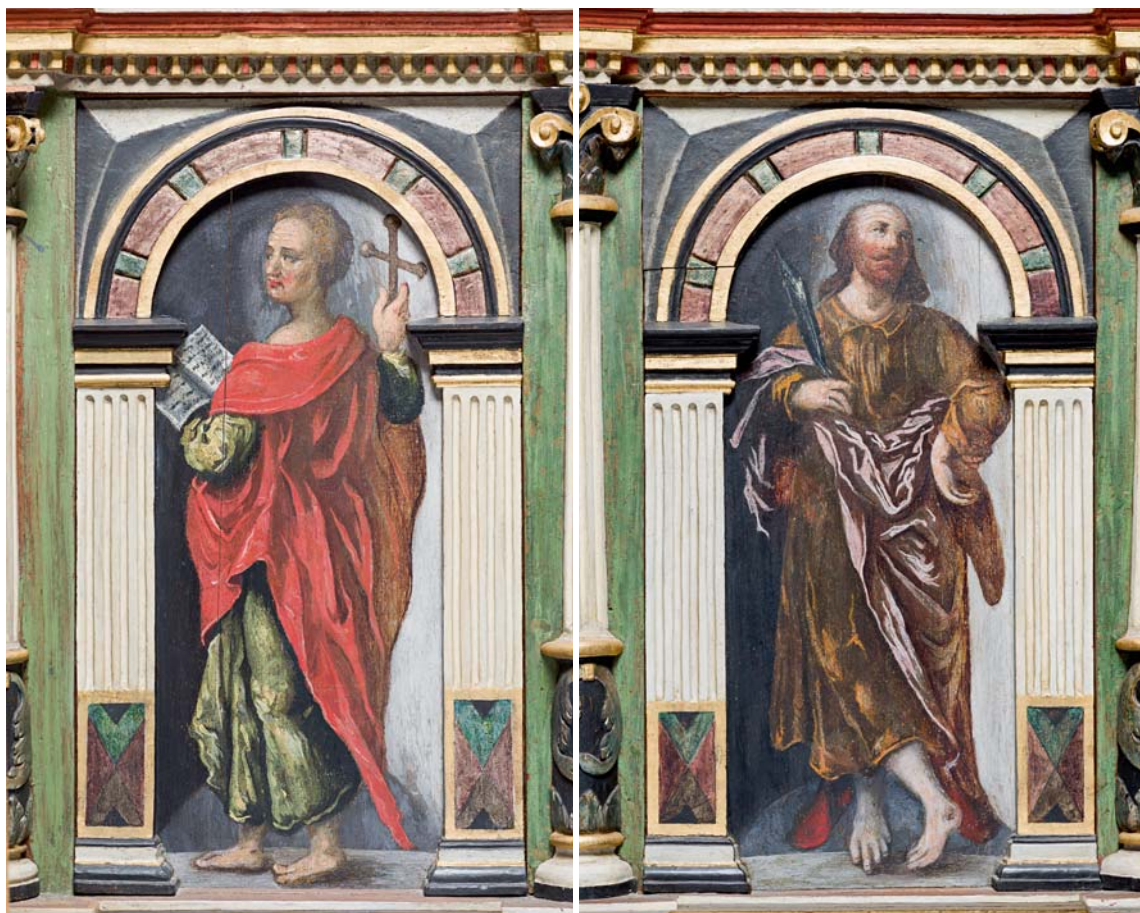

Fig. 62-63. Prædikestolens 1. og 2. arkadefelt med malerier, o. 1575/80. 62. Johannes (s. 3565). 63. Bartholomæus (s. 3565). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *First and second arcade panel of pulpit with paintings, c. 1575/80. 62. John. 63. Bartholomew.*

Stolestader (fig. 67), o. 1650, af fyr, opstillet med 19 stole i hver blok. De arkitektonisk opbyggede gavle har pilasterbårne arkader på postamenter; i sviklerne er skåret et trekantmotiv. Arkadefeltet er glat med to diamantbosses, der indrammer et postamentfelt. Topstykket er trekantet og udsmykket med et bladlignende relief dannet af omvendte dråbeformer. De let skrånende ryglæn har tre glatte fyldinger; gavlene, der vender ind mod væggen, er en forenklet udgave af de ovennævnte; mandsrækkens stammer fra en ombygning 1897-98.²⁵

Stolene fremstår i en havgrøn staffering fra 1990.⁸⁸ Stolene synes oprindeligt at have stået i blankt træ, men efter at de blev stafferet første gang i 1700-tallet, er deres farver løbende blevet

afstemt efter prædikestolens. Det ældste kendte farvelag er en sort-grå marmorering, der må stamme fra 1700-tallet,⁸⁹ efterfølgende er stolene ligesom prædikestolen o. 1850 blevet stafferet i lys gul egetræsådring og 1913 i en mørkebrun tone.²²

1791 var stolene i forsvarlig stand og 'en del forsynede med tætte døre og låse'.²³ 1862 omfattede stoleværket to blokke á 25 stole i skibet samt hhv. ni og seks i søndre og nordre korsarm.²⁰ Indtil 1853 nævnes det, at den forreste stol i søndre blok tilhørte Fraugdegårds og Hollufgårds samt præstegårdens og kirkesangerens huspersonale, bortset fra 'det simplere tyende', der henvistes til stader i nordre korsarm.⁹⁰ Ved istandsættelsen 1960-61 fjernedes et tilføjet udsvejfet stykke, der var monteret forrest på gavlene i forbindelse med en ældre

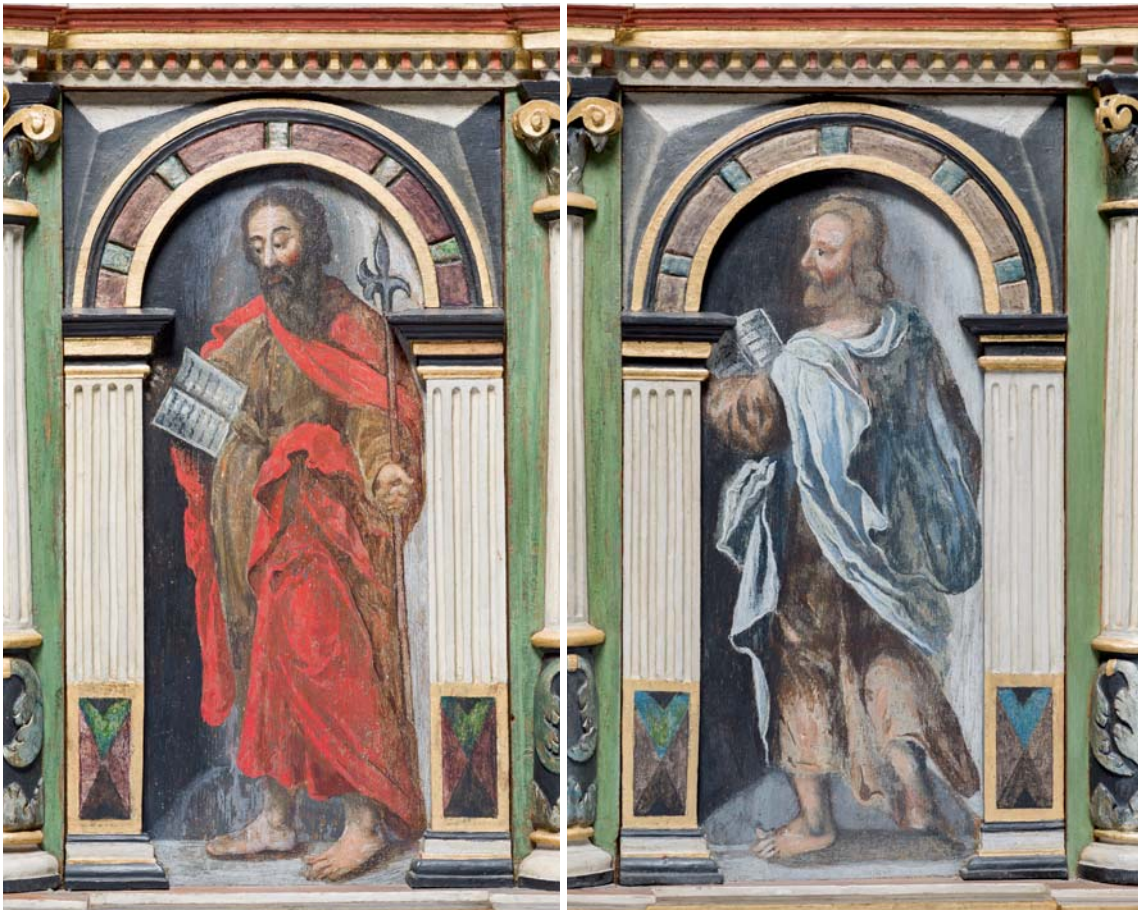

Fig. 64–65. Prædikestolens 3. og 4. arkadefelt med malerier, o. 1575/80. 64. Mattæus (s. 3565). 65. Thomas (s. 3565). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Third and fourth arcade panel of pulpit with paintings, c. 1575/80. 64. Matthew. 65. Thomas.*

forandring af stolenes opstilling i skibet.⁹¹ Staderne i nordre korsarm fjernedes 1893, mens de seks stader i søndre korsarm stod indtil 1997.²²

†*Stolestader*, nævnt 1631 som ‘meget forfaldne’.¹⁵

Lænestol til præsten, ★1) 1700-tallet, med svungne ben, polstret sæde og prydet på ryg og hængestykke af reliefskårne muslingeskaller. Stolen er nu på Fraugdegård.⁹² 2) 1913,¹⁰ en armstol af eg med rødt polstret sæde. Opstillet i apsiden.

Degnestol (fig. 66), 1600-tallet. Den omfatter to ens gavle, der er glatte bortset fra en profilliste, der etablerer et frisefelt, og afsluttes af et trekantet topstykke. Lågen er udført som en slank pilasterbåren arkade med kvaderinddelt bue og glat felt. Stolens to paneler udgøres af hver to arkadefag

af samme type som lågens. Stolen fremstår med havgrønt rammeværk med sandfarvede profiler og marmorerede fyldinger i samme farve. Opsat ved døbefonten.⁹

†*Skrifte- og degnestole*, nævnt 1590 som hhv. en ‘ond’ (dvs. i dårlig stand) og ‘skarns’ stol.⁵

En †*lukket stol* var indrettet i den søndre stolestadeblok indtil 1882, da den blev erstattet af almindelige stolestader.²⁵

Herskabsstole (fig. 68–70), 1637, indrettet af rigsadmiral Claus Daa og hustru Ingeborg Parsberg. De i alt fire gavle, der vender mod midtgangen, er 169 cm høje og prydes af hver to kannelerede pilastre stillet på et postament med reliefskåren rankeornamentik omkring et udskåret løvehoved. I det høje frisefelt er skåret givernes våbe-

ner og initialer samt årstallet »1637«, på sydstolen Claus Daas våbener, Daa og Friis, med initialerne »HC DF« og »HC DM« (dvs. Hr. Claus Daas fædrene hhv. mødrende våben), og på nordstolen Ingeborg Parsbergs våbener, Lykke og Parsberg, med initialerne »FI PBF« og »FI PBM« (dvs. Fru Ingeborg Parsbergs fædrene, hhv. mødrende våben). Gavlenes afsluttende topstykke er trekantet og rummer en udskåret muslingskal. Gavlene, der vender mod sideskibene, er glatte og indvendig i stolen prydet af lister, der danner et højt frisefelt under et trekantet topstykke med muslingerelief. Stolenes låger mod midtergangen prydes af en arkade udført i reliefskåren rankeornamentik. Herunder er et profileret, tværrektangulært felt, og foroven afsluttes de af en frise, der deles i to af diamantbosser under en kronliste med æggestav.

De fremstår med en staffering i to røde nuancer, kolorerede våbenskjolde og forgyldt indskrift. Oprindeligt stod de med lysegrå fyldinger

med rød profil og mørkegråt rammeværk.⁸⁸ Efterfølgende, nok i løbet af 1700-tallet, maledes de i gullig marmorering, o. 1850 i lys egetræsådring samt ved istandsættelsen 1913 i mørkebrun ådring med bronzestaffering (jf. prædikestolens og stolestadernes ældre farvelag, s. 3565–66).²²

1893 overtog baron Preben Bille Brahe brugsretten til den søndre stol, som kompensation for at lade Ærkebiskabskorpulituret nedrive (jf. ndf.). 1913 byttede han stol med sognepræsten, der rådede over den nordre herskabsstol, og baronen etablerede herefter døren i sidstnævnte stols nordre gavl, således at man lettere kunne komme til stolen fra døren i nordre korsarm. Opstillet forrest i midtskibets stoleblokke.

(†) *Herskabspulpitur* (fig. 71), 1700-tallet(?). Pulpitoret, der var opsat hen over den nordre korsarm, blev i 1800-tallets slutning delt af Fraugdegårds og Hollufgårds ejere.⁹³ Der var adgang ad yderdøren i nordre korsarm, hvorfra en stentrap-

Fig. 66–67. 66. Degnestol, 1600-tallet (s. 3567). 67. Stolestadegavl, o. 1650 (s. 3566). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – 66. Parish clerk's seat, 1600s. 67. Pew gable, c. 1650.

Fig. 68–69. Våbenskjoldene fra Claus Daas herskabsstol, 1637 (s. 3567). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Coats of arms from Claus Daa's family pew, 1637.*

Fig. 70. Ingeborg Parsbergs herskabsstol, 1637 (s. 3567). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Ingeborg Parsberg's family pew, 1637.*

Fig. 71. (†)Herskabspulpitur fra 1700-tallet(?), nu genanvendt som skillevæg mellem tårnrum og skib (s. 3568). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Family gallery from 1700s (?), now re-used as partition wall between tower and nave.*

pe ledte op til pulpituret.²⁵ Det blev fjernet 1893, mod at Fraugdegårds ejer fremover kunne råde over herskabsstolen forrest i skibets søndre stole-række (jf. s. 3566-67).⁹ Efterfølgende blev en del af panelværket genanvendt til skillevæg mellem skib og tårn,⁸⁸ hvor der er integreret flere fag af et enkelt fyldingspanel med en overbygning bestående af udsavede, flade balustre under en gesims. Endvidere synes også trekantgavlen, opgangsdøren til orgelpulpituret og trappen at kunne være genanvendt fra (†)herskabspulpituret.⁹⁴

Panelværket fremstår i lysegrå staffering. Ved en undersøgelse 1955 konstateredes fire stafferinger,⁹ hvoraf den ældste var grågrøn. Efterfølgende blev panelværket malet med en lysegrå staffering, og siden en staffering med lysegrå fyldinger og sort rammeværk med bronzering, inden det genanvendtes 1893 som skillevæg og fik en hvid bemaling.²⁵ På pulpituret var opstillet armstole fra 1800-tallet med svungne ben og polstret sæde

og ryg, hvoraf en enkelt erhvervedes af NM (inv. nr. 28951) og siden blev overført til Fraugdegård.

Pengeblok (fig. 73), o. 1600(?).⁹⁵ Den 88 cm høje blok er udsåret af en egeblok med en fod, der affases mod et firsidet middelt. Den er beslået med fire brede bånd og foroven et hesteskofor-met bånd over møntrillen; lukkes med overfald. I tårnrummet.

Klingpunge. 1) (Fig. 74), 1700-tallet, 119 cm lang med drejet skaft og sølvklokke. Selve posen er udført af gulligt fløj. Opsat på nordre korsarms nordvæg. 2) (Fig. 74), 1700-tallet, 96 cm lang med drejet skaft og sølvklokke samt pose af gult fløj med guldguloner. Opsat på nordre korsarms nordvæg.

Dørfløje, indvendige. 1700-tallet(?), en dobbelt-fløj med hver fire profilerede fyldinger, gaffelfor-

Fig. 72. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Church interior looking west.*

mede hængsler og nyere messinggreb. Genanvendt fra herskabspulpitret og nu indsat i døren mellem tårnrum og skib.

Orgel (jf. fig. 72), 1960, med 10 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Gedaktfløjte 4', Gemshorn 2', Mixtur III. Positiv: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Nasat $2\frac{2}{3}'$, Spidsoktav 1'. Pedal: Subbas 16'. Kopper: Pos-HV, HV-P, Pos-P. En fælles svelleanordning for manualværkerne er etableret 2002 af Th. Frobenius & Sønner.⁹⁶ Orgelhuset, oprindeligt i blank eg, er tegnet af Knud Lehn Petersen. Orglet fremstår i rødbrun bemaling med pibefelternes indramning samt svelledørene bag prospektpiberne i blank eg. På pulpitur i skibets vestende.

†*Orgler*. 1) skænket 1771 af Fraugdegaards ejer, Anna Widkier. Omtales som et meget kostbart instrument med indbygget klokkespil.⁹⁷ Restaureret 1837 på bekostning af ritmester Sehested.⁹⁸

Fig. 73. Pengeblok, 1600-tallet(?) (s. 3570). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Poor box, 1600s.*

Fig. 74. Klingpunge, 1700-tallet (s. 3570). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Collection bag, 1700s.*

I 1896, hvor en pulpiturflytning og orgelreparation er på tale, anføres det, at orglet er stemt $1\frac{1}{2}$ tone for højt, og at dette forhold bør ændres.²⁵ På pulpitur i kirkens vestende.⁹⁹

2) 1916,⁹ med seks stemmer og to transmissioner, to manualer og pedal, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen.¹⁰⁰ Disposition: Manual I: Bordun 16', Principal 8', Fløjte 8' (senere omstillet til 4')¹⁰¹. Manual II: Gedakt 8', Gamba 8', Aeoline 8', Voce celeste 8' (transmission/kombination af Gamba 8' og Aeoline 8'); svælle. Pedal: Subbas 16' (transmission af Bordun

Fig. 75–76. Lysekroner. 75. Nr. 1, 1600-tallet (s. 3574). 76. Nr. 3, skænket 1950 til minde om Else Vang (s. 3574). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Chandeliers*. 75. No. 1, 1600s. 76. No. 3, donated in 1950 in memory of Else Vang.

16'). Kopler: I 4'-I, II-I, II 16'-I, II 4'-I, I-P, II-P. 1 frikombination, 4 kollektiver (p., mf., f., ff).¹⁰² Pneumatisk aktion, vindladesystem: bælventil-vindlade. Elektrisk blæser. Orglet anskaffedes for indsamlede midler.¹⁰³ På vestpulpituret.⁹

Orgelpulpituret går tilbage til 1771, men er siden ombygget, senest 1960–61. I sin nuværende udformning har det en fremspringende, konveks midtdel, der er etableret mellem de to oprindelige, halvcirkulære fremspring (jf. ndf). Brystværnet består af et i det mindste delvis oprindeligt panelværk med profilerede arkadefelter. Rammeværket er vinrødt med bordeaux bærekonstruktion og håndliste og marmorerede felter i rødt og gråt. Ved en undersøgelse 1955 konstateredes en staffering i gråt med røde profillister, der o. 1850 erstattedes af en gul ådring og 1913 en brun ådring (jf. prædikestol).

Det karakteriseredes 1771 som et 'stort og stærkt pulpitur'.²³ Indtil ombygningen 1960–61 var det rektangulært med et balkonlignende halvcirkulært fremspring over hver af stoleblokkene (jf. fig.

72).⁹ 1893 ønskedes orgelpulpituret flyttet tilbage i tårnrummet for at bedre udsigten fra kirkens bageste stole.²⁵

Salmenummertavler, 1825, to ens, 110×50 cm, til skydenumre. Sortmalet med versalindskrifter i beige, herunder årstallet »1825« med Sehesteds våben, der er opmalet i 1900-tallets anden halvdel. Fem mindre tavler af tilnærmelsesvis samme udformning stammer fra det senere 1800-tal.

Præsterækketavler, 1900–50, to ens, hver 168×80 cm, i profileret ramme. Sortmalede med indskrift i versaler (overskrifter) og kursiv. Ophængt i tårnrummet.

Relief (jf. fig. 15), 1894 (anskaffet 1897),²⁵ busteportræt af Hans Tausen, reformator og biskop i Ribe Stift 1541–61, af gips. Under arkadebuen er et bånd med versalindskriften »I morgen skal min retfærdighed svare for mig«, og på en indskrifttavle forneden »Guds ords prædiker / født i Birkende 1494 / biskop i Ribe død 1561«. En kopi af Aksel Hansens relief i Birkende Kirke (Bjerger Hrd.) fra 1894, der blev masseproduce-

Fig. 77. Kirkeskibet »Pax«, 1950'erne (s. 3574). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Church ship “Pax”.

ret i forbindelse med 400-års jubilæet for Tausen. Tilsvarende gipsrelieffer kendes fra bl.a. Vor Frue og Skt. Knud i Odense, (s. 619 og 1202 fig. 194).

Lysekroner. 1) (Fig. 75), 1600-tallet, 2×6 svungne arme med skarprygget midtled, flade lyeskåle og balusterskaft kronet af en figur af Moses med stentavlerne og forneden endende i et løvehoved med ring i flaben. Ophængt i korsskæringen. 2) 1913, skænket af sognepræst Axel J. P. H. Gjerulff og hustru, en kopi af nr. 1 med versalindskrift på skaftet: »Skænket af A. og H. G. 1913«. Ophængt i skibets østligste fag. 3) (Fig. 76), 1950, 2×6 svungne arme med midtled og flade lyeskåle. Balusterskaft kronet af en dobbeltørn og afsluttet forneden af en løve med ring i flaben. Nederst på skaftet læses versalindskriften: »Til minde om Else Vang født Greve 1950«. Ophængt i skibets vestligste fag.

†*Lysekrone.* Nævnt 1862, en tolvarmet malmkrone, der var ophængt i skibet.²⁰

Blandt de moderne *lysearme* skal nævnes en, der ifølge indgraveringen er »Skænket af W. H. Schaeffer 1950«, til to lys, med delfinformede arme, flade lyeskåle og vægbeslag med greb formet som en knyttet hånd. Opsat i søndre korsarm.

Kirkeskib, (fig. 77), 1950'erne, en orlogsfregat med 36 kanoner, »Pax«, 120×117 cm. Sort skrog. Ophængt østligt i skibet.

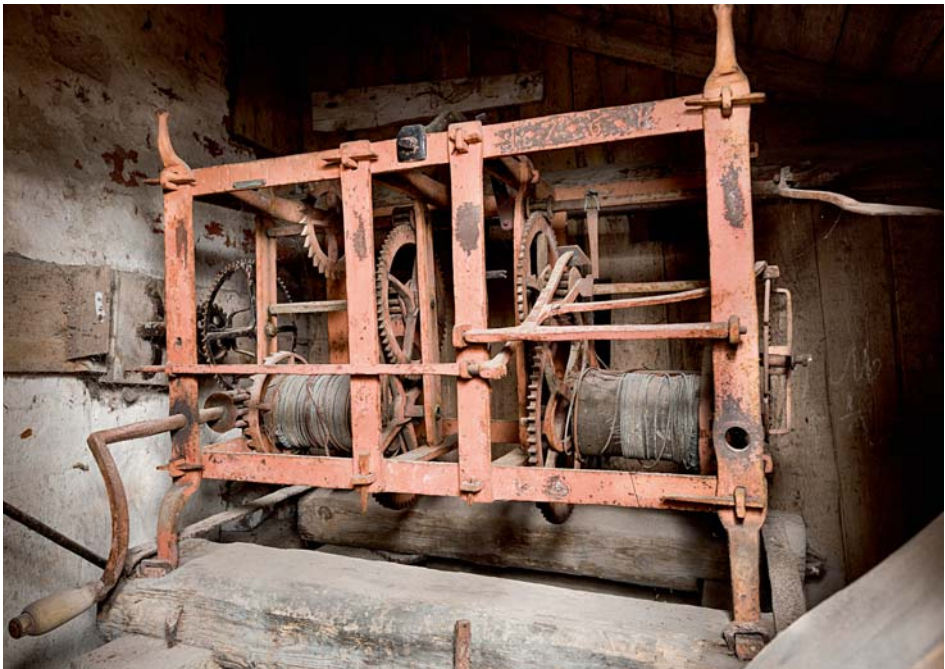

Fig. 78. Tårnur, 1761, signeret »NCS 1761« (s. 3575). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Tower clock, 1761, signed “NCS 1761”.

Tårnuret (fig. 78), 1761, signeret »NCS 1761« overst på rammeværkets front. Et døgnværk af smedjærn med timeslagværk, der måler 47×60,5 cm og er 95 cm højt inklusive benene. Rammeværket er samlet med kilevirkende splitter. Uret reguleres af et hæmværk med hagegang, og de oprindelige dele af uret drives af stokkedrev. På et senere tidspunkt, muligvis 1827, idet der på urhusets ramme er malet »A(ndreas) M(ichael) S(hested) 1827 d. 20de August«, er uret ombygget til pendul. Endvidere er uret blevet tilføjet et ekstra hjulsæt, der giver det længere gangtid, og på et tidspunkt efter 1957 er viserhjulet ombygget, så den oprindelige, stive viser¹⁰⁴ kunne erstattes af time- og minutviser.²² Desuden er uret blevet repareret 1938 af Carl Lange, hvilket er oplyst på en messingplade på rammens front, i 1979¹⁰ og senest 1991.⁸⁶ Stillet i et urhus i klokkestokværket. Urskiven er sort og hvid med malede årstal »1797« og »1976«.

Klokker. 1 (Fig. 79), 1590, støbt af Borchardt (Jensen Quelligmeyer) Gelgeter, København, ved omstøbning af en ældre klokke og bekostet af kansler Ejler Grubbe;⁵ tværmål 120 cm. Klokken har profileret slagring, og om halsen løber versalindskriften »Borchard Gelgeter me fecit anno 1590 Verbvm domini manet in æternvm« (Botchartd Gelgeter udførte mig i året 1590. Gud ord forbliver i evighed) indrammet af tredobbelte profillister og smal ornamentbort. 1631 klagede de sognemænd, der boede langt fra kirken, over, at de ikke vidste, hvornår de skulle søge kirken, da der 'ikke var en klokke i tårnet'.¹⁰⁵ Repareret 1920.¹⁰ Klokken er ophængt i en nyere slyngebom. Borchardt Gelgeter udførte ca. 100 klokker i det danske område, primært i Østdanmark.¹⁰⁶ Klokkeindskriften er blandt hans almindeligt forekommende (jf. f.eks. *DK Frborg* 1504, 1554 og 2231).

2) 1882, støbt af M.P. Allerup, Odense; tværmål 75 cm.⁹ Med profileret slagring, om halsen versalindskriften »Omstøbt af M. F. Allerup Odense« mellem en mæanderbort og store akantusblade. På legemet ses versalindskriften: »Enkefru Augusta Langkilde/ til Godthaab lod denne klokke/ støbe til Fraugde Kirke aar 1882«. Den blev endnu benyttet 1953, men var i dårlig stand.⁹ Ude af

Fig. 79. Klokke nr. 1, støbt 1590 af Borchardt Jensen Quelligmeyer Gelgeter (s. 3575). Foto Arnold Mikelsen 2015. – Bell no. 1, founded in 1590 by Borchardt Jensen Quelligmeyer Gelgeter.

brug og ophængt i en slyngebom i klokkestokværkets glanhul.

3) 2011, støbt af Petit & Fritsen i Holland. Om halsen løber versalindskrifterne »Støbt til Fraugde Kirke i året 2011 af Petit & Fritsen i Holland« og »Petit & Fritsen, Aarle-Rixtel, Holland 8788« mellem to borter. På legemet står med versaler de fire sidste linjer af Thomas Kingos salme nr. 166, vers 7. Ophængt i en slyngebom i samtidig klokkestol.

†*Klokker. 1–2*) Nævnt 1590, to klokker, hvoraf den ene var revnet og ført til København for at blive omsmeltet (jf. nr. 1).⁵ 3) Efter 1631, men først nævnt 1881, da 'den lille klokke' var revnet og skulle omstøbes.²⁵ Klokken må være anskaffet efter 1631 (jf. klokke nr. 1).¹⁵ Omstøbt til klokke nr. 2.

GRAVMINDER

Oversigt. En romansk gravsten, der blev fundet under våbenhusets gulv, er nu opstillet på kirkegården. Inde i kirken er fem gravsten, hvoraf de tre blot er fragmenter og henstillet i nordre gravkrypt. Et sandstensepitafulum fra 1620 over Peder Marsvin til Hollufgård er opstillet i nordre korsarm og vidner om den tidligere indretning til kapel over familien. Søndre korsarm er indrettet til kapel over Thomas Kingo og hans familie, idet såvel biskoppens som hustruen Birgitte Balslevs pragtkister er opstillet neden for det barokke sandstens- og marmorepitafulum udført 1703 af Thomas Quellinus. På samme vis har nordre korsarm siden 1797 været nyindrettet til gravkapel over admiral Frederik Christian Kaas og hustru Christine Elisabeth Birgitte Kaas, hvis sarkofager er opstillet i rummet sammen med førstnævntes søster, Sophie Kaas' kiste. Kapellet er afsondret fra det øvrige kirkerum med et gravgitter fra 1709, der er tilskrevet Thomas Quellinus og oprindelig udført til Kingos kapel. Under de to korsarme er gravkrypter (jf. s. 3586 og 3589), hvori stod i alt ni kister, heraf fire børnekister. Flere indskriftsplader og kistebeslag fra den nordre gravkrypt er nu ophængt i korsarmene.

Gravsten. 1) (Fig. 80), romansk, af rødlig granit. Den trapezformede sten, 161×62 cm, ca. 23 cm tyk, har affasede sider (den øvre afbrækket) og blev fundet 1988 under våbenhusets gulv lige inden for kirkedøren.²² Her lå den orienteret nord-syd, hvorfor den må antages flyttet fra sin oprindelige plads.²² Nu opstillet lodret i et stativ på kirkegården sydvest for kirken.

2) (Fig. 81), 1607 over Hans Persen, †1607, og hustru Lisa(?), †□.

Grå sandsten, 198×102 cm, nedre højre hjørne er afbrudt. Skriftsten med personalia i versaler i et centralt, rulleværksindrammet felt. Under det rummer en rulleværkskartouche to udslidte skjolde, og over det ses et topfelt med relief af Den Opstandne Frelser. Under topfeltets to flankerende bøjler ses hhv. et rigsæble, et timeglas (tv.) samt et kranium med knogler. I hjørnerne er fire hjørnemedaljoner med evangelistsymbolerne, foroven for Johannes (tv.) og Mattæus (th), forneden Lukas (tv.) og Markus (th.). 1891 lå stenen nedfældet i skibets gulv,¹⁰⁷ nu er den henlagt i det Kaas'ke gravkapel (nordre korsarm).

3) (Fig. 82), 1625, over Christen Iørgensen, Iørgen Christensen og Gertrvd Christens Daters søn, †12. maj 1625.

Skriftsten, 52×50 cm, med personalia i forsænkede versaler. Nederst på stenen et relief af et dødt, svøbt barn. Flankeret af to skjolde med hhv. et bomærke og en blomst. Opstillet langs nordre korsarms nordvæg.

4) O. 1630, over sognepræst Christen Ebbesen, †febr. 163(8), og hans to hustruer, Kiersten Christensda(tter), †1601, og »(Magdalene Jør) ggersdaater From«, †1620.¹⁰⁸ Den øverste højre del af en skriftsten, 86×84 cm, med personalia og randskrift i forsænkede reliefversaler: »... tilfreds igien thi Her(r)en gjør vel/ oc der de vare ickon en he...«. Yderligere et fragment af gravstenen, 35×22 cm, rummer den fragmenterede indskrift: »...elser sand/...stiern Eb.../ ...ava ta...«. Henstillet i den nordre korsarms gravkrypt.

5) (Fig. 112), o. 1650, over ubekendt. Et omtrent rektangulært fragment, 34×38 cm, der omfatter den nedre del af en skriftsten. Versalind-

Fig. 80. Romansk gravsten opstillet som skulptur på kirkegården (s. 3576). Foto Arnold Mikkelsen 2015. *Romanesque tombstone, set up as sculpture in the churchyard.*

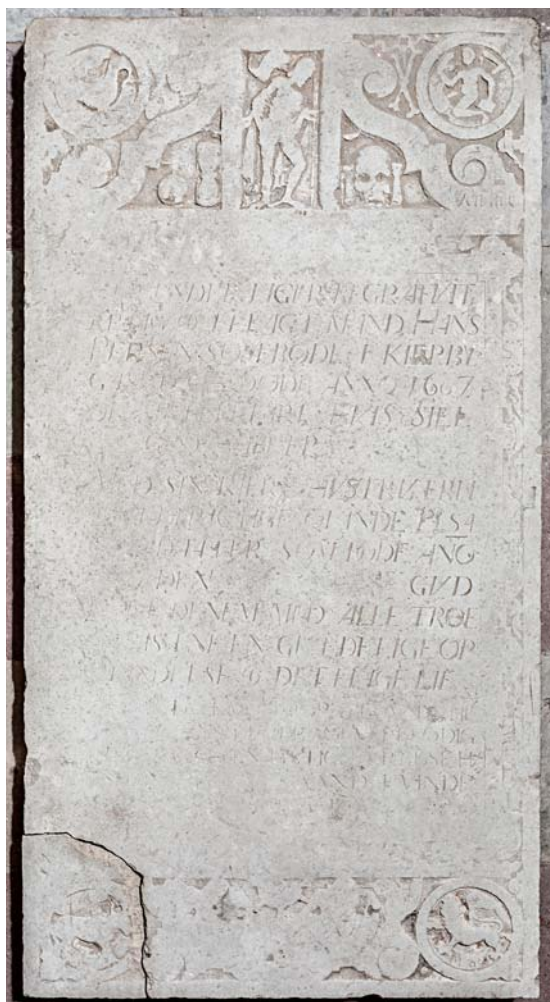

Fig. 81. Gravsten over Hans Petersen og hustru, 1607 (s. 3576). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tombstone of Hans Petersen and wife, 1607.*

skriften er bevaret i seks forsænkede bånd: »...ms g(å)r hindis(5)0 (aa)r Gvd gifve/...en gledelige/opstan/ delse/ IHS«. I stenens nedre, højre hjørne er der en medaljon med to hænder, der holder en krone omkranset af Åb. 2,10. Opstillet i den nordre gravkrypt.

6) O. 1650, over mindst tre personer, herunder Magdalena Iørgensdatter. Fragment af skriftsten, 78×77 cm, med personalia i bånd af forsænkede versaler, der slutter med rester af en latinsk sætning: »hoc posvi vigi...« (Jeg har anbragt dete...), samt randskrift »sere lefver og hand skal he...«. Opstillet i den nordre gravkrypt.

EFTERMIDDELALDERLIGE GRAVKAPELLER.

De to korsarme har i vid udstrækning tjent som begravelsessteder for ejerne af sognets to herregårde, Fraugdegård og Hollufgård. Den nordre korsarm benyttedes af Marsvinslægten til Hollufgård fra o. 1620, da Mette Brahe lod ovennævnte sandstensepitafium opstille, og efterfølgende må hendes og hendes mand, Peder Marsvins, kister være opstillet i selve korsarmen, snarere end i gravkrypten (jf. ndf.). I 1600-tallets sidste år tog Thomas Kingo, efter at have erhvervet Fraugdegård, initiativ til at etablere et tilsvarende gravkapel i søndre korsarm. De to gravkapellers anvendelse i 1700-tallet er kun indirekte beskrevet i en præsteindberetning fra 1755, der i stedet fokuserer på kisterne i de to gravkrypter under korsarmene.¹⁰⁹ I søndre korsarms gravkrypt stod Kingos, Birgitte Balslevs, Christoffer Balslevs og Thomas (Bircherød) Kingos kister. Tilsvarende stod i den nordre gravkrypt Karen Marsvins, Edel Brockenhuus', Henning Pogwisch', Helvig Billes og Helvig Urnes kister. Alle havde de tilknytning til Hollufgård, hvilket imidlertid ikke var tilfældet for kryptens sidste kiste, der tilhørte Kingos anden hustru, Johanne Lauritsdatter. Af kisterne fra den nordre gravkrypt er nu kun bevaret kisteplader. Præsteindberetningens beskrivelse af krypternes kister indikerer således, at hvis Peder Marsvin, Mette Brahe og sønnerne Otto og Eriks kister endnu eksisterede 1755, har de snarere stået i selve kapellet.

Fig. 82. Gravsten over Christen Jørgensen, 1625 (s. 3576). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tombstone of Christen Jørgensen, 1625.*

Fig. 83. Gravgitter udført 1709 til Kingos gravkapel, tilskrevet Thomas Quellinus og udført af klejnsmed Hans Hansen eller Hans Hermansen fra Odense (s. 3578). Nu i Frederik Christian Kaas' gravkapel (s. 3588). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Tomb screen made in 1709 for Kingo's sepulchral chapel, attributed to Thomas Quellinus and executed by the smith Hans Hansen or Hans Hermansen from Odense. Now in Frederik Christian Kaas' sepulchral chapel.

Af præsteindberetningen står det endvidere klart, at gravkrypten ikke havde været benyttet til begravelser siden Helvig Billes stedtes til hvile 1674. Dette ændredes imidlertid kort efter, da Fraugdegårds ejere, Thomas Widkier (†1765) og Anna Rebekka Pflug, begge blev begravet der (jf. kister i gravkrypten nr. 4-5). Selvom det almindeligvis antages, at kryptens kister først blev fjernet af Fr. Christian Kaas (jf. ndf.), er det mest sandsynligt, at de allerede på dette tidspunkt, o. 1765, blev flyttet til våbenhuset på kirkens sydside, eftersom Widkiers og Pflugs kister nu er opstillet symmetrisk i gravkryptens akse, hvorved der næppe har været plads til de ældre kister. Herefter blev krypten århundredet ud benyttet af Fraugdegårds ejere.

Marsvinernes kapel blev sløjfet 1797, da Frederik Christian Kaas lod sit eget gravkapel indrette i nordre

korsarm, bl.a. ved at overflytte Quellinus' gravgitter fra Kingos kapel og genopsætte tværs over den nordre korsarm, sådan at det gennemskar Marsvinepitafiet.

Heller ikke våbenhuset blev imidlertid Hollufgårdkisternes endelige hvilested, for i årene frem mod 1850 lod Fraugdegårds og kirkens daværende ejer (1822-50), Andreas Ali Michael Sehested, våbenhuset indrette som gravkapel. Kisterne blev derfor fjernet, de jordiske rester begravet på kirkegården, og kisterne angivelig genanvendt til båse i herregårdens stalde. 1874 fik enkefrue Borchsenius tilladelse til at indrette gravkapel i våbenhuset, men Sehestedernes kister må være blevet stående i kapellet, eftersom de først blev begravet på kirkegården 1901. 1904 overlod baron Preben Bille-Brahe halvdelen af rummet til kirken, og 1913 nedlagdes kapellet helt.

Fig. 84-85. Detaljer af gravgitret med datering og klejnsmedens monogram på bagsiden af gravgitret (s. 3579). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Detail of tomb screen with dating and smith's monogram on back of screen.*

BISKOP THOMAS KINGOS (†)KAPEL

Indrettet i søndre korsarm (fig. 87) i tiden frem mod 1700, kulminerende med opstillingen af Thomas Quellinus' epitafium 1702, og enken, Birgitte Balslevs, tilføjelse af et gravgitter 1709.

Kingo havde indtil 1696 disponeret over et gravsted i Odense Domkirke, hvis indretning han havde påbegyndt (s. 847-49 og 855),¹¹⁰ da han ved giftermålet med Birgitte Balslev fik midler til at erhverve hendes fædrene gård, Fraugdegård, og med den Fraugde Kirke (jf. s. 3517). Han må hurtigt have planlagt at indrette et kapel over svigerfaderen, Christoffer Balslevs gravkrypt i søndre korsarm (s. 3587). Dette skete i første omgang ved at Kingo lod Thomas Quellinus udføre et epitafium over såvel Christoffer Balslev som sig selv og sin hustru. Dette stod færdig 1702, og året efter blev også Kingos kiste stillet i gravkrypten. Først 1709 blev kapellet afskærmet fra korsskæringen, da Quellinus på Birgitte Balslevs foranledning udførte et smedet gravgitter, der 1797 blev overflyttet til det Kaas'ske kapel i nordre korsarm (jf. ndf.).

Gravgitter (fig. 83-86), 1709, tilskrevet Thomas Quellinus og udført i smedjærn af en klejnsmed fra Odense ved navn Hans Hansen eller Hans Hermansen (monogram »HH« anført på gitte-

rets inderside; jf. s. 852).¹¹¹ Det består af en rigt udsmykket dobbeltfløj med topstykke sat mellem to enklere, faste sidestykker. Dobbeltfløjene er inddelt vandret i to felter, et nedre felt med bladprydende spiraler, og et øvre felt med et rigt dekoreret gitter med dekorative flammespidsner mellem spyddene. Fløjenes rammekonstruktion er smykket af akantusornamentik i forsænket re-

Fig. 86. Detalje af gravgitrets fløje med roset og ciseleret akantusudsmykning, 1709, (s. 3579). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Detail of wings of tomb screen with rosette and chiselled acanthus decoration, 1709.*

lief, der suppleres af påsatte rosetter. Det svungne topstykke er udført som bladprydende spiraler i et symmetrisk mønster om en central højoval indskriftstavle. På denne er anført følgende sekundære indskrift med forgyldt skriveskrift på sort bund: »Skue lidt med Tanken/ til Gravenes stille Roe/ Betænk at dine Been/skal der og eengang boe,/ Lad denne Tanke dig/ til Livets Herre leede/ at naar han Kalde vil/ du da maae være reede/ Beed Herre lær du mig/ hver Dag min Død betragte,/ at jieg maae viisere/ paa dine Budord agte«. Indskriften har formentlig erstattet Kingos og Balslevs malede våbener, da gitteret 1797 overførtes til det Kaas'ske gravkapel i nordre korsarm (jf. ndf.). På topstykkets overside er fæstnet store tulipanformede knopper.

Gitteret blev o. 1797 flyttet til nordre korsarm, hvor Frederik Christian Kaas etablerede sit gravkapel. Der blev det fæstnet til korsarmens østvæg midt i Peder Marsvin og Mette Brahes renæssanceepitafium (s. 3591),¹¹² men flyttedes 1897 frem i selve skellet til korsskæringen.²⁵

Gitteret kan rimeligvis tilskrives Thomas Quellinus, idet han i flere tilfælde synes at have været involveret i udformningen af gitre til kapeller, han leverede epitafier til.¹¹² Dette understøttes af, at udformningen af gitterets øvre felter med flammespids er nært beslægtet med ikke alene det gitter, samme klejnsmed leverede til Ahlefeldts kapel i Odense Domkirke (s. 852), men også med gitrene i Aarhus Domkirke (*DK Aarhus* 860) og Auning (Randers Amt), hvortil Quellinus leverede epitafier.

Epitafium (fig. 88-90) med indhugget årstal 1702 og mestersignatur for Thomas Quellinus. Udført for biskop Thomas Kingo og opsat til minde over Christophoro Balslov (Christoffer Balslev), »dn. de Fraudegaard assessori in Colleg: Cancell: Regio medico apud fionenses felicissimo socero suo incomparabili« (herre til Fraugdegård, kancelliassessor, succesrig læge på Fyn, sin uforlignelige svigerfar), hans datter Birgittæ Balslov (Birgitte Balslev), »coniugi suæ sanctissimæ pietis simæ charissimæ« (sin ejegode, yderst fromme og højt elskede hustru), og Thomas Kingo, »S. S. theol. Doctor Dioeceseos Fionensis episcopus« (dr. Theol. og biskop over Fyns stift).

Caveto viator.
Ne novum hoc temere marmor
Credas.
Arte recens est, sed candore fide
Et Prisca probitate antiquum
Qvod
Nobilissimo et intergerrimo viro
d. CHRISTOPHORO BALSLOV
dn. de Fraudegaard assessori in
Colleg(io) Cancell(ario) Regio medico apud
Fionenses felicissimo socero suo
Incomparabili
Et filia ejus longe svavissimæ
BIRGITTE BALSLOV
coniugi suæ sanctissimæ pietis(-)
simæ charissimæ
THOMAS KINGO
S(anctissimæ) theol(ogia) Doctor dioeceseos Fio(-)
nensis episcopus
Nec sibi nec illis in vane deside(-)
rium gloriae sed posteritati
In gloriosam exempli felicitis
Imitationem erigendum voluit
Pios sic affatus successores:
Nullo marmoreus fastu lapis hicce superbit
Sed silet at(!) muto vos monet ore patres
Collapso hanc cineri nostro concedite pacem
Qvam petet elingvis KINGO
Ubi factus erit.

(Vogt dig, vandringsmand, imod at stole overilet på dette nye monument. Som værk er det nyt, men med sin ærlighed, troværdighed og gammeldags retskaffenhed er det gammelt, eftersom Kingo, dr. Theol. og biskop over Fyns stift, har ladet det rejse over den ærlige og velbyrdige mand, hr. Christoffer Balslev, herre til Fraugdegård, kancelliassessor, succesrig læge på Fyn, sin uforlignelige svigerfar, og dennes kæreste datter Birgitte Balslev, sin ejegode, yderst fromme og højt elskede hustru, ikke i higen efter tom hæder for sig eller dem, men til eftertiden med henblik på glørværdig efterlevelse af det lykkelige eksempel, fulgt af disse ord til sine fromme efterkommere: "Denne marmorsten skryder ikke i nogen form for hovmod, men tier og belærer stumt jer, fædre. Når vor aske er sunket sammen, må I tilstå den den fred, som Kingo vil ønske, når han har mistet mælet.").

Fig. 87. Thomas Quellinus' epitafium for Christoffer Balslev, datteren Birgitte Balslev og hendes ægtemand Thomas Kingo, 1702 (s. 3580). I forgrunden Thomas Kingos (tv) og Birgitte Balslevs (th.) kister. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Thomas Quellinus' sepulchral tablet commemorating Christoffer Balslev, his daughter Birgitte Balslev and her husband Thomas Kingo, 1702. In the foreground Thomas Kingo's coffin (left) and Birgitte Balslev's (right).*

Fig. 88. Thomas Quellinus' epitafium for Christoffer Balslev, datteren Birgitte Balslev og hendes ægtemand Thomas Kingo, 1702 (s. 3580). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Thomas Quellinus' sepulchral tablet commemorating Christoffer Balslev, his daughter Birgitte Balslev and her husband Thomas Kingo, 1702.*

Epitafiet er udført af sort marmor samt sandsten og omfatter en sort sarkofagliggende sokkel, som er prydet af en frugtranke, der holder to uregelmæssige kartoucher af hvidt marmor. I kartoucherne ses hjelmprydede våbener for Kingo (tv.) og for Balslev (th.).¹¹³ Nederst på soklen er hugget versalindskriften »Thomas Quillinus inventor et fecit/ anno 1702« (Udtænkt og udført af Thomas Quillinus anno 1702), opmalet med guld. På soklen hviler en fremspringende indskriftstavle med personalia anført i huggede, forgyldte versaler, der flankeres af arkitektonisk formede vinger af sort marmor kantet af en frugtranke af hvidt marmor. Foran vingerne står to skulpturer af hvidt marmor forestillende grædende englebørn, der holder hhv. Kingos bispestav og -hue. Det høje topstykke har konvekse sider og rundbuet gesims. Det domineres helt og holdent af en stor medaljon af hvidt marmor med en reliefbuste af Thomas Kingo i halvprofil og næsten skjult bag ham Birgitte Balslev. Medaljonen synes at blive

støttet af to svævende englebørn ved dets sider. Centralt på gesimsen er monteret et kerubhoved af hvidt marmor, og epitafiet krones af en asymmetrisk akantusformet vase flankeret af bladlignende rocailleværk.

Hele ikonografien udpeger entydigt biskop Thomas Kingo som epitafiets hovedperson. Når indskriften ikke desto mindre lader Christoffer Balslev være hovedpersonen, må det formentlig opfattes sådan, at Kingo søgte at fremhæve de familieband, der havde bragt både Fraugdegård og landsbykirken på hans hænder.¹¹⁴

Epitafiet blev restaureret 1892 (med cementpuds) og igen 1960-61.⁹ På dets bagside er der hugget våbenskjolde for Sehested og Ahlefeldt, der antyder, at sandstenen i første omgang blev kasseret i udfærdigelsen af Hans Ahlefeldt og hustru Catharina Sehesteds epitafium fra 1701 i Odense Domkirke (s. 855).

Kingos gravmonument er et typisk eksempel på den internationale barok, Quellinus introdu-

Fig. 89. To marmorkartoucher indeholdende Thomas Kingos og Birgitte Balslevs våbener fra Quellinus' epitafium (s. 3580). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Two marble cartouches with the arms of Thomas Kingo and Birgitte Balslev from Quellinus' sepulchral tablet.*

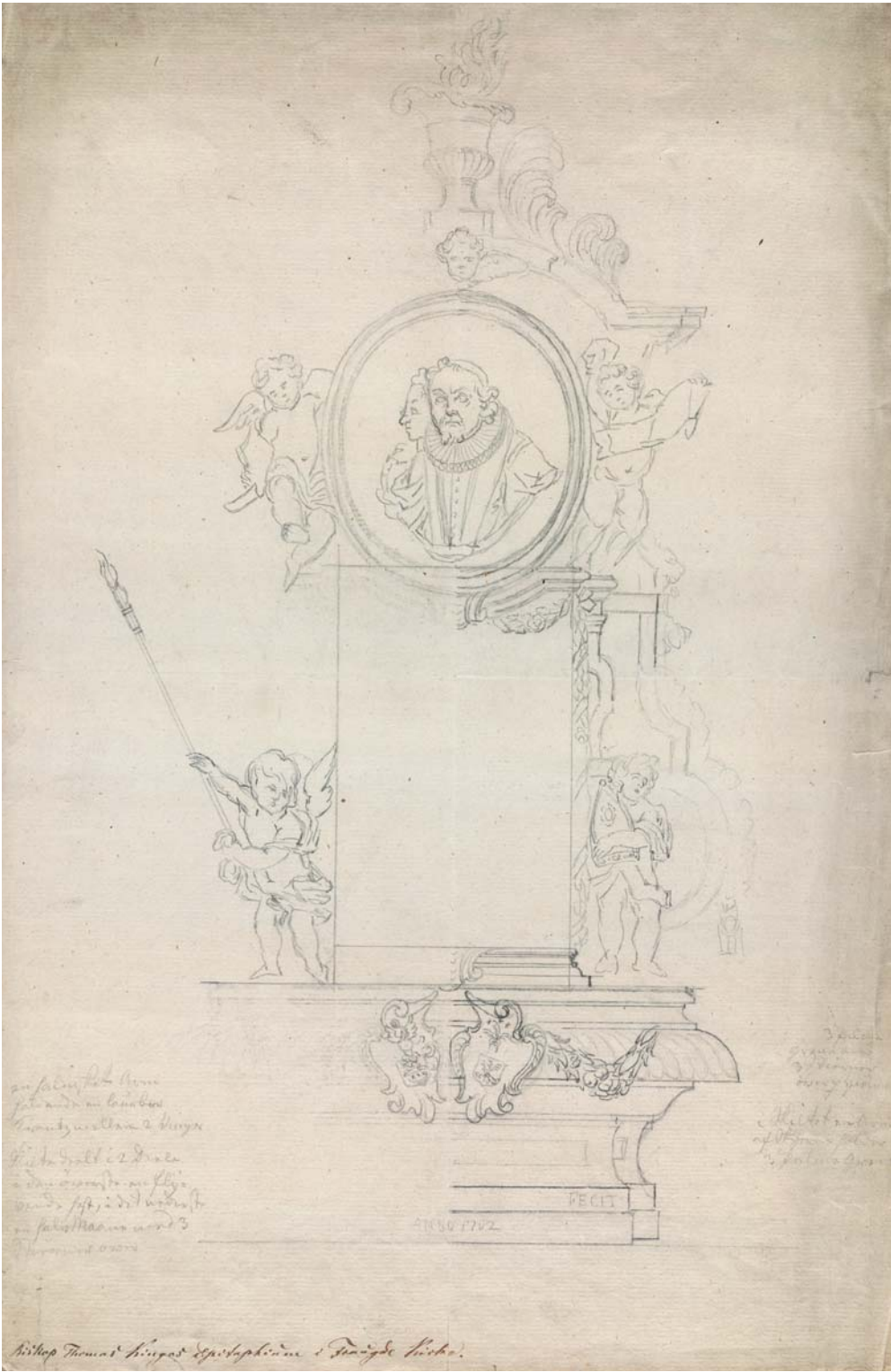

Fig. 90. Søren Abildgaards tegning af Thomas Kingos epitafium, udateret (o, 1760). I NM. – Søren Abildgaard's drawing of Thomas Kingo's sepulchral tablet, c. 1760.

cerede igennem sit 17 år lange virke i Danmark. Som monument betragtet kan epitafiet ses som en videreudvikling af velkendte temaer i billedhuggerens epitafieproduktion. Foruden den karakteristiske brug af hvidt og sort marmor, gælder det anvendelsen af en portrætmedaljon, der støttes af svævende englebørn, som bl.a. kendes fra det næsten samtidige Ahlefeldts gravmæle i Odense Domkirke fra 1701 (s. 857), selve busteportrættets udformning, der har sin indlysende forløber i monumentet over friherre Frederik von Vittinghof og Eleonora de Sehestedt fra 1691/96 i Odense Domkirke (s. 833), og den sarkofagliggende sokkel, der kendes fra Oberst Hans Friis' monument i Hørning (1691, Randers Amt). Den simplere udformning af monumentet, der er bygget op om en sparsomt dekoreret indskriftstavle og især den enklere arkitektoniske opbygning af vingerne, udtrykker imidlertid samtidig en bevægelse væk fra 1690'ers-monumenternes mere dynamiske barokstil mod et strengere og klassicerende udtryk, der kendetegner Quellinus' virke efter 1700,¹¹⁵ og som satte afgørende præg på det tidlige 1700-tals monumentale billedhuggerkunst.

Kister i gravkapellet. I kapellet står to kister eller sarkofager for biskop Thomas Kingo og hustru Birgitte Balslev.

1) (Fig. 87, 91), 1703, Thomas Kingo, »til Fravde Gaard S.Stæ Theologia Doctor og Fordum Biscop over Fyens Stigt«, *15. dec. 1634 i Slangstrup, †14. okt. 1703, g.m. Birgitte Balslev (jf. nr. 2).¹¹⁶

Den trapezformede sarkofag måler 215×96/102 cm og er 88 cm høj. Den har let indadskrånede sider på løvefødder, et højt låg med svagt konvekse sider og er betrukket med sort læder samt overdådigt udsmykket med forsøvede beslag. Lågets øverste, vandrette flade er hævet en smule og kantes af en akantusbort, og i midten er fæstnet en kisteplade af sølv med en lidt vilter, men symmetrisk akantusramme og personalia indgraveret i skriveskrift. Hele vejen rundt om lågets skrånede sider er sat beslag forestillende skiftevis en blomsterbuket og en siddende putto med en fakkel i hånden; på hjørnerne akantusrocailler. Kistens sider indeles af en akantusbort i en smal, øvre frise prydet af tværrektangulære planteornamenter og et bredt felt med en central bladværksramme båret af sørgende putti, hvori er Kingos hjelmprydede våben, og omkransende

Fig. 91. Thomas Kingos sarkofag, 1703 (s. 3585). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Thomas Kingo's sarcophagus, 1703.*

Fig. 92. Krypten under søndre korsarm (s. 3586). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Crypt beneath south transept.*

dette er draperier og to siddende putti med albu- en hvilende på hhv. et kranium og et timeglas, og på kortsiderne Thomas Kingos spejlmonogram mellem to bispestave. På hjørnerne er monteret spinkel storakantus og ved frisen et kerubhoved. Kisten blev oprindeligt stillet i krypten, hvor den er omtalt 1755,¹¹⁰ men istandsat 1892 og herefter opstillet på den nuværende position i korsarmen.²² Efterfølgende er kisten istandsat i 1930'erne og ved hovedistandsættelsen 1960–61, da bl.a. læderet fornyedes.¹¹⁷

2) (Jf. fig. 87), o. 1744, Birgitte Balslev, *13. maj 1665 i Odense, †25. maj 1744 på Fraugdegård, g.m. Thomas Kingo (se ovf.).

Læderbetrukket kiste, 198×76/87 cm, 87 cm høj. Barokprofileret med svungne sider og højt låg. Den er prydet af søm sat i dekorative hængelaser langs alle kanter samt i hjørnerne af lågets flade overside som store ankre. På låget er endvidere monteret en indskriftsplade af tin med personalia i kursiv. Kisten blev oprindeligt stillet i krypten, hvor den er omtalt 1755.¹¹⁰

1892 blev den restaureret og opstillet på sin nuværende plads i korsarmen.²² Kisten blev atter repareret 1960–61, og 1990, da huller i beklædningen udfyldtes med nyt læder, og beslagene fæstnedes.¹¹⁸

Gravkrypt (fig. 92) i søndre korsarm, formentlig 1600-tallets anden halvdel (jf. s. 3535). Krypten synes indrettet af kirkeejer Christopher Balslev, hvis kiste formentlig også var den første, der blev nedsat i rummet. Med erhvervelsen af Fraugdegård 1696 tilfaldt krypten Thomas Kingo, der lod sin anden hustru, Johanne Lauritsdatter Lunds kiste overføre til kirken, men tilsyneladende opstillede den i Marsvinernes gamle gravkrypt under nordre korsarm (jf. s. 860 og 3577).¹¹⁹

Begravelser: Christopher Balslev, *16. jan. 1628, †6. sept. 1693; biskop Thomas Kingo, begr. 1703; Thomas Kingo (Bircherød), begr. 29. aug. 1708; kommerce- råd Jens Trøstrup til Hollufgård, begr. 5. febr. 1714;¹²⁰ muligvis justitsråd Peder Bircherød, begr. 27. juli 1730;¹²¹ Birgitte Balslev, begr. 1744; Johs. Deichmann, begr. 14. sept. 1759;¹²² Christian Ulrich Bless, begr. 5. febr. 1751;¹²²

Kister i gravkrypten. 1) (Fig. 93), o. 1693. Christopher Baltzlaw til Fraugdegård, *Odense 16. jan. 1628, †Fraugdegård 6. sept. 1693.

Yderkiste af eg, 198×78 cm, 80 cm høj. Rette sider og hvælvet låg. På langsiderne er tre og på endestykkerne én bærehank af jern med beslag formet som Korsfæstelsen med to flankerende soldater i lavt relief. Låget kantes af fire rækker af sømhoveder og i hjørnerne kvartcirkulære beslag i gennembrudt arbejde, der forestiller blomster. Omtrent midt på låget er monteret en stor indskriftsplade af tin, 64×75 cm, med indskriften i versaler og kranset af en bred, gennembrudt blad-bort, der også omfatter Balslevs og Kingos våben. Placeret sydligst i gravkrypten.

2) (Jf. fig. 92), 1708, Thomas Kingo (Bircherød) *Fraugdegård 12. dec. 1707 af Birgitte Balslev, begravet 29. aug. 1708. Barokprofileret barnekiste, 90×46 cm, 54 cm høj. Siderne er rigt prydet af kiste-beslag, herunder akantusborter, keruber, frugtklaser og -ranker. På låget er monteret et kors og en lille indskriftsplade af tin, 13×9 cm, med personalia i kursiv. Opstillet i kryptens sydøstlige hjørne.

3) (Jf. fig. 92), 1750, over løjtnant Johannes Deichmann, †1750.²² Barokprofileret kiste af eg, 202×90 cm, 78 cm høj, betrukket med læder. Placeret nordligst i krypten. Aftrykket af en oval †indskriftsplade, 38,5×30 cm, ses i læderet på kistens overside.

4) (Jf. fig. 92), 1751, Christian Ulrich Bles(s), kgl. majestæts kommerceråd og forrige borgmester i Odense, *1684, †24. jan. 1751.

Kiste af eg, 210×97 cm, 86 cm høj. Barokprofileret med svungne sider og højt låg; beklædt med læder. Centralt på låget er monteret en oval, svagt kuplet indskriftsplade af tin, 39×31 cm, med personalia i skriveskrift. Placeret midterst i gravkrypten.

Løse kiste-beslag (fig. 94), o. 1694, over Iohanne Lavridsdaatter (Lund), *på Karlsgaard 1619, †Odense bispegård 19. maj 1694, 76 år gammel, g.m. Christen Pedersøn og siden Thomas Kingo vdi 23 aar. Den ovale plade, af tin, måler 60×69 cm og er prydet af en bred blomsterbort og et kronet våbenskjold i drevet arbejde og indskrift i reliefversaler lagt i forsænkede bånd. Pladen

Fig. 93. Christoffer Balslevs kiste, o. 1693 (s. 3587). Foto Arnold Mikkelsen 2015. — *Christoffer Balslev's coffin. c. 1693.*

Fig. 94. Kisteplader fra Johanne Lauridsdatter Lunds kiste, o. 1694 (s. 3587). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Coffin plates from Johanne Lauridsdatter Lund's coffin, c. 1694.*

stammer fra Johanne Lauridsdatter Lunds †kiste, der efter hendes ægtefælle, Thomas Kingos erhvervelse af Fraugde Kirke 1696 blev overført hertil fra Odense Domkirke (s. 860). Fra samme kiste stammer et overdådigt, kors, 58×43 cm, udført i såvel drevet som ciseleret arbejde. Begge er monteret på en hvidmalet træplade og opsat på sydvæggen i den søndre korsarm.

FREDERIK CHRISTIAN KAAS' GRAVKAPEL

1797 ønskede Fraugdegårds ejer Frederik Christian Kaas at omdanne det marsvinske gravkapel i nordre korsarm til kapel for sin egen familie. Senest på dette tidspunkt må de af Marsvinernes kister, der stadig har stået i kapellet, være flyttet eller kasseret (jf. s. 3578),¹²² mens Thomas Quelinus' gravgitter fra Kingos gravkapel i søndre korsarm blev nedtaget og genopsat tværs over den nordre korsarm. Efter kapellets indretning må Sophie Kaas' kiste (nr. 1) være flyttet fra gravkrypten til selve kapellet.

Gravgitteret (fig. 83–86) er o. 1797 overført fra Thomas Kingos kapel i søndre korsarm, hvorunder det er beskrevet (s. 3578).

Sarkofager og kister i gravkapellet. 1) (Fig. 95), o. 1791, over Sop(hie) Hedevig Kaas, ★28 juni (17)24 på Rybjerggaard, †10. marts 1791 i Odense; søster til Fredrik Christian Kaas.

Fig. 95. Sofie Hedvig Kaas' kiste, o. 1791 (s. 3588). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Coffin of Sofie Hedvig Kaas, c. 1791.*

Fig. 96. Frederik Christian og Christine Elisabeth Birgitte Kaas' sarkofager, o. 1797 (s. 3589). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Sarcophagi of Frederik Christian and Christine Elisabeth Birgitte Kaas, c. 1797.*

En læderbeklædt kiste, der måler 192×110 cm og er 81 cm høj. Den har svungne sider samt et ophøjet og profileret låg, hvorpå der er fæstnet en oval kisteplade af blik, 43×29 cm, der har blomsterrankebort og personalia i kursiv.

2) (Fig. 96) o. 1797, over Christine Elisabet Bergithe Kaas, fød Iuel, ★22 may 1742, †28 martii 1796, gift med Fr. Chr. Kaas (jf. ndf.). Af sandsten, 242,5×131 cm og 113 cm høj, udført i et enkelt, nyklassicistisk udtryk med let skrånende sider, affaset låg hvori personalia er hugget i versaler. På sarkofagens fodende danner en laurbærkrans hugget i højt relief en medaljon, hvori er indsat en marmortavle med et dobbelt våbenskjold for familierne Juel og Kaas.

3) (Fig. 96) o. 1797, tilhørende Friderich Christian Kaas, ridder af elefanten, admiral og kam-

merherre, herre til Fraugdegård, ★1. dec. 1725, †18. jan. 1803. Som nr. 1, bortset fra, at fodendens felt alene viser Kaas' kronede våbenskjold omkranset af Elefantordenen.

Gravkrypt under nordre korsarm. Krypten er formentlig indrettet på Peder Marsvins til Hol-lufgårds foranledning og i relation til indretningen af gravkapel i korsarmen i det tidlige 1600-tal (jf. s. 3591); under alle omstændigheder blev krypten benyttet i det senere 1600-tal af hans familie og efterkommere. Kort efter 1750 erhvervede Thomas Widkier på Fraugdegård krypten, og i de følgende halvtreds år benyttedes den af denne herregårds ejere.¹²³ Denne praksis ophørte med Frederik Christian Kaas' indretning af et gravkapel i nordre korsarm, kun få år før begravelser inde i kirkerne blev forbudt 1805. De nu

Fig. 97. Krypten under nordre korsarm (s. 3590). I forgrunden Anna Rebecha Widkiers og Thomas Widkiers(?) kister (nr. 5 og 4), i baggrunden – i midten – Ove Kaas' barnekiste (nr. 1). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Crypt beneath north transept with coffins of Anna Rebecha Widkier' Thomas Widkier(?) and Ove Kaas.*

tabte kister må være fjernet fra kapellet senest 1797, da korsarmen indrettedes til kapel for Kaaserne, men da familien allerede 1791 gjorde brug af gravkrypten (jf. ndf.), kan det også være sket lidt tidligere. Bortset fra Karen Marsvins synes kisternes indskriftsplader og enkelte beslag at være bevaret.

Begravelser: Karen Marsvin, †1649; Edele Brockenhuus, †20. aug. 1662; Helvig Urne, †16. april 1663; Henning Pogwisch, †5. maj 1664; dennes ægtefælle Helvig Bille, †9. april 1674; Johanne Lauritsdatter Lund, *1619, †19. maj 1694, overført fra Odense Domkirke på et tidspunkt efter 1696;¹¹⁰ Ove Kaas, †22. febr. 1769 (begravet i krypten efter 1783); formentlig Thomas Widkier til Fraugdegård, †1765; Anna Rebekka Pflug, †1779, samt to uidentificerede børn, †1700-tallets anden halvdel(?); Sophie Hedvig Kaas, begr. 22. marts 1791.¹²⁴

Kister i gravkrypten. 1) (Jf. fig. 97), o. 1769, for Ove Kaas, *15. okt. 1767, †22. febr. 1769, søn af admiral Frederik Christian Kaas og hustru Christine. En barokprofileret barnekiste, 88×42 cm, 43 cm høj, med svungne sider og højt låg, hvorpå er fæstnet en indskriftsplade af tin, 7×15 cm, med personalia i kursiv. Istandsæt o. 1972.¹⁰ Kisten må

være overflyttet til Fraugde Kirke på et tidspunkt efter, at faderen 1783 erhvervede Fraugdegård. Nu opstillet i kryptens sydøstlige hjørne.

2-3) (Jf. fig. 97), 1700-tallets anden halvdel(?). To barokprofilerede barnekister, hhv. 66×35 cm og 35 cm høj samt 103×44 cm, 47 cm høj; begge blev sat i stand o. 1972.¹⁰ Opstillet i kryptens sydøstlige hjørne.¹²⁵

4) (Jf. fig. 97), o. 1765(?), formentlig over Thomas Widkier til Fraugdegård. En barokprofileret kiste, 212×87 cm, 74 cm høj, betrukket med læder fæstnet med søm i et dekorativt mønster; spor efter en nu tabt 50×28 cm stor indskriftsplade. Istandsæt o. 1972.¹⁰ Opstillet østligst i kryptens midte.

5) (Jf. fig. 97), o. 1778, over Anna Rebecha Widkier, født Pflug. Som forrige, 212×91 cm, 71 cm høj med skjoldformet, svært forvitret kisteplade af tin, 26×20 cm, hvorpå personalia er anført med skriveskrift. Istandsæt o. 1972.¹⁰ Opstillet vestligst i kryptens midte.

†Kiste i gravkrypten, over Karen Marsvin, *4. april 1614, †24. aug. 1649. Kisten stod endnu i krypten 1755.¹¹⁰

DET MARSVINSKE †GRAVKAPEL

Den nordre korsarm blev i det tidlige 1600-tal indrettet som gravkapel for Peder Marsvin og Mette Brahe. 1613 blev kisten med deres søn Otte Marsvin som den første opstillet og sandsynligvis i selve kapellet. Kapellet – i praksis gravkrypten under korsarmen, der formentlig må ses i relation til kapellet¹²⁶ – må være ned-arvet til Henning Pogwisch igennem dennes ægteskab 1638 med Karen Marsvin, og i tiden herefter opstilledes kisterne over såvel Pogwisch, hans anden hustru Helvig Bille og to af deres efterkommere i gravkrypten.¹²⁷ Peder Marsvins kiste er senest nævnt 1706,¹²⁸ men hvis hans, hustruens og børnenes kister fortsat stod i kapellet i tiden herefter (jf. ovf.), må de senest være fjernet, da Frederik Christian Kaas 1797 nyindrettede korsarmen som gravkapel for sin familie. Det virker mest sandsynligt, at kisterne herefter blev kasseret, eftersom deres indskriftsplader og beslag ikke er bevaret. Derimod blev kisterne fra gravkrypten tilsyneladende flyttet til våbenhuset senest 1765, da krypten blev indrettet til begravelse af Fraugdegårds ejer Thomas Widkier og hans hustru Anna Rebekka Pflug. Her stod de indtil tiden frem mod 1850, da Andreas Ali Michael Sehested omdannede våbenhuset til gravkapel (jf. s. 3594) og angivelig lod kisternes indhold begrave på kirkegården og kistetræet genbruge til staldbåse på Fraugdegård.¹⁰ Af kappellets inventar er bevaret dels et sandstensepitafium dels et antal kisteplader; sidstnævnte blev sat i stand o. 1972.¹⁰

Epitafium (fig. 98–99), 1620, over Peder Marsuin (Marsvin), ★ □ 15□, †8 okt. 1614, med hustru Mette Brae (Brahe), <★30. aug. 1590 på Odensegård, †23. juni 1622>, og deres sønner Otte Marsuin, †12. juni 1613, samt Erick Marsuin, † □ 1619. Opsat af Mette Brahe 28. sept. 1620.

Bemalet sandstensepitafium i renæssancestil, der omfatter et stor- og topfelt samt hænge- og topstykke. Storfeltet udgøres af en tavle af sort marmor med gravskrift anført i gylden fraktur,¹²⁹ der er indsat i en markant sandstensramme prydet af afdødes reliefhuggede hjelmprydede anevåbener i fire led, i alt 2×16 styk. Disse er opdelt

langs rammens lodrette akse af stående putti, således at Peder Marsvins anevåbener pryder den venstre side og Mette Brahes den højre, begge startende foroven med forældrenes våbener.¹³⁰ Rammen flankeres af monumentale friskulpturer båret af bosseprydede konsoller stillet på en markant og let fremskudt gesims. Skulpturerne forestiller Troen med nu afbrækket kors (tv.) og Håbet med ankeret ved sin side, og på hendes højre hånd sidder en falk, hvis hoved mangler (th.). Det volutprydede hængestykke har et centralt, tværovalt felt, hvori der med gylden fraktur er anført: »Denne Ephithaphium Oc Graffskriff Haffuer fru Mette Bra(h)e. S. Peder Marsuins til Hollegaard hindis S. hosbond Oc Børn Til ære Lade Opsette bekoste Oc Forferdige, Den 28. SEPTEMBER. AN(N)O. 1620«. Hængestykket afsluttes forneden af et kerubrelief.

Topstykket er indrammet af en lodret bort med dukatmønster, der ligeledes indrammer en central, sortmalet arkade. Foran denne er på en konsol stillet en figur af den opstandne Kristus med glorie, hvis arme mangler, og i de flankerende felter ses relieffer af Peter med nøglen i sin hævede hånd (tv.) og Paulus med sværdet (th.). I frisen er med gylden fraktur anført citat fra Joh. 11,25; topvingerne er s-svungne og prydes bl.a. af volutter. Epitafiet krones af en brudt, svungen gavl, hvis felter rummer kranier i relief, og på den centrale konsol, der prydes af et sandur i højt relief, står underdelen af en kvindefigur, som må antages at have forestillet Kærligheden. På gulvet nedenfor står et afbrækket prydspir, der er nært beslægtet med spirene på topstykket af samme stenhuggers epitafium over Christen Thott (jf. ndf.). Imidlertid er der på Marsvinepitafiets topstykke ingen spor efter afbrækkede spir, hvorfor det formentlig i stedet må have indgået i epitafiets oprindelige konsol.

Epitafiet fremstår i den oprindelige bemaling med rødt, sort og guld, der blev fremdraget ved hovedstandsættelsen 1960–61.⁹

Epitafiet er meget nært beslægtet med det over Christen Thott (†1617) fra Ringe Kirke (nu i Ringe Museum), som bortset fra dets mindre topstykke kun afviger i detaljer fra Marsvinepitafiet.¹³¹ Særlig gentagelsen og udformningen

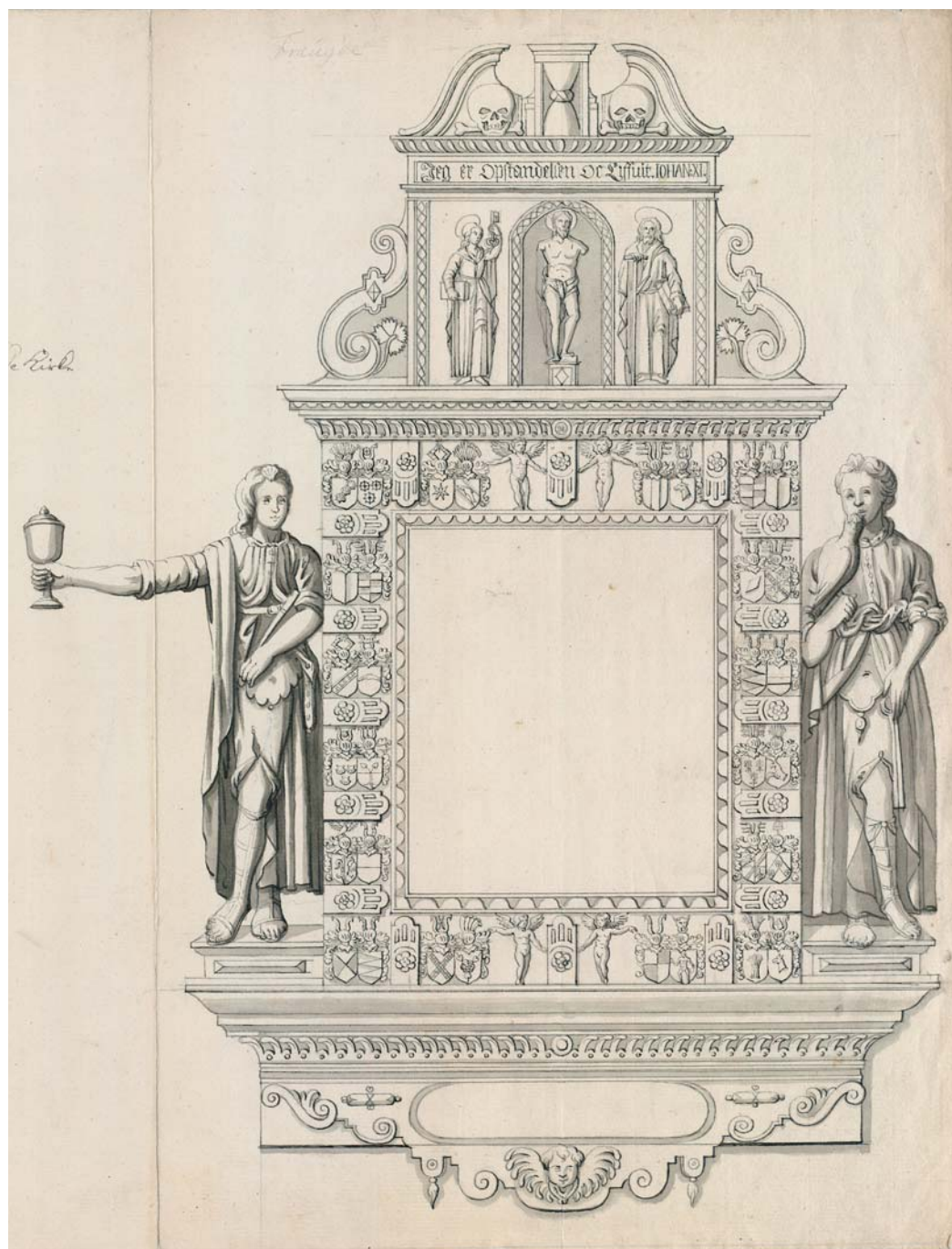

Fig. 98. Søren Abildgaards tegning af Marsvinepitafiet, udateret (o. 1760). I NM. – Søren Abildgaard's drawing of the Marsvin sepulchral tablet, c. 1760.

af det to monumentale dydefigurer lader ingen tvivl om, at begge monumenter stammer fra samme værksted. Epitafiet hang oprindeligt på den

sydligste del af nordre korsarms østvæg i umiddelbar nærhed af nedgangen til Marsvinernes gravkrypt. Ved indretningen af det Kaas'ske kapel

Fig. 99. Epitafium over Peder Marsvin, Mette Brahe samt deres sønner Otte og Erik, 1620 (s. 3591). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Sepulchral tablet commemorating Peder Marsvin, Mette Brahe and their sons Otte and Erik, 1620.

(jf. s. 3588) lod man jerngitteret gennemskære epitafiet og fæstnede det endda i indskrifttavlen. Denne indretning ændredes 1897, da gitteret blev flyttet tættere på korsskæringen, og epitafiet samtidig blev restaureret og genopsat lidt nordligere på væggen.²²

*Løse kisteplader.*¹³² 1) (Fig. 100), o. 1613, over Otte Marsvin Pedersøn, †Aundsberg 12. juni 1613, 60 uger gammel. En rektangulær plade, 10×21 cm, med indskrift i gennembrudte versaler i otte linjer. Fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (nr. 2-9) og ophængt i nordre korsarm.

2-3) (Fig. 100), o. 1613, to hjelmprydede skjolde, 30×23 cm, med Otte Marsvins våbener, hhv. Marsvin og Brahe. Fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (nr. 1, 4-9) og ophængt i nordre korsarm.

4) (Fig. 100), o. 1662, over Eddel (Edele) Brochenhvs, †Lerbæk 2. dec. 1643, †Juelskov 20. aug. 1662, datter af Helvig Bille (jf. nr. 13) og hendes første ægtemand Johan Brockenhuus (†1648). En oval kisteplade med bred, drevet blomsterbort i gennembrudt arbejde, 54×66,5 cm. Fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (nr. 1-3, 5-9) og ophængt i nordre korsarm.

5-6) (Fig. 100), o. 1662, to våbenskjolde, 36×32 cm, med firdelt skjold omfattende Edele Brockenhuus' forældres våbener, hhv. Brockenhuus, Bille, Ulfeldt og Beck. Fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (1-4, 7-9) og ophængt i nordre korsarm.

7) (Fig. 100), o. 1663, over jomfru Helwig Wrne (Urne), †København 12. dec. 1661, †på Juelskov 16. april 1663, datter af Knud Urne og Edel Brockenhuus (nr. 4). En oval plade kantet af en bred, drevet blomsterbort, 30×37 cm, fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (nr. 1-6, 8-9) og ophængt i nordre korsarm.

8-9) (Fig. 100), o. 1663, to dobbelte hjelmprydede skjolde, 22×19 cm, med Helvig Urnes forældres våbener, hhv. Urne, Lindenov, Brockenhuus og Bille. Fæstnet til en træplade med familiens øvrige kisteplader (nr. 1-7) og ophængt i nordre korsarm.

10) (Fig. 101), o. 1664, over Henning Powisch (Pogwisch) til Hollufgård, forrige landsdommer i Fyn, nu kgl. majestæts raad, vice skatmester samt

assessor udi Cammer Collegio, amptmand over Ringsted Kloster, †på Damsboe 20. maj 1611, †København 5. maj 1664, gift med Karen Pedersdatter Marsvin og siden Helvig Bille (nr. 13). En oval tinplade, 66×49 cm, med bred plantebort og personalia i versaler. Monteret på en træplade sammen med de tilhørende beslag, nr. 11-12, samt hustruens kisteplade, nr. 13.

11-12) (Fig. 101), o. 1664, formet som Henning Pogwischs forældres hjelmprydede våbenskjolde, Brockenhuus og Pogwisch, der måler 31×35 cm. Fæstnet på en træplade sammen med nr. 10 samt 12-13 og ophængt i nordre korsarm.

13) (Fig. 101), o. 1674, over Helvig Bilde (Bille), gift med Henning Poviske (Pogwisch) til Hollufgård (jf. nr. 10), datter af Erik Bille og Mette Beck, †24. jan. 1610 på Kiærsgaard, †9. april 1674. En oval plade af tin, 70×56 cm, med personalia i versaler omkranset af en kraftig, drevet plantebort. Fæstnet på en træplade sammen med nr. 10-12 og ophængt i nordre korsarm.

14) (Fig. 101), o. 1674, af messingblik, 26×15 cm, et hjelmprydet skjold med en fleur-de-lis. Da hjelmprydelserne mangler, kan våbenet ikke med sikkerhed identificeres, men ud af sammenhængen synes det at være Helvig Billes mødrene våben, det Beckske. Lagt løst oven på Sophie Hedvig Kaas' kiste i nordre korsarm.

†*Gravkapel i våbenhuset.* I årene før 1850 fik Andreas Ali Michael Sehested til Fraugdegård (kirkeejer 1822-50) tilladelse til at indrette gravkapel i våbenhuset på kirkens sydside, hvor Marsvin-kisterne sandsynligvis havde været opstillet senest siden 1797.¹³³ 1874 fik enkefru Borchsenius til Fraugdegård tilladelse til at benytte kapellet til sin familie.¹⁰ De sehestedske kister må være forblevet i kapellet, eftersom de først 1901 overførtes til et nyetableret gravsted på kirkegården.¹³⁴ 1904 overlod Fraugdegårds nye ejer, baron Preben Bille-Brahe, halvdelen af rummet til kirken, med henblik på indretningen af et ligkapel, og 1913 nedlagdes det da forfaldne gravkapel helt, og de i alt fem kister (heraf to barnekister) begravdes på kirkegården.¹⁰

†*Muret begravelse* for præsterne, nævnt 1802,¹³⁵ i koret og 'belagt med pæle og planker'.

Fig. 100-101. 100. De marsvinske kisteplader. Foroven for Otte Marsvin (nr. 1) flankeret af to tilhørende våbenskjolde (nr. 2-3), o. 1613. Derunder Helvig Urnes (nr. 7) med tilhørende våbenskjolde (nr. 8-9), o. 1663. Nederst Edele Brochenhuus' kisteplade (nr. 4) samt to tilhørende våbenskjolde (nr. 5-6), o. 1662. (s. 3594). 101. De Pogwischske kisteplader. Fra oven våbenskjolde for Henning Pogwisch' forældre, o. 1664 (nr. 11-12), hans kisteplade, o. 1664 (nr. 10), og hustru Helvig Billes kisteplade, o. 1674 (nr. 13), (s. 3594). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – 100. The Marsvin coffin plates. Above, for Otte Marsvin (no. 1) flanked by two related coats of arms (nos. 2-3), c. 1613. Beneath these, Helvig Urnes (no. 7) with related coats of arms (nos. 8-9), c. 1663. Bottom: Edele Brochenhuus' coffin plate (no. 4) and two related coats of arms (nos. 5-6), c. 1662. 101. The Pogwisch coffin plates. From the top, coats of arms for Henning Pogwisch's parents, c. 1664 (nos. 11-12), his coffin plate, c. 1664 (no. 10), and his wife Helvig Bille's coffin plate, c. 1674 (no. 13).

Fig. 102. Mindekranse. F.o.t.v. for Mads Knudsen (nr. 2); f.o.t.h. for sognefoged Hans Poulsen (nr. 4); f.n.t.v. for provst F.A. Hansen (nr. 1); f.n.t.h. for fabrikant A. Jakobsen (nr. 4). (s. 3596). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Memorial wreaths. Above left, to Mads Knudsen (no. 2); above right to parish officer Hans Poulsen (no. 4); bottom left to rural dean F.A. Hansen (no. 1); bottom right to manufacturer A. Jakobsen (no. 4).*

Fire *mindekranse* (fig. 102), forsølvuede, indfattede i glas og ramme er ophængt i nordre korsarm. 1) 1890, over provst F. A. Hansen, ridder af Dannebrog. Givet af Fraugde Sogns beboere, 30. maj 1890. 2) 1916, over Mads Knudsen, *1. juni 1855, †23. april 1916. To egegrene bundet med en sløjfe. Kransen er givet af »Birkum Andelsmejeri med tak for 15 års formandsvirksomhed«. 3) 1923, over fabrikant A. Jakobsen, ridder af Dannebrog, *11. april 1852, †14. juli 1923. Givet af samtlige funktionærer og arbejdere i firmaet. 4) 1939, over sognefoged og dannebrogsmænd Hans Poulsen, *3. juni 1868, †17. maj 1939. Givet af »Birkum Andelsmejeri med tak for 28 aars Formandsvirksomhed«.

KIRKEGÅRDSMONUMENTER

1) (Fig. 103), 1901, den Sehestedske familiebegraelse. Gravstedet er indrettet med en central akse, der afsluttes med en obelisk, o. 1900, af granit med groft tilhuggede sider, 234×95 cm, 50 cm tyk, stillet på en 42×116 cm base, ligeledes af granit. Personalia er i indhugget antikva opmalet med sort og omfatter ritmester Hannibal Sehested, *19. juli 1820, †3. nov. 1900, ritmester Andreas Michael (Ali) Sehested, *23. jan. 1790, †4. juni 1850, Wilhelmine Sehested, f. Meyer, *5. juni 1798, †28. jan. 1850, Alexander Sehested, student løjtnant, *7. marts 1825, †6. juli 1849, Johanne Justine Meyer, født Brouwer, *17. sept. 1773, †4. juni 1839 og

Johanne Sehested, *14. juli 1822, †12. april 1824. Monumentet er sat over de kister, der fjernedes fra Sehestedernes kapel i sakristiet, 1901.¹³⁵ 1962 overflyttedes fire kistebegravelser samt en urne fra Gentofte Kirkegård.¹³⁶ I kirkegårdens nordvestlige hjørne.

2) (Jf. fig. 104), o. 1906, over baron Preben Bille-Brahe, *10. okt. 1854, †19. jan. 1906, med hustru Elisabeth Bille-Brahe, f. Cederfeldt de Simonsen, *3. april 1858, †9. april 1949. Skrifttavle af sort marmor, 77×52 cm stillet op ad et kors af hvidt marmor, 122×64 cm, med personalia i versaler afsluttet af citat fra Joh. 3,16. Opstillet i et gravsted langs skibets sydmur, der hegnes af et støbejernsgitter, og er beplantet med bl.a. buksbom, taks og hegner.

3) (Fig. 104), 1922, slægten Bille-Brahes familiegravsted omfattende ti underjordiske gravkammer, om end der nu kun er opstillet seks gravsten (den ældste en liggelsen af granit, 74×37×57 cm, over Preben Bille Brahe, *13. april 1913, †21. aug. 1930). Gravstedet markeres af et fællesmonument, en bauta af granit, 145×132 cm, med indhugget versalindskrift »Bille Brahe/ af/ Fraugdegaard/ Gud er kærlighed«, stillet på en lav, rektangulær sokkel af beton.¹⁰ Indrettet på en privat jordlod, der støder op til kirkegårdens nordvestlige hjørne, men adskilles af en lav mur, hvori er sat en dobbelt støbejernslåge hængt i granitpiller.

4) (Fig. 105), 1955, over Sophie Korch, f. Brun, *8. jan. 1875, †30. dec. 1953, og forfatter Morten Korch, *17. jan. 1876, †8. okt. 1954.

Fig. 103. Sehestedernes familiegravsted (s. 3596). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Family burial plot of the Sehesteds.*

Fig. 104. Bille-Braheslægtens familiegravsted (s. 3597). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Family burial plot of the Bille-Brahes.*

Bauta, 219×177 cm, 65 cm tyk. Foroven er indfældet et cirkulært bronzerelief med busteportræt af Morten Korch, 35 cm i tværmål, signeret »HJ 55«. Herunder personalia i monterede bronzeversaler og forneden verset »Fyn hvor min moder mig kvisted paa skød!/
Kun en plet paa vor jord./ Dog en verden saa stor,/ hvor min stemme for første gang lød./ Jeg vil hviske saa ydmygt dit dejlige navn./ Jeg vil hvile med fred i din blomstrende fav(n)./ Jeg vil ære og elske min ø« Opstillet ved pladsen neden for trappen fra den ældre kirkegård til de vestlige udvidelser.

Fig. 105. Gravmonument for Morten og Sophie Korch, 1955 (s. 3597) med portrætmedallion i bronze af førstnævnte. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Sepulchral monument to Morten and Sophie Korch.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52-54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56-59.

Arkivalier. LAFyn. *Fyns bispearkiv*: Åsum Herreds Breve 1562-1805 (*Bispeark.* Breve); Synsforretninger over kirker 1631-35 (*Bispeark.* Synsforretn.); Synsforretninger over kirker og præstegårde, 1872-1881; 1882-1898 (*Bispeark.* Synsforretn. over kirker og præstegårde).

Odense amtsprovstiarkiv: Korrespondance 1812-14, 1823-24, 1851-55 (*Amtsprovstiark.* Korresp.).

Provstiarkivet: Åsum herreds provsti. Indkomne breve 1702-1818 (*Provstiark.* Indk. breve); Diverse sager 1722-1818 (*Provstiark.* Div. sager);

Diverse dokumenter 1800-60 (*Provstiark.* Div. dok.).

Pastoratsarkivet: Kirkebøger 1646-1738, 1738-1814 (*Pastoratsark.* Kirkebøger).

Menighedsrådsarkivet: Diverse dokumenter 1841-1967 (*Menighedsrådsark.* Div. dok.); Kirkeprotokol 1862-1924 (*Menighedsrådsark.* Kirkeprot.); Dokumenter vedr. renoveringer 1915-76, 1920-80 (*Menighedsrådsark.* Renoveringer).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1983 ff. (*Kirkens arkiv.* Synsprot.).

NM. *Indberetninger*: J. Vilhelm Petersen 1891 (generelt); Egmont Lind 1934 (kalkmalerier); Mogens Larsen 1960 (kister); Knud Holm 1967 (tekstiler); Morten Aamand Sørensen 1969 (kalkmalerier); Mogens Larsen 1974 (kalkmaleri); Mogens Larsen 1975 (kalkmalerier); Jens Johansen 1978 (altermalerier); Mogens Larsen 1980 (kalkmaleri); Mogens Larsen 1980 (altertavle); Hans Stiesdal 1982 (tårnurl); Bent Jacobsen 1986 (altertavle); Mogens Larsen 1990 (kalkmalerier og kister); Marianne Rasmussen 2000 (tekstiler); Karin Vestergaard Kristiansen 2000 (alterstager); Karsten Larsen 2000 (kalkmaleri).

Tegninger og opmålinger. NM. Søren Abilgaard (Epitafium), ca. 1760-62. – Søren Abilgaard (Kingos epitafium), ca. 1760-62. – Fab. de Tegnagel (Kirken fra syd), 1826. – Akvarel (Kirken fra nord), 1858. – Opstalt og restaureringsforslag (tårn og korsarme), o. 1883.

Litteratur. Ellen Dalsgaard, *Fraugde Kirkes Historie*, Fraugde 1984 (*Dalsgaard 1984*); Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af boreprøver fra Fraugde Kirke, Odense Amt*, NNU rapport nr. 31, Nationalmuseet 2015 (*Hylleberg Eriksen 2015*).

Historisk indledning ved David Burmeister og Martin Wangsgaard Jürgensen, bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen. Oversættelser ved Peter Zeeberg (latin) og James Manley (engelsk). Korrektur ved Jørgen Lethan. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet april 2016.

¹ *DaRigBr* 2. rk, 7. bd., nr. 206 (10. nov. 1314); *DaAtlas* VI, 1771, 556.

² *SRD* I, 287. Tore Nyberg har i *Odense Bys Historie*, I, 133 foreslået, at Fraugde Kirke kan være opført som dåbs- og herredskirke for Åsum Herred, dog uden kilde-mæssigt belæg for hypotesen.

³ L. N. Helveg, »Utrykte Pavebreve angaaende danske Kirkeforhold«, *KirkehistSaml* 2 rk., III, 790-800.

⁴ *DiplDan* IV,3, nr. 85 (21. aug. 1386). If. *ActaPont* 4,5. (1. dec. 1471) skal kirken 1471 være ejet af St. Knuds Kloster i Odense, men dette synes tvivlsomt med tanke på kirkens fortsatte tilknytning til Vor Frue.

⁵ Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 82.

⁶ *Kronens Skøder* II, 422-34.

⁷ LAFyn. *Amtsprovstiark.* Korresp.

⁸ LAFyn. *Bispeark.* Breve.

⁹ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Renoveringer.

¹⁰ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot.

¹¹ [u.f.], »Biskop Svens Seigl af Børglum. 1376«, *DaMag* 1 rk, I, 1745, 262.

¹² [u.f.], »Efterretning om Biskop Navne af Odense, og hans Seigl, medens han var Biskop i Vester-Aars, 1416«, *DaMag* 1 rk, III, 1747, 262.

¹³ Henry Petersen, »Gudme Kirke i Fyen og dens Malerier fra 1488«, *KirkehistSaml* III, 2, 1878-80, 592

¹⁴ *KancBrevb* 30. nov. 1564.

¹⁵ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretn.

¹⁶ Aage Fasmer Blomberg, *Fyns vilkår under svenskekrigene*, Odense 1973, 513.

Fig. 106. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LA Fyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's visitation book.*

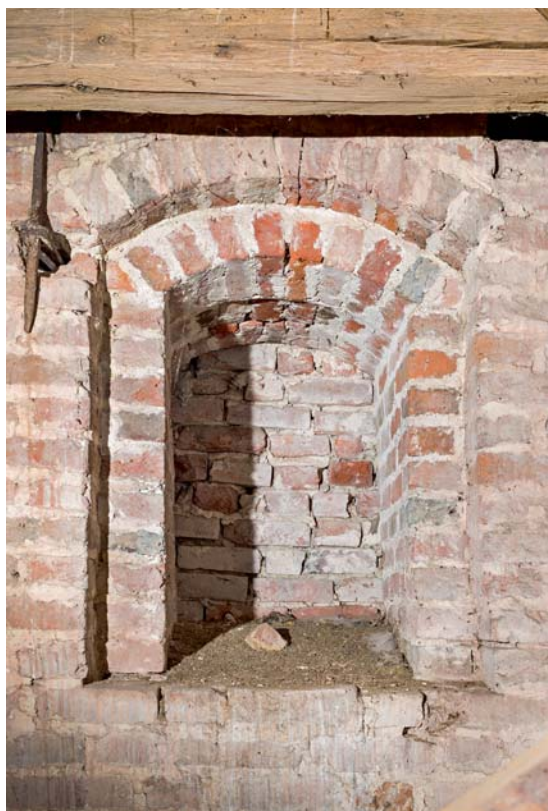

Fig. 107. Blændet vindue i skibets vestgavl set fra øst (s. 3524). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Bricked-up window in west gable of nave seen from the east.*

¹⁷ NM. Indb. ved Morten Aamand Sørensen (1969).

¹⁸ *Dalsgaard 1984*, 21.

¹⁹ Tang Kristensen, *Danske sagn* IV nr. 1139.

²⁰ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. dok.

²¹ NM og LAFyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot.

²² NM.

²³ LAFyn. *Provstiark*. Div. sager.

²⁴ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. samt Renoveringer.

²⁵ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.

²⁶ Se eksempelvis Butterup Kirke (*DK Holbæk*, 61–62).

²⁷ Bjælken må uden tvivl opfattes som senmiddelalderlig og del af den anordning, der bar kirkens korbuekrucifiks, jf. s. 3563. Vedr. oplysninger om bjælkeenderne se NM. Indb. ved Mogens Larsen (1975).

²⁸ *Hylleberg Eriksen 2015*.

²⁹ Den mulighed foreligger, at der oprindeligt var tre vinduer i apsis, og at det nordre blev omdannet til skabsniche i senmiddelalderen. Renoveringen af apsidens murværk i slutningen af 1800-tallet har slettet alle spor efter et evt. vindue i facaden. Nichens skæve pla-

cering i forhold til de to vinduer taler imidlertid imod, at den i udgangspunktet var et vindue.

³⁰ Traditionelt, når et skib udvides mod vest, flyttes dørstederne ned i vestudvidelsen, jf. eksempelvis Seden Kirke (s. 3456). I Fraugde er det ikke sket, hvilket kunne tyde på, at våbenhuset allerede var opført, da man forlængede kirken og derfor bibeholdt syddøren i funktion.

³¹ Andre lavtsiddende savskifter kan findes på Næsbyhoved Broby Kirke (s. 2696–97), Ubberud Kirke (s. 2765) eller Seden Kirke (s. 3451 og –59).

³² Af andre senmiddelalderlige vestforlængelser i området kan eksempelvis nævnes Seden Kirke (s. 3456), Dalby Kirke (Bjerger Hrd.) og Davinde (Åsum Hrd.).

³³ Lignende højt anbragte døre, der leder op i hvælvelommerne, er ikke noget ualmindeligt fænomen. I Odense Skt. Hans har overdøre givet adgang fra midtskibets loftrum til skotrenderne mellem sadeltagene (s. 1297). I Vindinge Kirke (Svendborg Amt) findes en lignende dør i skibet, dog er denne udført i nyere tid.

³⁴ Gluggen er blændet med munkesten i facaden og sidder mellem tårnets to øvre stokværk.

³⁵ Se lignende fremspring i Stenløse Kirke (s. 3129–3130).

³⁶ Samme ribbeprofil optræder i flere af amtets kirker, men Fraugde hører til blandt de tidlige eksempler. Se eksempelvis Odense Skt. Hans (s. 1268), nordkapellet i Pårup Kirke (s. 2661) eller det gamle korhvelv i Korup Kirke (s. 2736).

³⁷ En stor del af teglstenene brugt til at blænde korsarmens østvindue er udskiftet i 1800-tallets sidste del med maskinstrognе munkesten.

³⁸ Lignende siddeniche findes i Åsum Kirke (s. 3486)

³⁹ En sammenbygning af våbenhus og kapel er ikke ukendt på Fyn, jf. Veringe (s. 3211–12).

⁴⁰ Den søndre glug har sekundært fået sænket sålbænken, men udvidelsen er blevet lukket igen med sten af normalformat og gluggen ført tilbage til sit oprindelige udseende.

⁴¹ 1874 blev store dele af tårnets bjælkelag udskiftet. LAFyn. Synsforretn. over kirker og præstegårde.

⁴² LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. En tilsvarende klokkekvist er endnu i funktion på tårnets nordside i Allerup Kirke (s. 3621). Murede kviste på tårnene i Middelfart (s. 2277), Mesinge (Bjerger Hrd.) og Vindinge (Svendborg Amt) må uden tvivl opfattes som forbilleder for denne løsning.

⁴³ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde. Se også grundplan over kirken før istandsættelsen; NM. Grundplan ved Knud Lehn Petersen (1957).

⁴⁴ Jf. Ebbe Lehn Petersens beskrivelse fra 1998 i NM.

⁴⁵ *Dalsgaard 1984*, 48–49.

⁴⁶ NM. Beskrivelse af istandsættelsesarbejdet ved Ebbe Lehn Petersen (1970).

⁴⁷ Gesimsens nederste led et skifte højt, mens det følgende er på to skifter.

⁴⁸ NM. samt LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. Apsiden blev ligeledes under dette arbejde udstyret med en ny gesims. Denne gesims er fjernet under istandsættelsesarbejder på taget 1979.

⁴⁹ NM. Arbejdsbeskrivelse ved Knud Lehn Petersen (1959).

⁵⁰ NM. Beskrivelse af istandsættelsesarbejdet ved Ebbe Lehn Petersen (1970).

⁵¹ 1897 blev gulvet i våbenhuset lagt med kalkstensfliser. LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.

⁵² NM. Arbejdsbeskrivelse ved Ebbe Lehn Petersen (2011).

⁵³ *Hylleberg Eriksen 2015*. 21 prøver blev udtaget som boreprøver fra kirken, heraf kunne 11 dateres. 12 prøver har bevaret splintved. Apsiden kunne ikke dateres, da prøverne indeholdt for få årringe. Korets datering er baseret på 5 prøver, hvoraf 4 har bevaret splintved. Yngste bevarede årring er dannet 1417 (prøvenr. 41231059). Efter tillæg af årringe i det ikke fuldstændige splintved kan det beregnes, at træet er fældet o. 1423. Skibets datering er baseret på 6 prøver, hvoraf ingen har bevaret splintved, men alle prøverne er taget igennem splintved, der er gået tabt under udtagningen. Den yngste daterede årring er dannet 1438 (prøvenr. 41232039). Efter tillæg af årringe i det manglende splintved kan det beregnes, at træet er fældet o. 1453. 6 prøver blev udtaget fra søndre korsarm, uden at nogen af dem kunne dateres. Alt tømmeret er dog konstateret som middelalderligt.

⁵⁴ NM. Projektbeskrivelse ved Ebbe Lehn Petersen (1975).

⁵⁵ NM. Arbejdsbeskrivelse ved rådgivende ingeniører Harry og Mogens Larsen (1980).

⁵⁶ NM. Arbejdsbeskrivelse ved Knud Lehn Petersen (1959); NM. Arbejdsbeskrivelse ved Vagn Korsgaard (1971).

⁵⁷ NM. Indb. ved Egmont Lind (1934).

⁵⁸ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1980).

⁵⁹ NM. Indb. ved Karsten Larsen (2000). Spor efter kvaderbemalingen blev allerede påvist 1934. Se NM. Indb. ved Poul Nørlund (1934).

⁶⁰ Se videre i Joanne S. Norman, *Metamorphoses of an Allegory. The Iconography of the Psychomachia in Medieval Art*, New York 1988.

⁶¹ Allerede i senmiddelalderen blev triumfmuren og korbuens top nedtaget og opmuret i tegl (jf. s. 3524).

⁶² En plausibel identifikation, fremført i Henrik Græbe, »Kalkmalerier. Udvalgte fund og resultater i 1970'erne«, *NMArb* 1980, 43–55.

⁶³ Identifikationen af instrumenterne hviler på Dorthe Falcon Møller, *Klang På Kalk – musiksymbolik i dansk kalkmaleri*, Kbh. 1996.

⁶⁴ For videre studier af Abraham-motivet se Ulla Haastrup, »Abraham med sjæle i skødet, et paradissymbol. Forekomsten i dansk kunst og motivets ophør i 1300-tallet«, *Genesis Profeta. Nordiska studier i gamltestamentlig ikonografi*, red. Patrick Reuterswärd og Marian Ullén, Stockholm 1980, 67–74; Jérôme Baschet, *Le Sein du père. Abraham et la paternité dans l'occident médiéval*, Paris 2000; Kristin B. Aavitsland, »In sinum abraham. Romanske forestillinger om paradiset og sjelens vei dit«, *Memento Mori. Døden i middelalderens billedverden*, red. Lena Liepe og Kristin Bliksrud Aavitsland, Oslo 2011, 64–80.

Fig. 108. Altertavlen (s. 3553). Foto M. Mackeprang 1926. – *Altarpiece*, 1926.

symbol. Forekomsten i dansk kunst og motivets ophør i 1300-tallet», *Genesis Profeta. Nordiska studier i gamltestamentlig ikonografi*, red. Patrick Reuterswärd og Marian Ullén, Stockholm 1980, 67–74; Jérôme Baschet, *Le Sein du père. Abraham et la paternité dans l'occident médiéval*, Paris 2000; Kristin B. Aavitsland, »In sinum abraham. Romanske forestillinger om paradiset og sjelens vei dit«, *Memento Mori. Døden i middelalderens billedverden*, red. Lena Liepe og Kristin Bliksrud Aavitsland, Oslo 2011, 64–80.

⁶⁵ Ulla Haastrup, der fortolker den samlede fremstilling som Dommedagsscene, identificerer figuren som engel. Ulla Haastrup, »Nyfundne romanske kalkmalerier i Fraugde I: En foreløbig beskrivelse og tolkning«, *ICO* 1976:4, 19–30.

Fig. 109. Messehagel, skænket 1786 af Frederik Christian Kaas (s. 3557). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Chasuble, donated in 1786 by Frederik Christian Kaas.*

⁶⁶ For billederne i Sønder Nærå og en diskussion af værkstedet generelt se *Haastrup 1976* (note 66), 19-30; Mogens Larsen og Ulla Haastrup, »Kalkmalerier i Fraugde kirke på Fyn«, *NMArb* 1978, 119-30; Ulla Haastrup, »Den hellige Thomas af Canterbury i Sønder Nærå kirke på Fyn«, *ICO* 1981:3, 26-47; Ulla Haastrup, »Thomas af Canterbury malet på Fyn«, *Danske Kalkmalerier. Senromansk tid 1175-1275*, bd. 1, red. Ulla Haastrup og Robert Egevang, Kbh. 1987, 58-61; Ulla Haastrup, »Sønder Broby kirkes kalkmalerier«, *Broby Lokallhistorie* 1996, 12-17.

⁶⁷ En overbevisende tolkning Ulla Haastrup fremlagde i *Larsen og Haastrup 1978* (note 67), 119-30.

⁶⁸ *Larsen og Haastrup 1978* (note 67), 119-30.

⁶⁹ *Græbe 1980* (note 63), 43-55.

⁷⁰ NM. Henry Petersens notesbøger XXXII, 95.

⁷¹ *SRD* I, 327.

⁷² NM. Indb. ved Marianne Rasmussen (2000). LAFyn. *Provstiark. Div. sager.*

⁷³ NM. Indb. ved Bent Jacobsen (1986) og LAFyn. *Menighedsrådsark. Renoveringer.*

⁷⁴ Den ene af disse skal være et portræt af den netop afdøde Preben Bille Brahe (1913-1930), jf. LAFyn. *Menighedsrådsark. Renoveringer.*

⁷⁵ Carlo Dolci udførte tre versioner af maleriet, hvoraf kun de to versioner i Corsham Court og Burghley House, England, inkluderer stofservietten på bordet, jf. Francesca Baldassari, *Carlo Dolci – Complete Catalogue of the Paintings*, Firenze 2015, kat. 177-79. Fraugdemaleriet er utvivlsomt udført med udgangspunkt i et reproduktivt kobberstik, formentlig Richard Erloms mezzotinte

Fig. 110. Alterklæde, skænket 1786 af Frederik Christian Kaas (s. 3549). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar cloth, donated in 1786 by Frederik Christian Kaas.*

fra 1769, J. E. Wessely, *Richard Earlom, Verzeichniss seiner Radirungen und Schabkunstblätter*, Hamburg 1886, 74.

⁷⁶ NM. Indb. ved Jens Johansen (1978) og LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer.

⁷⁷ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1980). Samme bemaling er imidlertid også konstateret på orgelpulpituret fra 1771, så det er muligt, at stafferingen er en smule ældre, jf. s. 3573.

⁷⁸ Grandt-Nielsen, *Fynsk Kirkesølv*, 33, 106.

⁷⁹ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. Jf. også *Dalsgaard 1984*, 32.

⁸⁰ NM. Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen (2000).

⁸¹ Afbildet i *Dalsgaard 1984*, 10.

⁸² LAFyn. *Provstiark*. Div. sager (omtalen af det 'bekvemme' knæfald er fra 1791).

⁸³ Jf. inventariet fra 1862 i LAFyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot.

⁸⁴ If. NM. Henry Petersens notesbog III.

⁸⁵ Kirkens arkiv, *Synsprot.*

⁸⁶ *Rasmussen og Riising 1995* (note 5), 84; Indb. til Oldsagskommissionen.

⁸⁷ Jf. forslag til istandsættelse 1955 i LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer.

⁸⁸ Kirkens arkiv, *Synsprot.*; NM.

⁸⁹ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer; en ældre, tyndt påført mørkegrå farve tolkes af Mogens Larsen som grundering for den sort-hvide 1700-talsmarmorering.

⁹⁰ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. dok.

⁹¹ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer; jf. Knud Lehn Petersens tegning fra 1957.

⁹² Jf. *Dalsgaard 1984*, 46.

⁹³ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. samt *Menighedsrådsark*. Div. dok.

⁹⁴ Selvom trappens panelværk synes at være i overensstemmelse med det øvrige materiale fra herskabsstolen, er det ikke helt indlysende, hvordan det kan have været integreret i herskabsstolens udvendige stentrappe.

⁹⁵ Erik Moltke anførte i *Trap* (5. udg.), V,1, s. 240 at pengeblokken er gotisk.

⁹⁶ Prospektpiberne, fra Principal 4', er ikke omfattet af svellevirkningen.

⁹⁷ *DaAtlas* IV, 1774. Erik Berstrand, *Fra Fraugde Sogn – Historisk-topografisk Skildring i korte Træk*, Odense 1925, 36–37.

⁹⁸ LA Fyn *Provstiark*. Div. dok. (Tillysningsbog 1843–64).

⁹⁹ Orgelpulpituret omtales 1791 i LAFyn. *Provstiark*. Div. sager.

¹⁰⁰ M. Sørensen, *Horsens Orgelbyggeri. Katalog*, Horsens 1923. Orglet har opusnummer 147 i værkfortegnelsen.

¹⁰¹ Omstillingen af fløjtestemmen fra 8' til 4' blev muligvis foretaget af Eggert Froberg 1930 eller 1931. (LA Fyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot.).

¹⁰² LA Fyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer. I orgelbyggeriets tilbud foreslås det, at stemmerne i manual

Fig. 111. Hans Rasmussens monogram på alterskranke (s. 3558). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Hans Rasmussen's monogram on the altar rail.*

II udvides med en ekstra diskantoktav af hensyn til koplet II 4'-I. Endvidere tilbydes det at installere et generalcrescendo.

¹⁰³ LA Fyn. Fraugde Sogn. Kirkeprotokol 1862–1924 m.m. Det tidligere orgel blev overtaget af orgelbyggeren som en del af handelen. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁰⁴ NM. Indb. ved Hans Stiesdal (1982).

¹⁰⁵ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. oa indberetninger 1631–1702.

¹⁰⁶ Jf. også Helle Kersting og Bendt Gammeltoft-Hansen, *Borchardt Gelgeter – en klokkestøber på forkant med sin tid*, [u.å.], 3; jf. også Fraugdeklokkens profil side 10.

¹⁰⁷ NM. Indb. ved J. Vilhelm Petersen (1891).

¹⁰⁸ Jf. Wiberg, *Præstehist* IV, 38.

¹⁰⁹ Kgl. Bibl. *Kallske Saml.* 377 4°.

¹¹⁰ *Dalsgaard 1984*, 41.

¹¹¹ Jf. Thorlacius-Ussing, *Thomas Quellinus*, Kbh. 1926, 133–34.

¹¹² Jf. NM. Henry Petersens notesbog III.

¹¹³ Dette motiv afviger fra fremstillingen af Balslevs våben på altersølvet (jf. s. 3553).

¹¹⁴ Jf. G. L. Wad, »Bidrag til skildring af Thomas Kingo og hans omgivelser«, *FyFort* IV, 1924, 52–54.

¹¹⁵ *Thorlacius-Ussing 1926* (note 105), 141.

¹¹⁶ Thomas Kingos jordske rester blev ført til hans lejersted den 30. nov. 1703, jf. H. Hjoth-Nielsen, »Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1658–1708«, *PersHTidsskr.* 9 rk, 3 bd. 114: »Blev in Gymnasio Otheniensi, til den sal. Biscops Doct. Kingos Berømmelse, holdt en latinsk Oratio parantalis af M. Thoma Brodero Bircherodio, Eloqv. Et Ethices Prof. P. Derpaa blev velbem. B. Episcopi Lii af St. Knuds Kirke (hvor det die præcedente vaar indsat) igien denne Dag udtaget og af Byen med ziirlig Færd samt Carossers Følge udført og til hans Leyersted i Fraugde Kirke henført«.

¹¹⁷ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1990) og LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer.

¹¹⁸ NM. Indb. ved Mogens Larsen (1990) og LAFyn. *Menighedsrådsark*. Renoveringer. If. J. C. Bille Brahe var

Th. Kingo begravet i en enkel inderkiste af træ, og Th. Kingo »var for øvrigt særdeles velbevaret, selv om man kun kunde se Hovedet, ikke skellet, men let genkendelig, incl. Arret efter det svenske Pistolskud paa hans Læber fra 1659«.

¹¹⁹ Kisten stod under alle omstændigheder i nordre gravkrypt 1755, jf. s. 3577, men det kan ikke udelukkes, at Thomas Kingos efterkommere på et tidspunkt for 1755 havde ladet den overføre dertil fra søndre gravkrypt, der var ude af brug på det tidspunkt, for at få bedre plads til nye kister.

¹²⁰ Jens Trøstrup var blevet begravet 1. dec. 1713 i 'en muret grav under kapellet', men af enken, Margrete Elisabeth Rosenvinge, uden tilladelse flyttet til gravkrypten den 5. februar 1714, hvor kisten imidlertid kun fik lov at stå kortvarigt, og 1728 overflyttedes den fra sin oprindelige placering til et nyt gravkapel i Højby Kirke. Jf. *Wad* 1924 (note 108), 111-16.

¹²¹ LAFyn. *Pastoratsark.* Kirkebøger.

¹²² *Dalsgaard* 1984, 48 skriver, at Fr. Chr. Kaas flyttede kisterne ned i gravkrypten under nordre korsarm. Det taler imidlertid imod denne udlægning, at der ikke er bevaret kisteplader fra hverken Mette Brahe, Peder Marsvins eller deres to børns kister, mens de kendes fra de kister, der 1755 er omtalt som stående i gravkrypten, jf. KglBibl. *Kallske Saml* 377 4°. Tilsvarende ville Andreas Michael Ali Sehested kun have grund til at fjerne Marsvinkisterne, da han indrettede sit gravkapel i våbenhuset, hvis det var hér, Marsvinkisterne var stillet hen (jf. s. 3594).

¹²³ If. præsteindberetningen 1755, KglBibl. *Kallske Saml* 377 4°, stod følgende kister i krypten det år: Karen

Marsvins, Edel Brockenhuus', Henning Pogwischs, Helvig Bildes, Helvig Urnes og Johanne Lauritsdatters.

¹²⁴ If. LAFyn. *Skt Knuds Domsognsarkiv.* Enestemini-sterialbog. Begravelsesregister 1742-1797, 521, blev Sophie Kaas' kiste overført til Fraugde Kirke 22. marts 1791 for at blive begravet der. Kistens tilstand taget i betragtning må den være stillet i en af gravkrypterne, rimeligvis den nordre, hvor også Ove Kaas' kiste stod.

¹²⁵ Det antoges o. 1925, at kisterne var to af Frederik Christian Kaas' børns; LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot.

¹²⁶ Jf. *HofmFund* V, 1760, 251, der peger på denne direkte forbindelse mellem kapel, epitafium og krypt.

¹²⁷ Når *HofmFund* V, 1760, 251 omtaler kisterne som stående i »Begravelseset«, må det rimeligvis opfattes som krypten.

¹²⁸ I præsteindberetningen 1706-07 fremhæves kun Peder Marsvins kiste: 'Samme Peder Marsvins lig findes liggende ganske helt og holden og såre tørt, indtørret som en fisk, alene uden hovedet, som han i den svenske fejde for nogle og 40 år siden (sic!) måtte sætte til.' LAFyn. *Topografica. Fyn i alm.* Udskrift af præsteindberetninger.

¹²⁹ I tavlen har flere af kirkens sognepræster indridset deres navnetræk.

¹³⁰ Våbnerne følger i de tre første slægtsled, men ikke i det fjerde, 'det springende opstillingsystem', jf. Knud Prange, *Heraldisk Tidsskrift* 52 (1985), 57ff. Begyndende med Peder Marsvin og Mette Brahe centralt på den øvre del af rammen er våbnerne som følger. På venstre side (Peder Marsvins aner): Marsvin & Gyldenstjerne, Hollunger & Gøye, Passow & Bille, Tornekran & Sture;

Fig. 112. Gravsten nr. 5 over ubekendt, o. 1650 (s. 3576). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Tombstone no. 5, of unknown deceased, c. 1650.

Rotfeld & Frille; Bryske & Bild, Grubbe & Hak samt Grubendal og Skinkel; våbnerne for Bild, Hak og Grubendal burde have været Kyrning, Rosenkrantz og Holck. På rammens højre del (for Mette Bille): Brahe & Hardenberg, Bille & Rønnow, Rud & Rosenkrantz, Ulfstand & Krabbe, Lunge & Skram, Rosenkrantz & Rosensparre, Stormvasa & Hardenberg; Thott & Trolle; Rosensparre, Stormvasa, Thott burde være Rønnow, Rønnow og Rosenkrantz.

¹³¹ Jørgen Engholm Petersen, »Historien om et gravmæle«, *Ræthinge-posten* 16, 1993, 4–13.

¹³² Andre kistebeslag blev fundet på Fraugdegaard 1915 og menes at stamme fra de marsvinske kister, som blev genbrugt på herregården, efter at Marsvinerne blev begravet på kirkegården; jf. *Dalsgaard* 1984, 48.

¹³³ Kapellet er nævnt første gang i en beskrivelse af kirken fra 1862, LAFyn. *Menighedsrådsark.* Div. dok. *Dalsgaard* 1984, 48 tolker det sådan, at Sehestederne 1827 indrettede eget kapel i nordre korsarm.

¹³⁴ Fundatsen er afskrevet i LAFyn. *Menighedsrådsark.* Div. dok.

¹³⁵ LAFyn. *Amtsprøvtiark.* Korresp.; *Menighedsrådsark.* Div. dok omtaler i alt fire begravelser i kirken, herunder de to gravkrypter og det Kaas'ske gravkapel. Den sidste begravelse må dermed være den, der ikke 'vender ind mod kirken', hvilket måske kan forstås sådan, at der var adgang fra kirkegården, eller blot at der ikke var en åben nedgang til begravelsen.

¹³⁶ If. Notat på skitse over begravelsen i LAFyn. *Menighedsrådsark.* Div. dok.

FRAUGDE CHURCH

The substantial Fraugde Parish comprises a large part of the area south east of Odense. The actual village of Fraugde is located centrally in the parish and has the status of a satellite town to Odense. The church, which was consecrated in the Middle Ages to St. Lawrence, was built on a low hill in the south west of the old village.

It is mentioned for the first time in 1239, when Pope Gregory IX granted an indulgence to the church. The advowson was held by the Bishop of Odense, until 1314, when Bishop Pagh donated the church to the St. Knud Monastery. In 1317 it was granted to the Dean of the Odense Church of Our Lady. After this a locum tenens from Our Lady was to serve Fraugde Church. Throughout the 1300s indulgences were regularly granted to the church, but only letters of indulgence from 1419 and 1430 can be directly linked with the rebuilding and extensions of the church.

With the Reformation in 1536 the church passed to the Crown. From 1546 the office of the Dean of the Church of Our Lady was held by the Chancellor of the Realm, who thus also held possession of Fraugde Church (cf. p. 1015). In 1674 the church was sold to Christoffer Pedersen Balslev of Fraugdegaard, and belonged to the manor until 1853. When sold in 1853 the

church was acquired by R. C. Langkilde, whose family owned it until 1913, when it passed into freehold.

Building. At its core the large church is a traditional Romanesque ashlar-and-fieldstone building, built in the last part of the 1100s with an apse in the east. Small changes in brick were made in the course of the next two centuries, when the gable triangles were replaced and the apse was vaulted over. In the Late Middle Ages there were great changes in the building, which was expanded several times. First the porch was built towards the south, then the chancel was vaulted over around 1420–30. After this the nave was lengthened to the west and vaulted over around 1445–55. Afterwards the south transept was probably added, then the north transept. Finally, the tower was built in the west. After the Middle Ages burial chambers were established in both transepts and the gable triangles were furnished with a curving Baroque profile that disappeared during the refurbishings of the nineteenth century, which on the whole affected all parts of the church, which today stands as an example of the heavy-handed restoration principles of the nineteenth century.

Wall paintings. The wall-painted decorations of the church span the period from c. 1200 to the first

quarter of the nineteenth century. The pictures were discovered gradually. The earliest to emerge were a number of Late Medieval consecration crosses in 1934. The magnificent Romanesque paintings were discovered in 1974 during interior limewashing. On the strings of the chancel arch and on its west side there is a Romanesque decoration from c. 1200. On the strings of the arch to the south there is a painting of *The Sacrifice of Isaac*, while to the north there is a *Psychomachia*. On the chancel arch wall *The 24 Elders* appear, among whom one recognizes Abraham with the souls of the deceased in his bosom. A number of Gothic consecration crosses can also be found in the church, while the most recent decoration is a coat of arms for Andreas Michael Ali Sehested in the bricked-up south door from c. 1827.

Furnishings. The oldest item of furnishing in the church is the Romanesque granite font of the Højby type, while a cabinet in the apse and the chancel arch crucifix come from the Late Middle Ages. Preserved from the years after the Reformation (1536) are two bronze candlesticks dateable to c. 1550. The pulpit is from c. 1575, the oldest bell was founded in 1590 by Borchardt Jensen Quelligmeyer Gelgeter, and both the poor box and the canopied altarpiece are from the period around 1600; the latter was however only acquired in 1672 from the Church of Our Lady, Odense. The rich family pews at the front of the pew rows were installed in 1637 by Claus Daa and Ingeborg Parsberg, while the other pews must be from the time around 1650; a chandelier and a parish clerk's seat now set up in the transept intersection come from the same century.

The chalice was made in 1684 by Jesper Hansen Rust, Odense, and donated to the church by Christoffer Balslev and his wife Karen Riisbrigh, whose daughter Birgitte Balslev, along with her second husband, Christian Bircherød, donated a wafer box made by Christian Schrader in 1707. The now rebuilt organ loft is from 1771, and an altarcloth and a chasuble of brown velvet with a golden dot motif were donated by Frederik Christian Kaas in 1786. The chalice for the sick was made by Rasmus Møller Theilgaard and donated

by Andreas Michael and Wilhelmine Sehested. Of the newer furnishings Rudolf Rud-Petersen's altar paintings must be mentioned, which come from the refurbishing of the altarpiece in 1931, and the metalworker Hans Rasmussen's wrought iron altar rail in neo-Baroque style from 1954.

The colour scheme of the furnishings is dominated by sea-green and red lead and is marked by the major refurbishing of 1960–61, when the original colouring of the chancel arch crucifix was uncovered and the pulpit was redecorated. Since then the altarpiece has been repainted in 1986 and the pews in 1990. In the later 1700s the many items of furnishing were marbled in various colours. Around 1850 the colour scheme was dominated by a light, yellowish oak veining which in the refurbishing up to the transition to freehold in 1913 was replaced by a darker veining.

Sepulchral monuments. A Romanesque tombstone which was found beneath the floor of the porch is now set up in the churchyard. Inside the church there are five tombstones, three of which are only fragments and have been put aside in the northern crypt. A sandstone sepulchral tablet from 1620 commemorating Peder Marsvin of Hollufgaard has been set up in the north transept and testifies to the earlier furnishing of the chapel for the family. The south transept has been furnished as a chapel commemorating Thomas Kingo and his family, and the Bishop's and his wife Birgitte Balslev's ornate coffins are set up beneath the Baroque sandstone and marble tablet made by Thomas Quellinus. Since 1797 the north transept has been furnished as a sepulchral chapel in memory of Admiral Frederik Christian Kaas and his wife Christine Elisabeth Birgitte Kaas, whose sarcophagi are set up in the room alongside the coffin of the former's sister, Sophie Kaa. The chapel is separated from the rest of the church interior by a tomb railing from 1709 attributed to Thomas Quellinus and originally made for Kingo's chapel. Beneath the two transepts are crypts containing a total of nine coffins, four of these children's coffins. Several inscription plates and coffin mountings from the north crypt now hang in the transepts.